

Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor?

*Om bruken av morfologiske og ortografiske
varianter i bokmålsnormalen*

Kjersti Wictorsen Kola

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor?

*Om bruken av morfologiske og ortografiske
varianter i bokmålsnormalen*

Kjersti Wictorsen Kola

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

© Kjersti Wictorsen Kola

2014

Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor?: Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen

Kjersti Wictorsen Kola

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reppentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Denne oppgaven handler om hvordan bokmål brukes og hvorfor det brukes slik. I den offisielt vedtatte bokmålsnormalen er det stor valgfrihet når det gjelder ortografi og bøyning. For mange språkbrukere er det mulig å legge skriftspråket nært opp til eget talespråk, og samtidig handle i overensstemmelse med de fastsatte normene. Men utnyttes denne valgfriheten i praksis? I oppgaven kartlegger jeg, og forsøker å forklare, den faktiske bruken av utvalgte morfologiske og ortografiske varianter (valgfrie former) fra bokmålsnormalen. Undersøkelsen er korpuslingvistisk, jeg undersøker bruken ved å søke i et stort og variert materiale med tekster på bokmål – Leksikografisk bokmålskorpus. Oppgaven bidrar dermed med etterlyst empirisk kunnskap om faktisk språkbruk i ulike kontekster.

Flere studier fra de siste 20 åra har vist at det er de såkalt *moderate* variantene som dominerer i aviser, romaner og lærebøker. I denne oppgaven undersøkes bruken i tekster i mange ulike sjangre, og undersøkelsen bekrefter resultatene av disse studiene. Det er generelt den konservative (tilsvarende moderate i andre undersøkelser) varianten av en variabel som har høyest bruksfrekvens, mens forekomstene av varianter som betegnes som radikale, utgjør til sammen 16 prosent. Variasjonen er imidlertid stor; noen få radikale varianter er svært frekvente, som *kua*, *bikkja* og *barna*. Særlig blant substantivvariantene som er undersøkt, er det stor variasjon, mens ingen av de undersøkte verba brukes mye i den radikale varianten. Variasjonen i bruken av enkeltvarianter og grupper av varianter forsøkes forklart ved å trekke inn intern- og eksternspråklige faktorer som semantikk, morfologi og variantenes til dels skiftende status i bokmålsnormalene på 1900-tallet. Hvordan variantene brukes i tekster i ulike sjangre, ble også undersøkt, og variasjonen viste seg å være relativt liten. Det viste seg også å være svært liten forskjell på bruken i tekster skrevet av kvinner og av menn.

Sosiolingvistiske teorier danner grunnlaget for analysene av resultatene. Teorier om normer og holdninger er sentrale, i tillegg til Bourdieus innsikter i forholdet mellom språk, samfunn, og språkbruker. Andre teorier om sammenhengen mellom språk og identitet trekkes også inn. Dessuten suppleres og sammenliknes egne resultater med empiri fra andre undersøkelser. Den samla sett begrensa bruken av radikale varianter kan ha ulike årsaker, men tolkes i oppgaven hovedsakelig som et resultat av at valgfriheten ikke er like stor og ubegrensa i de internaliserte normene som i de fastsatte. Tradisjoner, holdninger og forventninger begrenser bruksområdet til de radikale variantene.

Forord

Jeg vil begynne med å takke Ruth Vatvedt Fjeld, som tok initiativet til Leksikografisk bokmålskorpus og seinere ansatte meg og lot meg bli godt kjent med korpuset. I tillegg til verdifull arbeidserfaring ga det meg et godt datamateriale til denne oppgaven!

Veilederen min, Unn Røyneland, fortjener en takk for å ha svart på store og små spørsmål, kommet med gode råd, gitt meg troa på oppgaven tilbake når jeg av og til mista den, og for å ha oppfordra meg til å delta på SONE-konferansen.

Andre ansatte på Institutt for lingvistiske og nordiske studier må også takkes: alltid hyggelige og hjelpsomme Anders Nøklestad og Kristin Hagen på Tekstlaboratoriet, og alle andre som har vist interesse, kommet med innspill og ønska lykke til i innspurten. Det har betydd mye for meg! Takk også til de utafør instituttet og universitetet som har bidratt på ulike måter.

Venn og medstudent gjennom fem år på UiO, Oda Røste Odden, skal ha tusen takk for gode samtaler, inspirasjon, faglige innspill, godt samarbeid om studentutvalgsoppgaver, og for selskap på lesesalen både tidlig og seint, hverdag og helg. Jeg vil også takke Mari, Kristin, Tone, Jana og andre studievenner på og utafør lesesalen for oppbakking og hyggelige pauser.

Til slutt takker jeg familien min for gjennomlesing, praktisk hjelp og omtanke i den lange og intense innspurten.

Oslo, juni 2014

Kjersti Wictorsen Kola

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema, formål og motivasjon.....	1
1.2	Forskningsspørsmål.....	3
1.3	Definering av termer.....	3
1.3.1	Bokmål.....	3
1.3.2	Variasjon.....	5
1.3.3	Variant, variabel og variabelgruppe.....	5
1.3.4	Radikal og konservativ.....	6
1.4	Kort om metode og teori.....	7
1.5	Tidligere forskning.....	8
1.5.1	Språkbruken i aviser.....	9
1.5.2	Språkbruken i romaner og lærebøker.....	10
1.5.3	Språkbruken i ulike sjangre.....	11
1.5.4	Forhold rundt språkbruken.....	12
1.5.5	Oppsummering.....	13
1.6	Oppgavens struktur.....	13
2	Bakgrunn.....	14
2.1.1	1907-reformen.....	14
2.1.2	1917-reformen.....	15
2.1.3	1938-reformen.....	16
2.1.4	Læreboknormalen fra 1959.....	18
2.1.5	1981-reformen.....	18
2.1.6	2005-rettskrivinga.....	19
3	Teori.....	21
3.1	Normer.....	21
3.1.1	Hvor befinner normene seg?.....	23
3.1.2	Normdanningsprosessen.....	24
3.2	Holdninger.....	27
3.2.1	Sammenhengen mellom holdninger og atferd.....	30
3.3	Nøytralitet og normalitet.....	31
3.4	Bourdieu: språkbrukernes kapital og språklige uttrykks verdi.....	33

3.4.1	Kapital og sensur	34
3.4.2	Særpregsprofitt og dominerende lingvistiske kompetanser	34
3.5	Språk og identitet	36
3.5.1	Tilpassingsteorien	37
3.5.2	Oppsummering	38
4	Metode	40
4.1	Populasjon og utvalg	42
4.2	Leksikografisk bokmålskorpus	44
4.3	Balanse og representativitet	44
4.4	Utvalg innafor populasjonen i LBK	48
4.5	Språklige, avhengige variabler	49
4.6	Uavhengige variabler	52
4.7	Gjennomføring av undersøkelsen	53
5	Resultater og analyse	57
5.1	Bruken av ulike varianter	57
5.2	Bruken av varianter i ulike variabelgrupper	58
5.2.1	Substantiv i entall med valgfri ending <i>-a/-en</i>	59
5.2.2	Substantiv i flertall med valgfri ending <i>-a/-ene</i>	64
5.2.3	Fortidsformer av verb med valgfri ending <i>-a/-et</i>	72
5.2.4	Diverse ortografiske variabler	73
5.3	Sammenhengen mellom oppfatning og bruk	77
5.4	Sjangerens betydning for bruken av ulike varianter	80
5.4.1	TV-tekstene	82
5.4.2	Sjangre hvor radikale varianter forekommer oftere enn ellers	85
5.4.3	Sjangre hvor radikale varianter forekommer sjeldnere enn ellers	89
5.5	Forskjellig kjønn – forskjellig språk?	95
5.6	Hvorfor brukes de radikale variantene så lite?	97
5.6.1	Historisk perspektiv	97
5.6.2	De radikale variantenes talemålsgrunnlag	99
5.6.3	Holdningene til radikalt bokmål	102
5.6.4	Sammenhengen mellom holdninger, normer, bruk og språkbruker	108
6	Avslutning	112
6.1	Oppsummering av oppgaven	112

6.2	Formålet med oppgaven	112
6.3	Svar på forskningsspørsmåla	113
6.3.1	Forskingsspørsmål 1	113
6.3.2	Forskingsspørsmål 2	114
6.3.3	Forskingsspørsmål 3	115
6.3.4	Forskingsspørsmål 4	115
6.3.5	Konklusjon	117
6.4	Konsekvenser for framtidig språknormering	118
6.5	Videre forskning	119
	Litteraturliste	121
	Vedlegg 1: Språklige variabler	133
	Vedlegg 2: Tekstkategoriene i LBK og andelen ord i hver av dem	134
	Vedlegg 3: Språkregler for NRK før 2007	135
	Vedlegg 4: Språkregler for NRK fra 2007	137

Figurer

Figur 1. Den norske normeringssirkelen (Sandøy 2003 s. 266).....	25
Figur 2. Hovedkategoriene av tekster i LBK og prosentandelen ord i hver av dem	46
Figur 3. Andelen radikale og konservative varianter i LBK	57
Figur 4. Andelen radikale og konservative varianter pr. variabelgruppe.....	58
Figur 5. Radikale varianter fra gr. 1 sortert etter betydning og relativ frekvens.....	63
Figur 6. Radikale varianter fra gr. 2 sortert etter type og relativ frekvens.....	69
Figur 7. Variantenes grad av markerthet.....	79
Figur 8. Andelen radikale og konservative varianter i hovedkategoriene av tekster og totalt.	81
Figur 9. Andelen radikale og konservative varianter i TV-tekster, etter variabelgruppe.....	82
Figur 10. Andelen radikale og konservative varianter i sjangrene med størst andel radikale varianter.....	86
Figur 11. Andelen radikale og konservative varianter i sjangrene med minst andel radikale varianter.....	89
Figur 12. Andelen radikale og konservative varianter i tekster av kvinner og tekster skrevet av menn	95

Tabeller

Tabell 2. Uavhengige variabler	52
Tabell 3. Andelen radikale og konservative varianter i LBK	57
Tabell 4. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 1	59
Tabell 5. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 2	65
Tabell 6. Endinger i flertall av intetkjønnsord	68
Tabell 7. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 3	72
Tabell 8. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 4	73
Tabell 9. Talemålsgrunnlag for varianter i bokmål.....	100
Tabell 1. Tekstkategoriene i LBK og prosentandelen ord i hver av dem.....	134

1 Innledning

1.1 Tema, formål og motivasjon

Det som undersøkes i denne masteroppgaven, er *bokmålsbruk*. Resten av tittelen, *hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor*, indikerer at det er den særprega *valgfriheten* eller *variasjonen* i det norske skriftspråket (i både bokmål og nynorsk, men her holder vi oss til bokmålet) som skal utforskes. Norske forhold har fått en del oppmerksomhet i dialektologi- og sociolingvistikkforskninga; dialektenes stilling her i landet, både når det gjelder bruk og holdninger, gjør at Norge betegnes som et dialektologisk paradisi (jf. Mæhlum og Røyneland 2009, Røyneland 2009). Røyneland (2009) hevder at situasjonen for talespråka på noen områder endrer seg i retning av en mindre paradisisk tilstand, men konkluderer med at variasjonen, og toleransen for den, fortsatt er stor. I Norge er vi altså vant til språklig variasjon, og vi ser ut til å leve godt med den. Men gjelder dette også skriftspråklig variasjon? Det at vi har to målformer, bokmål og nynorsk, som begge brukes i ulike situasjoner og som alle nordmenn gjøres kjent med, er en side av skriftspråkvariasjonen som har vært mye diskutert og undersøkt. Her skal jeg ta for meg variasjonen på nivået under, innafor bokmålet. Når variasjonen her betegnes som stor, er det nok først og fremst på bakgrunn av de beskrivelsene av bokmålet som fins i ordlister, ordbøker og grammatikker. Det er den offisielt vedtatte rettskrivingsnormen som tillater ulike skrive- og bøyingsmåter. Hvordan bokmålet faktisk brukes, er en annen sak. Flere undersøkelser har vist at variasjonen er langt mindre i praksis; noen varianter dominerer, mens andre knapt har et liv utafor ordlistene. Det som dominerer, betegnes gjerne som *moderat* bokmål, eventuelt *konservativt* bokmål, mens det man sjelden ser, er det *radikale* bokmålet. Sjøl har jeg alltid skrevet det jeg vil kalle radikalt bokmål, i alle situasjoner, men uten å tenke noe særlig over hvordan det blir oppfatta, eller hvor uvanlig det kanskje er. Jeg vil gjerne skrive talemålsnært, og det er hovedsakelig de radikale variantene som stemmer best med talemålet mitt. Samtidig syns jeg ofte det er rart å lese andres tekster med de samme variantene, for det er så uventa i de fleste kontekster.

Hvilket inntrykk man har av hvordan bokmålet brukes, kommer an på hva man leser, men det virker likevel å være en allmenn oppfatning om hvilke varianter som brukes. For eksempel hevder Papazian (2002 s. 157) at det er "[...] velkjent at det stort sett er de "konservative" formene som blir mest brukt, og at det til en viss grad har etablert seg en faktisk normal i BM,

ofte omtalt som ”moderat BM”, som er atskillig trangere enn den offisielle og ligger nært opp til *det talte* bokmålet.” Bak denne påstanden ligger nok også kjennskap til de vitenskapelige undersøkelsene som da var gjort, men ingen undersøkelser av den faktiske bruken er hittil gjennomført i et stort, variert og moderne tekstmateriale. Sandøy (2003, 2005) kritiserer det empiriske grunnlaget for språknormerernes arbeid med ny bokmålsrettskriving før 2005. Når man ønsker å ta hensyn til hvordan språket faktisk brukes, kan man ikke bygge på det han mener er et for snevert eller feil materiale: ”Bruksfrekvensar henta frå elektroniske korpus viser ikkje korleis norma er eller bør vere, og heller ikkje kva folk ønskjer. Ho viser derimot *korleis* dei med hegemoni over skriftverda utøver makta.” (Sandøy 2003 s. 270). Formålet med denne undersøkelsen er først og fremst å kartlegge bruken av en del varianter, eller valgfrie former, fra bokmålsnormalen i forskjellige typer tekster. De såkalte radikale variantene, som antakelig har lav bruksfrekvens sammenlikna med den tilhørende konservative varianten, for eksempel *snakka* i forhold til *snakket*, er spesielt interessante. Jeg undersøker hvordan fordelinga av variantene er generelt i bokmålstekster, og i tekster i ulike sjangre eller av ulike typer. Undersøkelsen er synkron; jeg beskriver bokmål slik det brukes i samfunnet ”i dag”, det vil si i perioden 1985–2013. I tillegg til å beskrive variasjonen, og slik bekrefte eller avkrefte de påstandene som fins om hva som er vanlig og uvanlig, vil jeg forsøke å forklare variasjonen (jf. *hvorfor* i oppgavens tittel). Hvis det er slik som andre undersøkelser har vist, at variasjonen ikke er så stor som ordlistene kan gi inntrykk av – hva kan det skyldes?

Studieobjektet i denne undersøkelsen er faktisk språkbruk. Det er altså ingen tvil om at vi befinner oss på parole- eller performance-sida av de tradisjonelle skillene mellom langue og parole eller competence og performance. Talespråk blir gjerne regna som det primære, og skriftspråklig materiale brukes ofte kun som en erstatning for mindre tilgjengelig talespråklig materiale. I denne undersøkelsen er imidlertid skriftspråket interessant i seg sjøl (men jeg vil også trekke paralleller til bruk av og variasjon i talespråket). Når man undersøker bruken av skriftspråk, er det helt naturlig og nødvendig å se på konteksten, i alle varianter: den tekstuelle, den situasjonelle og den kulturelle konteksten. På den måten kommer det sosiale perspektivet inn, som gjør det dekkende å kalle denne undersøkelsen sosiolingvistisk. Det er mennesker som skriver, og menneskene er en del av et samfunn. I samfunnet eksisterer det normer og holdninger som påvirker måten vi skriver på. Språkbrukerne er likevel ikke like til stede i denne undersøkelsen som i andre sosiolingvistiske undersøkelser. Metoden jeg har valgt, innebærer ikke bruk av informanter; i stedet bruker jeg et korpus. Der går det i mange

tilfeller fram hvem som har skrevet hva, men jeg konsentrerer meg om det vi kan kalle intertekstuell, ikke inter-individuell variasjon. *Intra*-tekstuell variasjon forekommer også, men vil ikke bli behandla her.

1.2 Forskningsspørsmål

Det er fire forskningsspørsmål som skal besvares i denne oppgaven:

1. Hvordan er fordelinga mellom radikale og konservative varianter fra bokmålsnormalen i faktisk skriftlig språkbruk?
2. Hvordan varierer bruken av radikale og konservative varianter mellom tekster i ulike sjangre?
3. Hvordan varierer bruken av radikale og konservative varianter mellom tekster skrevet av kvinner og tekster skrevet av menn?
4. Hvordan kan variasjonen i bruken av variantene forklares?

Alle spørsmåla dreier seg om faktisk språkbruk. I de tre første spørsmåla dreier det seg om å beskrive språkbruken, på et overordna nivå i spørsmål 1, og sett i sammenheng med to uavhengige variabler i spørsmål 2 og 3. Det siste spørsmålet starter med *hvordan*, men kan betraktes som et hvorfor-spørsmål, et forklarende spørsmål. I kapittel 4 beskriver jeg konkret hvordan jeg gikk fram for å svare på hvert av spørsmåla, og kommer kort inn på hva jeg legger i *forklaring*. I 1.3 nedafor defineres andre sentrale og diskutabile termer som er brukt i spørsmåla og eller i oppgaven.

1.3 Definerings av termer

1.3.1 Bokmål

I Bokmålsordboka (2010) defineres *bokmål* slik:

1 litteraturspråk, t forskj fra *talemål*

2 fra 1929: betegnelse for den ene av Norges to offisielle målformer, utviklet fra dansk og dansk-norsk og påvirket av norsk talemål, t forskj fra **nynorsk*

moderat b- bokmål som i hovedsak ikke skiller seg mer fra riksmål enn den offisielle rettskrivningen krever / *radikalt b-* bokmål som nærmer seg nynorsk ved å ta opp valgfrie former innenfor rettskrivningen

Den første betydninga kan vi se bort i fra her, og den andre delen av betydning 2 kommer vi tilbake til i 1.3.4, men først tar vi tak i kategoriseringa av bokmål som en *offisiell målform*. Vikør (2007 s. 75) forklarer *målform* som en offisiell term for en varietet av norsk. Denne varietetten eller målformen rommer mye variasjon både synkront og diakront, den er en samlebetegnelse på mange språkbrukeres individuelle skriftspråk. Når målformen betegnes som offisiell, er det imidlertid snakk om en delmengde av denne variasjonen som har fått en spesiell status. Myndighetene har vedtatt retningslinjer for hvordan bokmål skal skrives. Disse retningslinjene, normene eller reglene blir av Vikør betegna som en *normal*. Når betegnelsen *bokmålsnormalen* brukes i forsknings spørsmål 1, er det altså disse vedtatte reglene det er snakk om, mer presist reglene slik de framstår i dag (for normalen er som vi vet, ikke vedtatt en gang for alle).

Hvilken del av bokmålet som har en offisiell status, kan vi finne ut i ordlister, ordbøker, grammatikker og skriv fra Språkrådet. Vi kan for eksempel forholde oss til Bokmålsordboka. Det er likevel ikke slik at ord som ikke står i Bokmålsordboka, ikke kan regnes som korrekte eller tillatte i bokmål; når det gjelder det leksikalske, er bokmålet vanskelig å avgrense. Morfologien er enklere; slår vi for eksempel opp verbet *hoppe*, ser vi at det kan hete *hoppa* eller *hoppet* i fortid, men ikke *hoppte*. Da kan vi si at *hoppte* ikke er korrekt bokmål, men heller en nedskrevet dialektform eller eventuelt en feilstava variant av *hoppet*. Ortografien er også avgrensbar; *offisiell* er korrekt, *ofissuell* er det ikke, men slike ukorrekt stava former må likevel regnes som bokmålsformer; språkbrukerens intensjon er avgjørende her. I denne oppgaven er det ”radikale og konservative varianter fra bokmålsnormalen” som skal undersøkes, og alle disse variantene er altså å finne i Bokmålsordboka.

Bokmålet slik det er beskrevet i ordbøker og grammatikker, er en ideell, vedtatt størrelse som er grei å forholde seg til. Noe annet er språkbrukernes konkretisering av denne størrelsen, det som faktisk produseres av ytringer eller tekster. De enkelte variantene som skal undersøkes i denne oppgaven, forekommer alltid i en kontekst, og noen ganger kan denne konteksten gjøre det vanskelig å bestemme hva slags språk vi har med å gjøre. En variant som *sjøl* er korrekt i bokmål. I nynorsk er den ikke korrekt, men det betyr ikke at den aldri forekommer sammen med varianter som vi regner som ”nynorske” (*sjøl* ligger jo ikke langt fra den korrekte

varianten *sjølv*). *Sjølv* er dessuten utbredt i talemålet, og kan dermed også forekomme i skrift sammen med talemålsnære former som ikke er en del av bokmålsnormalen. I 4.7 beskrives framgangsmåten som ble valgt i tilfeller der det var tvil om hvilken varietet variantene var brukt som en del av.

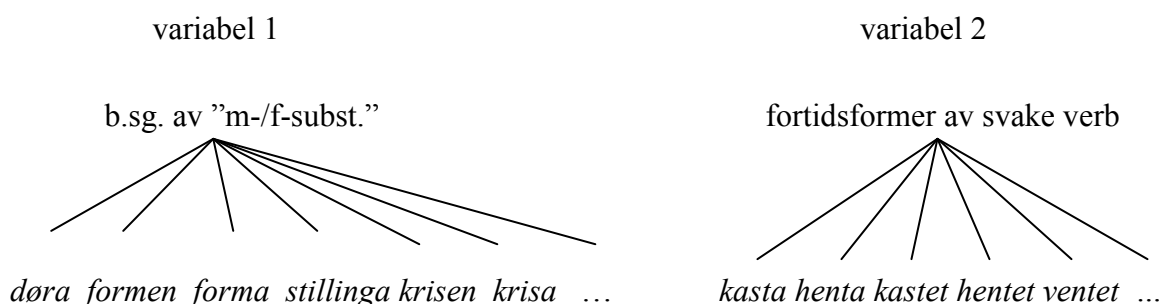
1.3.2 Variasjon

Språkbruken kan variere på mange måter, og delvis på ulike måter i talespråk og skriftspråk. I denne oppgaven er det som nevnt den såkalte intertekstuelle variasjonen som er interessant. Det er ikke bare de variantene vi regner til valgfriheten i bokmålsnormalen som kan skape slik variasjon. Den nevnte valgfriheten gjelder morfologisk variasjon og ulike varianter av samme leksem (ortografisk variasjon), men vi kan selvfølgelig også variere mellom ulike leksemer eller fraser med liknende betydning (*dame/kvinne, besitte/sitte inne med*), og vi kan variere på det syntaktiske nivået. I enkelte tilfeller kan nok også slike varianter forbindes med en radikal eller en konservativ stil, men i denne undersøkelse konsentrerer jeg meg om variasjon på det morfologiske og ortografiske nivået. Heller ikke all morfologisk og ortografisk variasjon er relevant, bare den som innebærer valg mellom varianter som relativt uproblematisk kan knyttes til en radikal eller konservativ stil. Det utelukker blant annet varianter som *PC/pc* og varianter av nyere lånord som *jus/juice*.

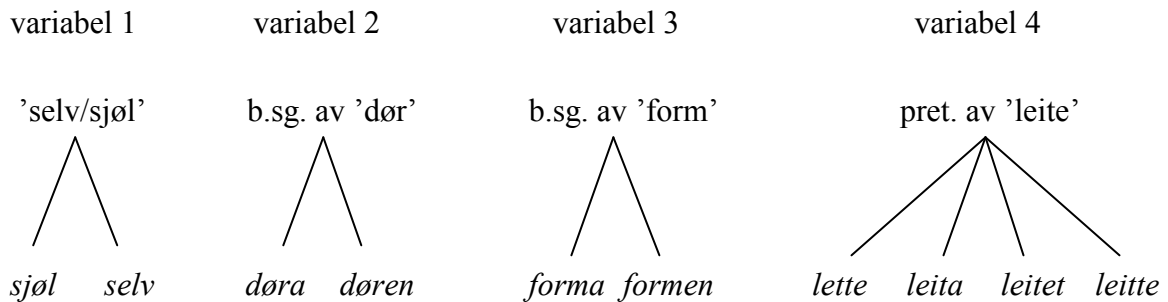
1.3.3 Variant, variabel og variabelgruppe

I språknormeringslitteraturen brukes ofte betegnelsene valgfriheten og valgfri form. I denne oppgaven brukes hovedsakelig termer som er mer vanlig i sosiolingvistikken: variasjon og variant. Hver variant tilhører en variabel. Man kan snakke om variabler og varianter på to nivåer:

Nivå 1

Nivå 2

På nivå 1 har hver variabel varianter som tilhører ulike leksemer. Leksemene tilhører samme bøyingsklasse, men kan forekomme med ulike bøyingsendinger. Kanskje kunne man også betrakte den ortografiske variasjonen slik, ved å si at vi har en variabel "k/g i stammen", med varianter som *antakelig*, *antagelig*, *likne*, *ligne* osv., men jeg ser ikke det som hensiktsmessig. Det er dessuten stort sett på nivå to vi skal befinne oss i denne oppgaven. Der har hver variabel varianter som tilhører samme leksemer. Dette leksemet, eller bøyingsformen av leksemet, kan forekomme med ulike bøyingsendinger eller ulik ortografi (eller begge deler, som i *broa/broen/brua/bruen*). Som eksemplene viser, kan variablene ha to eller flere varianter, men i denne oppgaven er det bare tatt med variabler med to varianter. Det vil også bli behov for å omtale variabler på dette nivået i grupper etter type, for eksempel slik at variabel 2 og 3 på nivå 2 tilhører variabel 1 på nivå 1. For å skille nivåene fra hverandre, kaller jeg denne enheten for *variabelgruppe*. Bestemt form entall av substantiver som kan ha maskulin eller feminin bøyning er altså et eksempel på en variabelgruppe, og denne gruppa inneholder variabler som hver har to varianter, en radikal og en konservativ.

1.3.4 Radikal og konservativ

I 1.3.2 ble det nevnt at variantene som undersøkes her, kan knyttes til en *radikal* eller *konservativ* stil, og i definisjonen av bokmål i Bokmålsordboka (2010), ble det skilt mellom *radikalt* og *moderat* bokmål. I forskningsspørsmåla er det snakk om radikale og konservative varianter. Radikal, moderat og konservativ er altså betegnelser som brukes både på et sett av varianter og på enkeltvarianter. Slike sett av varianter kalles av noen for ulike bokmålsvarieteteter eller ulike *subnormer* innafor bokmålsnormen. Også offisielle organer som Norsk språknemnd/Norsk språkråd har operert med slike betegnelser (Wiggen 1979).

Røyneland (2008 s. 16) beskriver *varietet* slik: "Ein språkleg varietet er ideelt sett eit heilt språkssystem som skil seg frå andre språkssystem [...]" "Radikalt bokmål" og "konservativt

bokmål” eller ”moderat bokmål” er ikke hele språkssystemer som skiller seg fra hverandre. I ordbøker eller andre beskrivelser av bokmålsnormalen skilles det ikke mellom varianter på den måten. Vi kan altså i utgangspunktet velge fritt mellom variantene, og i mange tilfeller fører det til at vi velger både det vi kan kalle radikale og konservative varianter i samme tekst. Dermed er det heller ikke alltid så lett å karakterisere språket i en tekst som radikalt, moderat eller konservativt. Det er likevel mulig å se mønstre i de valga som gjøres i den faktiske språkbruken (jf. f.eks. Dyvik 2012), og det er mulig, og nødvendig i denne oppgaven, å dele inn variantene i grupper. Hvordan dette skal gjøres, og hva man skal kalle gruppene, er grundig diskutert, uten at man har kommet til enighet. Her har jeg valgt å følge Papazian (1985), og operere med to grupper, ikke tre, bruke betegnelsene radikal og konservativ, ikke radikal og moderat¹, og definere disse termene diakront, på et språkhistorisk grunnlag. De konservative variantene er da de mest tradisjonelle, de som har vært lengst i bokmålsnormalen, og de radikale er de nyere variantene, de som har kommet inn seinere, enten fra nynorsk eller fra dialektene. Når hver variabel i denne undersøkelsen har to varianter, er det ikke noe problem å betegne den ene som gammel, det vil si konservativ, og den andre som ny, det vil si radikal. Termen *moderat* blir i litteraturen delvis brukt i stedet for *konservativ*, og delvis i tillegg til *radikal* og *konservativ*, for å betegne en tredje varietet. *Moderat* ser ut til å være mer brukt enn *konservativ* i nyere forskning, men i likhet med Papazian (1985 s. 17) mener jeg at *konservativ* egner seg best som motsetning til *radikal*. *Moderat* kan imidlertid egne seg til å betegne en varietet, eller et sett av varianter i faktisk bruk, med en blanding av radikale og konservative varianter, slik Papazian, med henvisning til Vikør (1982 s. 8) foreslår. I 5.3 skal jeg også foreslå den som en betegnelse på enkelte varianter.

1.4 Kort om metode og teori

For å kunne undersøke faktisk skriftlig språkbruk, trenger man et stort og variert datamateriale. Det fant jeg i korpuset Leksikografisk bokmålskorpus (LBK), som inneholder over hundre millioner ord som er merka med grammatisk informasjon. Orda kommer fra mange ulike typer tekster skrevet mellom 1985 og 2013. Eksempler på sjangre som er representert, er: romaner, lærebøker, masteroppgaver, blogger, tidsskrifter, TV-teksting,

---

¹ Det er heller ikke enighet om termen *radikal*, jf. f.eks. Landslaget for språklig samling (2010), som blant annet foreslår ”sammorsk bokmål” i stedet.

dommer og informasjonsbrosjyrer. Til de alle fleste tekstene er det registrert metadata om tekstene og forfatterne. Jeg søkte i LBK via søkeverktøyet Glossa, og brukte Excel til å lagre og behandle dataene. Størsteparten av materialet ble gjennomgått for å luke ut uønska forekomster. Jeg har valgt å legge hovedvekt på morfologiske variabler, og innafør hver kategori har jeg valgt blant de mest frekvente orda. Det betyr at jeg har søkt på ord som *tida* og *tiden*, *spørsmåla* og *spørsmålene* og *hoppa* og *hoppet*.

Oppgaven har et sosiolingvistisk teorigrunnlag. Begreper fra litteratur og teorier om (språk)normering og (språk)holdinger er sentrale, og sosiolingvistiske teorier om språklig variasjon, som særlig har blitt brukt på talespråksmateriale, brukes for å forstå den skriftspråklige variasjonen. Begreper fra Pierre Bourdieus (1977, 1991) sosiologiske teori trekkes også inn. Sjøl om undersøkelsen er synkron, kan man ikke se bort fra språkhistoriske forhold; hendelser i offisiell språknormering på 1900-tallet, og reaksjonene på dem, blir derfor behandla og tatt hensyn til. Det er hovedsakelig det vi kan kalle eksternspråklige forhold som er sentrale i denne oppgaven, men et par begreper fra morfologisk teori trekkes inn for å belyse internspråklige faktorer som kan ha betydning for bruken av variantene.

1.5 Tidligere forskning

Den faktiske bruken av bokmål har blitt studert på ulike måter og med ulike formål. De fleste studiene tar for seg språkbruken i én type tekster, og særlig avisspråket har blitt undersøkt. Mange har også interessert seg for tekster skrevet av elever i skolen. Undersøkelsen jeg gjør, tar for seg språkbruken i mange ulike tekster, men ikke elevtekster. Jeg presenterer derfor ikke studier av slike tekster her. Det varierer om både nynorsk og bokmål inkluderes i undersøkelsene, eller om man konsentrerer seg om én av målformene. Her velger jeg å omtale bare det som har med bokmål å gjøre. Jeg vil begynne med å presentere undersøkelser av språkbruken i ulike tekster; først avistekster, deretter romaner og lærebøker, og så to studier med et litt bredere tekstmateriale. Til slutt vil jeg trekke fram undersøkelser av ulike forhold som kan påvirke språkbruken, for eksempel språkbrukernes holdninger. I de fleste av disse undersøkelsene er informantene elever, studenter eller lærere, så her vil altså det pedagogiske perspektivet komme inn.

1.5.1 Språkbruken i aviser

Ifølge Statistisk sentralbyrå leste 76 prosent av Norges befolkning mellom 9 og 79 år en eller flere aviser (trykte aviser eller nettaviser) en gjennomsnittsdag i 2013 (Statistisk sentralbyrå 2014a). Sammenlikna med bruken av andre skriftlige medier, er denne andelen svært høy (Statistisk sentralbyrå 2014b) og det er kanskje grunnen til at språket i avisene har fått en del vitenskapelig oppmerksomhet. Undersøkelsene jeg vil nevne her, er hovedoppgavene til Eva C. K. Vinde (2000) og Ingunn Indrebø Ims (2007), Thore Roksvolds doktoravhandling (2005), en masteroppgave av Claude Goffeney (2012) og en pilotundersøkelse gjennomført av Helge Dyvik (2012). Undersøkelsene er ulike på mange måter, men hos både Vinde, Ims, Goffeney og Roksvold kommer det fram at moderate varianter dominerer i avistekster. Vinde har undersøkt bruken av en del ord og bøyingsformer i bokmålstekster fra elleve store aviser og fra NTB. I tillegg undersøkte hun hvilke retningslinjer redaksjonene har for språkbruken, og spurte 49 VG-journalister om blant annet forholdet deres til et utvalg ord og bøyingsformer. Konklusjonen er entydig: Avisjournalistene holder seg til de moderate variantene (2000 s. 144). Samtidig forekommer en del såkalte umarkerte radikale varianter, som *-a* i bestemt form entall av hunkjønns substantiver, alle steder unntatt i *Bergens Tidende* (s. 145), mens *Klassekampen* skiller seg ut med bruken av det Vinde betegner som ”nokså radikalt bokmål” (s. 102). Hovedoppgaven til Ims har undertittelen ”en undersøkelse av norske avisers språknormative prinsipp og praksis”, som blant annet utdypes med følgende forskningsspørsmål: På hvilken måte ønsker de [norske aviser] å skrive på den/de målformen(e) de har valgt, og hva begrunner de disse valga med? ” (2007 s. 2). Her er det altså rapportert, ikke faktisk, språkbruk som undersøkes. Resultatene viser at de konservative eller moderate formene står sterkt i bokmålsavisene, men også i denne undersøkelsen skiller *-a* i bestemt form entall av hunkjønns substantiver seg litt ut; den er blant de radikale variantene som aksepteres av mange (s. 148).

Goffeney fordypa seg i språkbruken i én avis, *Helgelands blad*, da han undersøkte forholdet mellom skrift og tale på Ytre Helgeland. Datamaterialet omfatter blant annet både faktisk og rapportert språkbruk. Mens de intervjuja journalistene gir uttrykk for at de aksepterer bruk av flere talemålsnære former som er tillatt i bokmålsrettskrivinga, viser undersøkelsen at tilsvarende former sjelden eller svært sjelden forekommer i avisa (2012 s. 93). Med andre ord er det de moderate formene som dominerer. I Roksvolds svært omfattende doktoravhandling *Var avisspråket bedre før?*, er bruken av radikale varianter ett av aspektene som analyseres.

Roksvold har hovedsakelig et diakront perspektiv, og konkluderer med at frekvensen til de radikale variantene har økt fra 1903 til 1993, og at frekvensen generelt er litt høyere i nyhetsartikler med muntlige enn med skriftlige kilder (2005 s. 569). For de fleste undersøkte variantene ser frekvensen likevel ut til å være lav i hele perioden. Dyvik (2012) er ikke opptatt av frekvens i sin pilotundersøkelse, og heller ikke av avisspråk spesielt, men han velger avistekster som materiale når han søker etter mønstre i formvariasjonen. Ved å utføre korrespondanseanalyse og implikasjonsanalyse på korpusmaterialet viser han at bruk av én variant ofte medfører eller utelukker bruk av en annen variant; for eksempel er det sannsynlig at en som velger *-en* i konkrete substantiver som *døren* også velger *-en* i abstrakte substantiver som *makten*. Mønstrene kommer blant annet fram som såkalte normklynger, og disse er særlig tette ved de moderate variantene. Datamaterialet i pilotundersøkelsen er begrensa, men resultatene er likevel interessante.

1.5.2 Språkbruken i romaner og lærebøker

Egil Pettersen (1993), Øystein Baardsgaard (2005) og John Ole Askedal (2012) har alle undersøkt språket i romaner, mens Atle Mosling (1998) så vidt jeg vet, er den eneste som har konsentrert seg om sakprosa, nærmere bestemt lærebøker, i en undersøkelse av faktisk språkbruk. Det inntrykket disse undersøkelsene gir oss av den faktiske bokmålsbruken, likner det inntrykket avisspråkstudiene ga: de moderate formene dominerer. Pettersens undersøkelse for Språkrådet er den første og mest omfattende, og skal gi svar på i hvilken grad rettskrivingsreformene har slått igjennom hos forfatterne (1993 s. 163). Noen tendenser framheves, som at "[f]lertallet av forfatterne [...] holder seg til det vi kan kalle en moderat bokmålsform." (s. 163). Man ser også tydelig at det har skjedd en utvikling fra 1937 til 1977, men altså bare i liten grad mot et fornorska bokmål, som Pettersen framstiller som målet for rettskrivingsreformene (s. 163). I tillegg påpekes vekslinga mellom ulike varianter av den samme variabelen hos flere av forfatterne. Pettersen mener årsakene kan være de mange rettskrivingsendringene, og at forfatterne ikke har gjort seg opp en mening i fornorskingsdebatten (s. 166). Tendensen til intraindividuell variasjon ser ut til å fortsette; også Baardsgaard finner slik variasjon (2005 s. 92–93). Han undersøkte utviklinga i bokmålsbruken ved å analysere språket i utvalgte romaner fra perioden 1974–2001. Baardsgaard konstaterer at bokmålet har endra seg svært mye, og det i samme retning, mot det han kaller en kjernenormal. Kjernenormalen inneholder mange moderate former, spesielt er de moderate variantene av morfologiske variabler frekvente (s. 95). Språket i romanen

Askedal undersøker, ligger nok litt utafør denne kjernenormalen. I en festskriftartikkel presenterer Askedal sin undersøkelse av språket i *Berlinerpoplene* av Anne B. Ragde. Romanen har vunnet Riksmålsforbundets litteraturpris, og inneholder mange varianter som gjerne betegnes som riksmålsformer. Askedal fokuserer imidlertid på den intraindividuelle variasjonen som fins også i denne romanen, og argumenterer for at Ragde er både bokmåls- og riksmålsforfatter (2012 s. 57–58). Han spør hva som kan være årsaken til variasjonen, og nevner at Ragdes talemål kan ha spilt inn, i tillegg til "[...] et ønske om miljøkoloritt [...]" (s. 58). I lærebøker ser det ut til at både den inter- og den intraindividuelle variasjonen er noe mindre enn i de undersøkte romanene; Moslings hovedoppgave tyder i hvert fall på det. Mosling undersøker formvariasjonen i åtte lærebøker på høyskole- og universitetsnivå, og intervjuer fem av forfatterne og noen forlagsansatte. I intervjuet kommer det fram at forlaga krever konsekvente formvalg. Forfattere som er inkonsekvente, blir ofte råda til å velge moderate varianter. Denne preferansen for moderate varianter bekreftes i resultatene av det Mosling kaller formverksundersøkelsen: "De moderate formene er så å si enerådende." (1998 s. 56).

1.5.3 Språkbruken i ulike sjangre

Ruth Vatvedt Fjeld (2013) har gjennomført en korpusundersøkelse der hun konsentrerer seg om bruken av radikale morfologiske varianter i moderne bokmål generelt, sammenlikna med bruken i TV-tekster, det vil si undertekster i TV-programmer og filmer, og bruken i talespråk. Formålet med undersøkelsen er å finne ut om Lars Vikørs antakelser fra 1997 stemmer: at skillet mellom talespråk og skriftspråk øker, fordi talespråket blir mer radikalt og skriftspråket mer moderat (s. 77). Tallmaterialet viser at det generelt er de moderate/konservative formene som blir mest brukt i skrift, og Fjeld oppsummerer med at det er mindre entydig forskjell på skrift- og talespråk (når det gjelder bruken av ulike varianter) enn Vikør antar (s. 84).

I artikkelen "Er norsk et naturlig språk?" presenterer Victoria Rosén (2000) en undersøkelse med datamateriale fra bokmålsdelen av Oslo-korpuset av taggede norske tekster². Korpuset inneholder ca. 18,5 millioner ord fra aviser, ukeblader, romaner og sakprosa (NOU-rapporter, lover og forskrifter). Rosén undersøker særlig bruken av varianter som var sideformer på undersøkelsestidspunktet, men som Språkrådet hadde foreslått å likestille med de daværende

---

² Informasjon om korpuset fins her:

<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/oslo/index.html>

hovedformene. Undersøkelsen viser at den offisielle rettskrivinga tillater mange varianter som brukes svært lite eller ikke i det hele tatt (nesten utelukkende radikale varianter), mens en del ikke tillatte varianter (som *hverken*) brukes ganske mye.

1.5.4 Forhold rundt språkbruken

Det er svært mye som kan tenkes å påvirke måten vi bruker skriftspråket på, og mange forhold har blitt undersøkt, så her begrenser jeg meg til noen studier av ulike språkholdninger og en studie av språkbrukernes kunnskap om de fastsatte normene. Det siste har Helge Omdal (2004) gjort en liten undersøkelse av. Informantene er førsteårsstudenter i norsk på flere høyskoler og universiteter, og det viser seg at studentene har mangelfulle kunnskaper om hva som er tillatt. Det vil ikke nødvendigvis si at de ikke skriver korrekt, men det tyder på at valgfriheten i bokmålsnormalen er lite kjent, og at implementeringa av de fastsatte normene ikke fungerer optimalt. Hvis det er slik at de fleste bokmålsbrukerne ikke kjenner til valgmulighetene, kan det være en forklaring på den begrensa bruken av mange radikale varianter. Men det kan også tenkes at språkbrukerne ikke ønsker å bruke slike varianter, noe som blant annet kan skyldes egne og andres språkholdninger. Bente Selback (2001) undersøkte i hovedoppgaven sin holdningene såkalt ”vanlige språkbrukere” har. Hun oppgir at over halvparten av informantene var negative til valgfriheten i rettskrivinga, men samtidig ville like mange gjerne bruke rettskrivinga på en personlig måte. Selback ba også om reaksjoner på konkrete varianter brukt i en tekst, og fikk mest negative reaksjoner på de radikale variantene (s. 142). Blant lærerstudenter og lærere ser situasjonen ut til å være en litt annen. Lars Anders Kulbrandstad (1996) har undersøkt denne gruppas holdninger til valgfriheten i bokmål og nynorsk, og konkluderer med at både studentene og lærerne hovedsakelig er positive. Lærerne fikk blant annet spørsmål om de mener valgfriheten er til fordel for elevene, og 59 prosent av dem sa seg enige i det (s. 109). I hovedoppgavene til Roy Johansen (1998) og Celia M. Berg (1999) spørres elevene direkte, både om holdninger til valgfriheten, holdninger til ulike varianter av bokmål, og kjennskap til og bruk av valgfriheten. Elevers bruk av valgfrie former, både faktisk og rapportert, blir undersøkt nærmere i masteroppgaven til Johanne Njerve Unhammer (2009).

1.5.5 Oppsummering

I denne oversikten over tidligere forskning har jeg tatt med undersøkelser som har tematiske og metodiske likheter med min egen undersøkelse, og som setter den inn i en relevant sammenheng. Roséns undersøkelse er nok den som likner mest på den jeg sjøl har gjort, fordi hun undersøker faktisk språkbruk, fordi materialet omfatter ulike sjangre, og fordi hun samler inn data ved å søke i et elektronisk korpus. Når jeg har valgt å gjøre en liknende undersøkelse, er det blant annet fordi jeg mener et større og mer variert materiale vil gi et bedre bilde av bruken.

1.6 Oppgavens struktur

Denne oppgaven har en tradisjonell struktur og består av seks kapitler. Etter det innledende kapitlet presenteres nødvendig bakgrunnskunnskap om norsk språknormering på 1900-tallet i kapittel 2, og i kapittel 3 gis en presentasjon av de teoriene som danner grunnlaget for analysen. Metodiske valg presenteres og begrunnes i kapittel 4. Deretter følger hovedkapitlet, kapittel 5, der jeg kombinerer presentasjon, analyse og diskusjon av resultatene. Jeg tar for meg de tre første forskningsspørsmåla etter tur. Elementer av svaret på det siste, forklarende forskningsspørsmålet kommer inn i svara på de tre første, men i den siste delen av kapittel 5 sammenfattes og utdypes forklaringene. Til slutt, i kapittel 6, oppsummeres funna fra kapittel 5, før jeg kort diskuterer mulige konsekvenser for framtidig språknormering og foreslår oppfølgende studier.

2 Bakgrunn

I dette kapitlet skal jeg ta for meg noen utvalgte sider av og detaljer fra den omfattende norske språknormeringshistorien. Normeringsarbeidet som ligger bak de fastsatte normene som gjelder i dag, er viktig å ta hensyn til når bruken av variantene skal analyseres. Jeg konsentrerer meg om bakgrunnen for den *valgfriheten* vi har i dagens bokmålsnormal, særlig den radikale delen av denne valgfriheten, og hvilke reaksjoner ulike ”radikaliserende” normeringsvedtak har vakt. Jeg vil særlig omtale den skiftende normeringa av de gruppene språklige variabler jeg har valgt ut i undersøkelsen. Når jeg ikke henviser til andre kilder, er framstillinga i delene 2.1.1 til 2.1.5 basert på innføringsbøkene til Torp og Vikør (2003) og Almenningen, Roksvold, Sandøy og Vikør (2002), og Løland (1997).

2.1.1 1907-reformen

I 1907 kom den første offisielle normalen for det som kan kalles et *norsk* skriftspråk. Gjennom hele 1800-tallet ble det gjort flere forsøk på å fornorske det danske skriftspråket. Enkelt personer kom med ulike forslag. Knud Knudsen brant for en gradvis fornorsking av dansken, Jonathan Aars’ *Norske rettskrivningsregler* i flere utgaver ble godkjent av departementet og flittig brukt, og Nordahl Rolfsen ga ut lesebok med norske former. I den ellefte utgaven av Aars’ rettskrivningsregler, utgitt i 1894, ble det for første gang valgfrihet mellom ulike skrivemåter av det samme ordet. En rettskrivingskomité med skolebestyrerne Aars og Hofgaard og professor Moltke Moe ble nedsatt i 1893 for å arbeide fram en reform av det dansk-norske skriftspråket, og komitémedlemmene så på valgfrihet som en fordel. Målet var en ”valgfrihed mellem to former, en mere gammeldags, litterær, dansk, og en som svarer nærmere til det norske talesprog – alt efter stilens medfør, tildeles ogsaa efter de skrivendes (paa skolen efter lærerens) skjøn eller smag” (sitert fra Gundersen 1967 s. 68). Så, etter noen år med utprøving av valgfrihet i rettskrivinga i skolen, ga komitémedlemmene uttrykk for at valgfriheten ”[...] snarere havde øget vanskelighederne end mindsket dem [...]” (sitert i foredrag gjengitt i Gundersen 1967 s. 69). De endra derfor mening, og utarbeida et forslag til rettskriving med mindre valgfrihet. Forslaget ble, etter flere runder med kritikk og omarbeiding, gjennomført i 1907. Grunnlaget for normeringa var ”den dannede dagligtale”, det vil si talespråket blant høyerestående personer i byene. Med et slikt grunnlag regnes dette som gjennomslaget for Knud Knudsens reformlinje, sjøl om dette skjedde etter hans død. Den valgfriheten som ble beholdt, innebar at flere danske former fortsatt var tillatt, samtidig som

det kom inn fornorska former som enten var obligatoriske eller valgfrie. I kombinasjon med den nasjonalfølelsen som rådde etter unionsoppløsninga i 1905, førte denne valgfriheten til at reformen raskt ble akseptert og tatt i bruk. Blant de valgfrie formene var former med såkalt harde eller bløte konsonanter, for eksempel *eple* eller *æble* og *pike* eller *pige*. Morfologisk valgfrihet mellom endinger med *-a* og *-e* fantes ikke i denne reformen, men i noen svake verb var både *-d(e)* og *-et* tillatte endinger i fortidsformene (f.eks. *eide/eiet*) (Aars & Hofgaard 1907 s. 87). Valgfriheten var altså begrensa sammenlikna med seinere reformer, og det er ikke hensiktsmessig å snakke om *radikale* og *konservative* varianter, siden de som eventuelt skulle betegnes som konservative, er identiske med former i det danske skriftspråket, samtidig som mange av de nyere formene ikke likner på de formene vi gjerne betegner som radikale i dag.

2.1.2 1917-reformen

I reformen fra 1917 ser vi de første resultatene av den nye tilnæringslinja i norsk språkpolitikk. En situasjon med to norske skriftspråk, riksmål og landsmål, ble sett på som uheldig av flere grunner, og situasjonen skulle endres ved gradvis å tilnærme de to målformene hverandre, slik at vi fikk ett norsk skriftspråk, gjerne kalt samnorsk. Like etter 1907-reformen begynte det langvarige arbeidet med å finne ut hvordan man kunne nå dette målet. Et naturlig sted å starte var å utvide talemålsgrunnlaget både for riksmålet og landsmålet. For riksmålets del førte dette til at talemålsgrunnlaget ble mindre sosialt avgrensa; nå tok man ikke bare hensyn til talespråket i høyere samfunnslag i byene, men også til folkemålet på Østlandet, det vil si østnorske dialekter. Dermed kom de første formene av de som gjerne betegnes som radikale i dag, inn i den offisielle rettskrivinga, hovedsakelig som valgfrie former. Mange hunkjønnsord kunne få *-a* i bestemt form entall, i noen hunkjønnsord var *-a* obligatorisk (f.eks. *bikkja* og *greia*), og i andre var det anbefalt å bruke *-a*. (Krogstad & Seip 1919 s. 33–35). Endinga *-a* kunne også brukes i bestemt form flertall av intetkjønnsorda *barna* og *bena/beina* og i fortidsformer av verb i ”kaste-klassa” (Krogstad & Seip 1919 s. 37–38). Det presiseres imidlertid at man ikke bør bruke slike verbformer helt ukritisk: ”Det vil være avhengig av emnet og stilarten om man bør bruke denne form.” (Den Departementale rettskrivningskomite 1918 s. 23). Endringene gjaldt ikke bare morfologien, det ble også tillatt å bruke mer ”norske lyder”, som *u* i stedet for *o* i *bru*, og diftong i ord som *stein*. Også når det gjelder slike norske ordformer og substantiv med *-a*, skilte man mellom mer og mindre passende bruksområder. Man mente for eksempel at ”Ord som *jente*, *budeie*, *kokke*, *kjerring*, *hulder* vil naturlig ha hunkjønnsform, men i mindre dagligdagse ord som *kvinne* vil den ikke

passer så godt.” (Den Departementale rettskrivningskomite 1918 s. 20), og anbefalte bruk av *-a* i ”[...] særnorske ord for hjemlige dyr og planter, hjemlige naturforhold, landsens liv og stell [...]” (s. 19). For noen ble slike folkemålsinnslag for sterk kost. Den faktiske bruken av riksmål på den tida lå svært langt fra slik det nå ble tillatt å skrive, og både forfattere og andre protesterte. Reformen skapte også heftig debatt i Stortinget, og ble ikke vedtatt før i 1919. Forkjemperne for østlandske dialekter, som medlemmene i *Østlandsk Reisning*, så på reformen som et framskritt, men innbyggerne i mange østlandske bygder var ikke like begeistra, og protesterte mot vedtak om å bruke lærebøker med valgfrie former i skolene. Blant de konservative på riksmålssida ble det satt i gang en underskriftsaksjon, og Knut Hamsun ga tydelig uttrykk for de negative holdningene sine til folkelige talemålsformer i skriftspråket (Hamsun 1918, etter Almenningen et al. 2002 s. 108). De obligatoriske endringene i 1917-reformen ble gjennomført uten store protester, men de valgfrie endringene var det tydelig at språkbrukerne ikke var klare for.

2.1.3 1938-reformen

Den neste reformen, fra 1938, var ikke mindre problematisk. Tilnæringspolitikken fortsatte etter 1917, og komiteen som arbeida fram reformen, forsøkte å oppfylle myndighetenes ønske om mer tilnærming, men samtidig mindre valgfrihet. Arbeiderpartipolitikeren og målmannen Halvdan Koht var et av medlemmene i komiteen, og en sterk forkjemper for de undertrykte bymåla og dialektene på flatbygdene på Østlandet. Han arbeida for sosial likestilling mellom bøndene, arbeiderklassa og overklassa, og mente at en oppvurdering av statusen til bymål og flatbygdsmål gjennom innslag fra disse i skriftspråket, kunne bidra til en slik likestilling. Grunnlaget for skriftspråknormeringa var nå utelukkende det norske folkemålet. Former som mange regna som vulgære, ble tatt inn, og nå var det ikke lenger mulig å unngå slike former hvis man ville skrive korrekt; flere av de radikale formene fra 1917-reformen ble obligatoriske i 1938. Den viktigste endringa var nok at over 1000 substantiver fikk obligatorisk *-a*-ending i bestemt form entall. De fleste av disse substantivene hadde en konkret, hverdagslig betydning, men abstrakte substantiv som *framtid*, *helse* og *sanning* var også i denne gruppa (Kirke- og undervisningsdepartementet 1938 s. 26–36). I tillegg hadde en gruppe på ca. 130 substantiver valgfri ending *-a* eller *-en*, f.eks. *grense*, *gruppe*, *hånd*, *lønn*, *makt*, *natt*, *sak* og *uke* (s. 37–38). Andre obligatoriske endringer var *-a* i noen folkelige intetkjønnsord og ord med ”særnorsk lydform”, f.eks. *barna*, *beina*, *dyra*, *kviskra*, *mjukna* og *mjølka* (s. 39–40). Andre sterke intetkjønnsord og verb i kaste-klassa hadde valgfri *-a* eller

-ene/-et. Ellers ble diftong obligatorisk eller valgfritt i mange ord, og former som var utbredte i talemålet, ble eneformer, f.eks. *bru, etter, fram* og *sju*.

Sjøl om mange folkemålsformer ble obligatoriske, kan man ikke si at rettskrivingskomiteen hadde nådd målet om å minske valgfriheten. I reformen skilles det for første gang mellom hovedformer og sideformer (også kalt klammeformer). Den valgfriheten som er omtalt her, er innafor hovedformene, og former som *hånda* og *hånden* betegnes som dobbeltformer. Sideformene ga en ytterligere valgfrihet for noen språkbrukere, nemlig skoleelever. I lærebøkene i skolen måtte hovedformene brukes, men for at språket skulle likne mest mulig på elevenes talemål, erklærte Oslo skolestyre i 1939 at de ville prioritere bøker med tilnærmingsformer (Guttu 2007³). Dette såkalte Oslo-vedtaket fikk innvirkning også i andre byer og i lærebokforlaga, og etter krigen utløste det en av de mange voldsomme protestene på 1938-reformen. Foreldre i Oslo og Bærum innkalte i 1949 til et møte som ble starten på ”Foreldrebevegelsen i sprogsaken”. Bevegelsen fikk mange medlemmer fra flere deler av landet, med et felles krav: konservative bokmålsformer i lærebøkene. Etter hvert slutta Riksmålsforbundet seg til, og ”Landskomiteen for foreldreaksjonen mot samnorsken” ble danna. Språket i lærebøkene var fortsatt et stridstema, men protestene retta seg mer og mer mot hele samnorskpolitikken. Over 400 000 underskrifter mot samnorsk ble samla inn. Sjøl om aksjonistene i 1952 oppnådde en godkjenning av lærebøker med mer konservative former, og Oslo skolestyre hadde gått bort fra vedtaket fra 1939, var ikke arbeidet over. 1938-reformen måtte fortsatt følges, og det var begrensa hvor konservativt språket kunne bli innafor denne reformen. Retteaksjonen i 1953 var et tydelig tegn på misnøyen; foreldre strøk ut radikale former i lærebøkene og erstatta dem med moderate. Mange foreldre brukte ”Øverlands blå”, Riksmålsforbundets ordliste fra 1952, som rettesnor, og ønska former som *sprog, efter* og *nu*. Foreldra var ikke alene om det, også aviser og næringsliv tok i bruk Riksmålsordlisten (Almenningen et al. 2002 s. 135). Riksmålsforbundet, og særlig Arnulf Øverland, var viktige deltakere i språkstriden, og fikk stadig flere tilhengere. Den offisielle rettskrivinga med påtvungne ”vulgære” folkemålsformer hadde for mange motstandere til at den bidro til en vesentlig endring av språkbruken. På spørsmålet om hvorfor 1938-reformen skapte så stor strid, svarer Helge Dyvik at ”reformen undervurderte den historiske egentyngde et utviklet skriftspråk har” (NRK 2013). Her er han altså inne på betydninga ords bruksfrekvens har for danninga av språknormer. Det vi leser, bidrar til oppfatninga vi får av

---

³ Resten av dette avsnittet er primært basert på Guttu (2007).

hvilke normer som gjelder, hva som er rett og galt, så hvis folkemålsformene nærmest ikke er å se i skrift, hjelper det ikke at de står oppført i departementets rettskrivningsregler. 1938-reformen var for radikal, i betydninga at den innebar for omfattende endringer på kort tid.

2.1.4 Læreboknormalen fra 1959

En revisjon av 1938-reformen ble vedtatt i 1959. Da kom den såkalte læreboknormalen, som innebar mindre valgfrihet i lærebøkene. Det ble altså færre dobbeltformer blant hovedformene, men flere sideformer, slik at valgfriheten alt i alt ble større enn den hadde vært før. Færre *-a*-former og andre folkemålsformer var obligatoriske, for eksempel ble *-a* og *-ene/-et* valgfritt i flere intetkjønnsord og alle fortidsformer av svake verb (Gundersen 1967 s. 107). Det ble også åpna for bruk av *-en* i stedet for *-a* i en del substantiver, blant annet gjennom følgende regel:

I tekster der innholdet er så høytidelig at hele stiltonen er løftet opp på et plan som ligger over normalprosaens, skal det i mange tilfelle være tillatt å bruke *-en* også i obligatoriske hunkjønnsord. Dette vil gjelde retorisk prosa, og – i særlig grad – religiøse tekster. Adgangen til å bruke *-en* istedenfor *-a* ut fra de nevnte stilistiske hensyn gjelder ethvert obligatorisk hunkjønnsord.” (Norsk språknemnd 1959 s. 20).

Reformen hadde likevel et radikalt preg, og tilnærming mellom bokmål og nynorsk var fortsatt et mål. Normalen ble utarbeida av Norsk språknemnd, som hadde som hadde som en del av sitt formål å ”[...] fremja tilnærming mellom dei to skriftmåla på norsk folkemåls grunn.” (Hellevik & Lundebø 1964 s. 39). Språket i lærebøkene ble dermed ikke merkbart mindre radikalt, og foreldre og andre protesterte ved å lage bokbål av lærebøkene. Riksmålsforbundets egen rettskriving fikk økt oppslutning, og læreboknormalen hadde i liten grad bidratt til å dempe språkstriden.

2.1.5 1981-reformen

I 1981-reformen ble konservative, tradisjonelle former tatt inn igjen, og slik sett kan man si at bokmålet nå ble tilnærma riksmål i stedet for nynorsk. Det var i praksis slutt på den opprinnelige tilnærminga, sjøl om den såkalte tilnærmingparagrafen i vedtektene til Norsk språkråd ikke ble fjerna før i 2002. I 1981-reformen skilte man mellom *rettskrivninga* og *læreboknormalen*, og læreboknormalen inneholdt mindre valgfrihet, og flere radikale former, enn rettskrivinga (blant annet flere hunkjønnsord med obligatorisk *-a*), men likevel mer valgfrihet enn i læreboknormalen fra 1959. En viktig endring i rettskrivinga var at

obligatorisk *-a* i hunkjønnsord ble oppheva; nå var *-a* og *-en* valgfritt i alle hunkjønnsord (i læreboknormalen hadde rundt 640 ord fortsatt obligatorisk *-a*). Det ble igjen valgfritt med *-a* eller *-ene* i flertall av alle intetkjønnsord i rettskrivinga, noe som betyr at flere intetkjønnsord enn tidligere nå kunne skrives med *-a*. Når det gjelder svake verb, var vedtaket formulert slik:” Det er gjort vedtak om at preteritum på *-a* og *-et* skal være mest mulig jamstilt når en av disse formene på forhånd er tillatt. Dessuten skal *-a/-et* være tillatt ved noen verb som nå har bare *-te* eller *-de*.” (St. meld. nr. 100 (1980–81). Dette førte i praksis til at det ble mulig å bøye flere verb med *-et* enn tidligere, men også flere med *-a*. Flere enkeltord med tradisjonell form ble tatt inn igjen i rettskrivinga, som *bro*, *mave*, *ren* og *frem*, men de tilsvarende radikale formene ble beholdt. Heller ingen andre radikale former ble tatt ut av rettskrivinga (Wangensteen 1997). Sjøl om 1981-reformen kan betegnes som mer konservativ enn de forrige reformene, var den altså samtidig ikke mindre radikal. Den store valgfriheten i 1981-reformen er kanskje den viktigste årsaken til at reformen ikke ble møtt med den samme motstanden som de foregående reformene. Tihengerne av tilnæringspolitikken reagerte riktignok på liberaliseringsvedtaket forut for reformen (Selberg 1997), og motstanderne av valgfrihetsprinsippet kunne heller ikke være helt fornøyd, men for språkbrukere generelt, gjorde reformen det enklere å skrive slik man sjøl ønska.

2.1.6 2005-rettskrivinga

I 2005 kom de hittil siste omfattende endringene av rettskrivinga i bokmål. Ifølge Guttu (2005)⁴ er det misvisende å kalle dem 2005-reformen, fordi endringene skiller seg fra endringene i de tidligere reformene. Guttu mener at grunnlaget for endringene i 2005 er mindre konsist enn ved tidligere reformer, men det som er helt klart, er at tilnæringsparagrafen er oppheva, slik at hensikten med å gjøre endringer i rettskrivinga er en annen. I kulturmeldinga fra 2003 (St. meld. nr. 48 (2002–03) gjøres det klart at rettskrivinga skal stabiliseres, og det opplyses om at Norsk språkråd har gått inn for å fjerne skillet mellom hovedformer og sideformer, og redusere valgfriheten ved å fjerne lite brukte former. Nå skulle man altså ta mer hensyn til hva som faktisk ble brukt i skrift, enn til hvordan forholda var i nynorsk og i talemåla. Det førte blant annet til fjerning av en del radikale former, særlig såkalte tilnæringsformer, som *haust*, *ho*, *måndag* og *såg*. For hunkjønns- og intetkjønnsord var det ingen store endringer, men *-a* ble likestilt med *-en* som

---

⁴ Videre i dette avsnittet bygger jeg på Guttu (2005) og Norsk språkråd (2005).

ending i ord på *-ing/-ning*, f.eks. *dronninga/dronningen* (men ikke i andre personbetegnelser enn *dronning*). For verb opprettholdt man vedtaket om at *-a* og *-et* skal være mest mulig jamstilt. Rundt 90 verb fikk *-et* som tillatt ending i fortidsformene (f.eks. *bygget* og *krøket*), og 25 av disse verba kan også skrives med *-a* (*krøka*). Samtidig som flere lite brukte former, kanskje særlig radikale, ble fjerna, ble andre tradisjonelle/konservative former tatt inn, f.eks. *hverken* og *syv*. Det dreier seg hovedsakelig om former som regnes som mye brukte, men enkelte former som nok ikke var blant de mest frekvente, ble likestilt med de tilsvarende nyere formene, etter tidligere å ha vært klammeformer. Dag Gundersen, fagrådsleder i Norsk Språkråd på den tida, eksemplifiserte hvilke muligheter man nå fikk til å skrive konservativt bokmål, på følgende måte: ”Hvis du vil ta med deg bikkjen og følge løypen til hytten, får du gjøre det. På turen til hytten kan du også la barnene ta benene fatt.” (sitert fra Vannebo 2003 s. 286–287). Sjøl om valgfriheten alt i alt ble redusert i 2005, er det fortsatt mulig å skrive både utprega radikalt og konservativt. Guttu (2005), som omtalte rettskrivingsendringene like etter at de hadde trådt i kraft, spådde at det denne gangen ikke ville bli noe stort oppstyr, og argumenterte slik: ”Folk merker lite til vedtak som tar opp i seg «modne frukter» av språkutviklingen, og som for øvrig bekrefter dagens tilstand.” Nå, ni år seinere, kan vi vel si at Guttu fikk rett. Det betyr ikke at debatten om norsk språk har stilna, men at det hovedsakelig er andre sider ved språk og språkbruk som opptar folk enn offentlige rettskrivingsendringer.

3 Teori

For å forstå hvorfor vi bruker språket som vi gjør, må vi se på ulike sider ved kontekstene språket blir brukt i. Å snakke og å skrive er hovedsakelig sosiale handlinger, vi gjør det som regel for å komme i kontakt med andre mennesker. Da er det ikke bare viktig at budskapet kommer fram, men også at det kommer fram på ”riktig” måte. Vi tenker på hvordan det vi sier eller skriver, kommer til å bli oppfatta, ikke bare når det gjelder innholdet, men også uttrykket, både på variant- og varietetsnivå. Her vil jeg presentere ulike teorier og begreper som har med dette å gjøre, og som jeg vil bruke i analysen av dataene mine. *Normer, holdninger og identitet* er sentrale begreper.

3.1 Normer

Norm er en term som brukes i forskjellige humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag, og som defineres på forskjellige måter. Ord som går igjen i definisjonene, er mønster, retningslinjer, målestokk, vurderingsgrunnlag og regel. Det handler om noe som er med på å regulere, styre eller påvirke menneskelige, sosiale handlinger. Lars S. Vikør (2007 s. 71) definerer *norm* slik: ”mønster eller målestokk for kva som er akseptabelt resp. uakseptabelt”. Når vi snakker om normer i forbindelse med språk, tenker nok mange først på rettskrivningsnormene som er vedtatt av Språkrådet. Men normene trenger ikke å være offisielt vedtatt eller eksplisitt formulert, og det fins mange eksempler på offisielt vedtatte normer som ikke i det hele tatt, eller bare for svært få språkbrukere, virker retningsgivende for språkbruken. I et diakront perspektiv kan man kan skille mellom to typer språknormer, *internaliserte* og *fastsatte*. Internaliserte normer er dynamiske, de blir ”tradert, (gjen)skapt og modifisert i kvart individ, men heile tida innanfor eit felles normmønster i eit kollektiv, som set rammer for kva som kan bli internalisert.” (Vikør 2007 s. 73). Endre Brunstad framhever at internalisering er en psykologisk *prosess* (2000 s. 50), som altså vil si at de internaliserte språknormene våre kan endre seg i løpet av livet, blant annet gjennom påvirkning fra språkbruken i omgivelsene våre. De fastsatte normene kan også endre seg, men de er likevel en mer begrensa og felles størrelse enn de internaliserte normene; de tilsvarer det vi gjerne kaller offisiell rettskriving, et sett med normer som har fått status som ”korrekt språkbruk” av en offisiell normeringsinstans.⁵ Slike normer kalles også *preskriptive*, og samla betegnes de

---

⁵ Som Brunstad (2000 s. 50) nevner, kan også andre instanser, med en viss status eller autoritet, fastsette normer.

gjernes som en *normal*, som Vikør (2007 s. 75) definerer slik: "[...] eit konkret sett av *reglar* for korleis ein språkvarietet skal skrivas og uttalas." *Rettskriving* er en annen betegnelse på dette settet av regler (Vikør 2007 s. 117).

Målet for språknormererne er at de fastsatte eller preskriptive normene skal bli til internaliserte normer hos språkbrukerne, for det er disse normene som avgjør hvordan vi faktisk bruker språket. Denne internaliseringa utgjør det siste og avgjørende steget i språkplanleggingsprosessen slik den framstilles av Haugen (1969), og kalles gjerne *implementeringssteget*. Termen implementering gir inntrykk av at dette er en prosess som kan styres, som om språknormererne nærmest kunne dytte normene inn i hodene på hver enkelt språkbruker. Virkeligheten er selvfølgelig annerledes; mange detaljer i de vedtatte normene fins nok ikke andre steder enn i ordbøkene, og det varierer fra språkbruker til språkbruker i hvor stor grad de fastsatte normene overlapper med de internaliserte normene. Det vil imidlertid aldri være fullstendig overlapp, fordi det ikke fins fastsatte normer for alle aspekter av språkbruken. Vikør skiller mellom *grammatiske normer* og *bruksnormer*, hvor bruksnormer "fortel oss kva slags språkvariantar eller varietetar vi skal bruke i kva slags kontekst." (2007 s. 72), mens Brunstad (2000 s. 48) deler språknormene i de to hovedgruppene *eksplisitt formulerte normer* og "*tause*" normer.

De fastsatte normene er hovedsakelig grammatiske, og er formulert skriftlig, for eksempel i ordbøker og grammatikker. Mange vil nok mene at vi i Norge har en stor mengde fastsatte normer for skriftspråkbruk, med den store valgfriheten i normalene, og dessuten to likestilte normaler, for bokmål og nynorsk. Likevel utgjør disse bare en liten del av de normene som styrer språkbruken vår. Språkrådet mener for eksempel ikke noe offisielt om når det er greit å skrive på dialekt. Noen bruksnormer kan imidlertid være eksplisitt formulerte, for eksempel i håndbøker om godt språk, eller i NRKs språkregler. De fleste språknormene eksisterer likevel uformelt, som "tause" normer, særlig når det gjelder muntlig språkbruk. Også skriftspråket reguleres av "tause" normer, for eksempel tekstnormer, stilnormer og grafiske normer (Brunstad 2000 s. 48).

Brunstad (2000 s. 50) viser til Sundby, som mener at de internaliserte normene er normer som vi, bevisst eller ubevisst, kjenner en indre plikt til å følge. Hvis det er slik at de fastsatte normene kan internaliseres, forventer vi kanskje at en språkbruker som har internalisert de fastsatte normene, alltid skriver grammatisk korrekt, det vil si i henhold til de fastsatte normene, fordi hun altså kjenner en indre plikt til å følge dem. Men slik er det jo ikke. Vi kan

tenke oss en språkbevisst person, som til en hver tid er oppdatert på Språkrådets rettskrivingsvedtak. De vedtatte normene kan da sies å være internalisert hos personen, i den forstand at de er en del av hennes språklige kompetanse; hun har lest de eksplisitt formulerte normene og lært seg dem. Når hun skriver, følger hun som regel, bevisst eller ubevisst, disse normene, det vil si at hun skriver grammatisk korrekt. Men hun velger også noen ganger å bryte normene, for eksempel når hun skriver en sms til kjæresten, og velger *i morra* og *hælja* i stedet for *i morgen* og *helga*, det vil si en mer talemålsnær ortografi. Må vi da si at de fastsatte normene ikke er fullstendig internalisert hos denne personen, fordi hun ikke alltid kjenner en indre plikt til å følge dem? Eller kan vi heller se for oss et mangfoldig sett av internaliserte normer, som delvis står mot hverandre? I en SMS-skrivingsituasjon kan vi tenke oss at den språkbevisste personen har valget mellom å følge den vedtatte, eksplisitt formulerte normen og skrive *helga* eller *helgen* eller å følge den ”tause” normen som for eksempel kunne formuleres slik: ”I en sms til kjæresten passer det å skrive talemålsnært, fordi det gir et mer personlig preg.” Ulike språknormer står altså mot hverandre, og i tillegg spiller mer generelle normer inn, som ikke nødvendigvis har noe med språkbruk å gjøre, som normer for når vi skal vi skal være personlige og uformelle, og når en distansert, formell tone er mer passende.

3.1.1 Hvor befinner normene seg?

Termen *internaliserte normer*, og det faktum at det varierer fra person til person hvilke språknormer som er internalisert, kan gi inntrykk av at normene er individuelle og bare fins inne i hver og en av oss. Men for at noe skal kunne fungere som normer, må de også ha en kollektiv side. Brunstad (2000 s. 58) bruker begrepet *intersubjektivitet* (jf. også Bartsch 1987). Normene blir intersubjektive ved at vi tilpasser oss hverandre og etterlikner hverandres handlinger. Dermed blir visse handlingsmønstre etter hvert utbredt, og oppfattes som korrekte, mens det som avviker fra mønsteret, blir lagt merke til og gjerne kritisert. Helge Dyvik sier det slik: ”Normer er med nødvendighet overindividuelle – begreper som ”norm” og ”korrekthet” har ingen mening hvis individet er forståelseshorisonten. Samtidig er det klart at *kunnskapen* om de språklige normene må være lokalisert i individer.” (2009 s. 111). Dyvik regner altså kunnskapen som individuell, men normene som felles, og snakker ikke om internaliserte normer. Enten man betegner det som kunnskap eller normer, er det slik at det er noe som varierer fra person til person. Brunstad spør hvor ”felles” språknormene må være for å kunne karakteriseres som intersubjektive, og presenterer en sentralistisk og en pluralistisk tilnærming til dette spørsmålet. Språkfilosofen Renate Bartsch representerer det sentralistiske

synet, og knytter normer til korrekthet blant annet ved å definere normer som "[...] the social reality of concepts of linguistic correctness [...]" (1987 s. 75). Bartsch mener at korrekthet ikke er like viktig for alle språkbrukere; "the further away a person is socially from the central models, the more acceptable it is when he produces incorrect speech." (s. 71). Modellene det er snakk om, finnes hos personer som har en sentral posisjon enten kulturelt, politisk, økonomisk eller geografisk (Brunstad 2000 s. 59). Ifølge Bartsch er det tilstrekkelig at *disse* personene har internalisert normene, og normene kan da bare sies å være intersubjektive innafor en viss gruppe språkbrukere. I den pluralistiske tilnærminga, representert ved språkviteren Klaus Gloy (1993), er korrekthet mindre viktig. Ifølge Brunstad mener Gloy at også motivasjon, formål og konsekvenser påvirker måten vi handler på, og at normer er med på å opprettholde sosial ulikhet (2000 s. 62–63). Den pluralistiske tilnærminga innebærer et mindre statisk og mer mangfoldig normsyn.

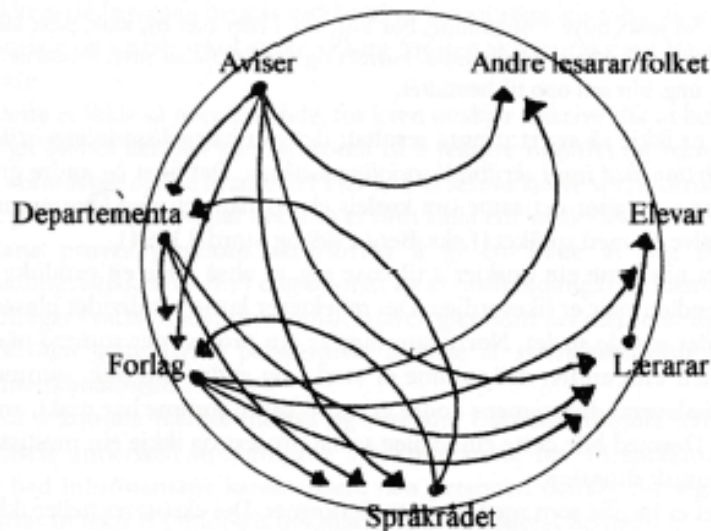
Språkbrukernes sosiale status korrelerer med kunnskapen deres om de fastsatte normene. Vikør er inne på dette, og sier videre at "[d]ersom ei fastsett norm skal fungere i praksis, må ho internaliseras, helst av så mange som muleg, men i alle fall av eit tonegjevande lag i samfunnet, og aksepteras som "overnorm" av dei som ikkje greier å internalisere ho fullt ut." (2007 s. 75). Også her knyttes altså korrekthet først og fremst til personer med høy status. Det er viktig å poengtere at statusen er knytta til *kunnskapen om* normene, eller det at normene er internalisert. Som regel vil denne kunnskapen føre til at disse personene også følger de fastsatte normene i praksis, når de skriver eller snakker. Men i og med at de fastsatte normene alltid er i konkurranse med mange andre typer språklige og ikke-språklige normer som språkbrukeren har internalisert, er det ikke slik at man er garantert grammatisk korrekt språkbruk til en hver tid fra de som har internalisert de fastsatte normene. I noen situasjoner kan vi velge å bryte slike normer. Når språkbrukere fra det "tonegjevande" laget gjør slike bevisste normbrudd, vurderes det annerledes enn når språkbrukere med dårligere normkunnskap ubevisst bryter normene. Og dette gjelder ikke bare brudd på fastsatte normer; normkompetente språkbrukere kan generelt tillate seg et friere forhold til normer, uten at det svekker statusen deres.

3.1.2 Normdanningsprosessen

Helge Sandøy (2003 s. 262) nevner ulike faktorer som spiller inn i danninga av normer, som han definerer som "[...] kollektive forventningar om åtferd [...]" (s. 260). Faktorene gjelder

normer for skriftspråkbruk. En viktig faktor er bruksfrekvensen ulike varianter har i skrift, som bidrar til en oppfatning om hva som er vanlig og normalt. Andre språkbrukeres uttrykk for holdninger, for eksempel reaksjoner på atferd, og ulike stereotypier og ideologier som eksisterer i språksamfunnet og kommer til uttrykk på ulike måter, har også stor betydning i normdanningsprosessen. Sandøy legger dessuten stor vekt på statusen og rollen til de ulike skriftprodusentene: ”Vi registrerer tydelegare og legg meir vekt på data (dvs. former, reaksjonar og synsmåtar) frå visse personar enn frå andre.” (2003 s. 262). Til slutt nevner han at *situasjonen* ytringer, reaksjoner og kommentarer oppstår i, er avgjørende for hvilken vekt vi legger på dem. I tillegg til disse faktorene regner Sandøy med en subjektiv komponent hos språkbrukerne, der han blant annet plasserer den instrumentelle innstillinga som ofte fins hos skoleelever, som velger former ut ifra hva de tror de kan oppnå med dem (i form av karakterer).

Sandøy er spesielt opptatt av å få fram at ulike deltakere i normdanningsprosessen har ulik status: ”Normdanninga er ein prosess der somme påverkar meir enn andre, der somme er sterke og andre føyelege, somme er premissleverandørar, mens andre er mottakarar, somme har makt, andre ikkje.” (2003 s. 265). Denne ulike statusen illustrerer Sandøy i det han kaller *den norske normeringssirkelen*:

Figur 1. Den norske normeringssirkelen (Sandøy 2003 s. 266)

Pilene mellom de ulike aktørene skal vise hvem som påvirker hvem. Det vil si at de som har flest piler ut fra seg – aviser og forlag – er de som påvirker flest. Avisene er viktige av flere grunner. For det første produserer de en stor del av den totale mengden tekst på bokmål. For det andre leses de av mange mennesker hver dag. For det tredje har flere av dem, for

eksempel Aftenposten, høy status i mange miljøer, og regnes som seriøse. Det kan gjøre at vi legger spesielt godt merke til hvordan språket brukes her.

Lærerne har bare én pil ut, til elevene. Dette gir etter min mening et litt skeivt bilde av lærernes betydning. Verken lærerne eller elevene er store tekstprodusenter, og de har heller ingen direkte påvirkning på de andre aktørene i sirkelen, så det er vanskelig å sette på flere piler. Likevel er lærerne svært viktige: det er de som har fått hovedansvaret for implementeringa av de offisielle språknormene. Lærerne skal gjøre normene kjent for elevene, som jo er de framtidige tekstprodusentene. Elevene blir seinere aktører i gruppa ”Andre lesarar/folket”, som i normeringssirkelen ikke har noen piler ut fra seg. Det er klart at dette ikke er en gruppe med stor påvirkningskraft, men jeg tror likevel den teknologiske utviklinga som har skjedd de siste åra, etter at Sandøy publiserte modellen sin i 2003, har økt betydninga til denne gruppa. Internett og sosiale medier er fraværende i normeringssirkelen. Med framveksten av elektroniske publiseringskanaler har det blitt mye enklere for ”vanlige folk” å publisere tekster, og potensielt nå ut til millioner av lesere. Hvem som helst kan blogge, dele tankene sine på Facebook og i diskusjonsforum, eller publisere dikt, og hvem som helst kan lese disse tekstene. Statusen til slike tekstprodusenter er nok vanligvis lav i forhold til for eksempel aviser, men for mange språkbrukere utgjør slike tekster en stor del av den skriftspråklige innputten de får. Dermed kan språkbruken i tekstene fra denne gruppa få stor innvirkning på hva leserne oppfatter som vanlig og normalt.

Internett har ikke bare økt antallet potensielt påvirkende tekstprodusenter, men også ført til en mer variert språklig innputt både i individ- og samfunnsperspektiv. Det er ikke lenger slik at ”alle” leser Aftenposten. Statistisk sentralbyrås mediebruksundersøkelse *Norsk mediebarometer 2013* (Statistisk sentralbyrå 2014b) viser at en stadig lavere andel av befolkninga i alderen 9–79 år leste papiraviser en gjennomsnittsdag: 51 prosent i 2013 mot 77 prosent i 2002. Den totale andelen som generelt leser aviser har riktignok bare sunket med tre prosent i samme periode, fordi andelen nettavislesere har økt (Statistisk sentralbyrå 2014a), men nettavisene skiller seg på mange måter fra papiravisene, og leses på en annen måte. De har kanskje heller ikke den samme høye statusen som mange papiraviser har. Når det gjelder andre skriftlige medier, viser mediebruksundersøkelsen at andelen som leser ukeblader er halvert i samme periode (fra 16 til 8 prosent), og trykte tidsskrifter leses også av færre (9 prosent i 2013 og 14 prosent i 2002). Andelen boklesere er imidlertid så vidt økende, og har holdt seg på mellom 20 og 30 prosent i perioden. Likevel er Internett det mest brukte

massemediet i dag. Flere bruker Internett, og vi bruker mer tid der: I 2002 brukte 35 prosent av oss Internett en gjennomsnittsdag, og 22 minutter gikk med til dette, mens tilsvarende tall for 2013 er 85 prosent og 112 minutter (Statistisk sentralbyrå 2014b). Det varierer hva vi bruker Internett til, men aktiviteter som innebærer lesing eller skriving, er i flertall. Hva slags språk det er snakk om, er imidlertid et viktig spørsmål. For det første brukes både engelsk og andre språk, og for det andre fører den raske og enkle publiseringsprosessen til at det norske språket på mange områder (f.eks. Facebook) er uredigert og friere enn i tradisjonelle medier. Internett har ingen husnormer, og ingen desk eller korrekturavdeling. Det kan gi seg utslag i mer bruk av dialekt i skrift og flere brudd på de fastsatte normene. Helt fritt fram er det likevel ikke; i ulike forum og andre mer eller mindre faste grupperinger av språkbrukere vil det sannsynligvis utvikle seg felles praksiser, og deltakerne kan føle et visst press til å uttrykke seg på en bestemt måte. Noen steder vil det være utenkelig å skrive noe annet enn grammatisk korrekt bokmål, mens andre steder foregår all kommunikasjonen på trøndersk.⁶ Den teknologiske utviklinga har gjort det enklere å skrive korrekt for de som ønsker det, både for de som har internalisert de fastsatte normene, og de som ikke har det. Vi har stavekontroller, retteprogrammer og elektroniske ordbøker tilgjengelig nærmest over alt. Om slike verktøy brukes, er et annet spørsmål. Internett kan forstås som et eget lingvistisk marked (jf. Bourdieu 1991), med egne normer og forventninger til språkbruken, og kan kanskje fungere som et mothegemoni til aviser og forlag i Sandøys normeringsssirkel.

3.2 Holdninger

Holdninger er, i likhet med normer, et abstrakt fenomen som kan defineres på ulike måter.

Her vil jeg bruke Peter Garretts (2010 s. 20) definisjon:

[...] an attitude is an evaluative orientation to a social object of some sort, whether it is a language, or a new government policy, etc. and, as a 'disposition', an attitude can be seen as having a degree of stability that allows it to be identified.

Det er altså snakk om en orientering, og om en disposisjon, eller beredskap. Å ha en holdning til noe, for eksempel et språk, vil si å ha en mening om språket, å vurdere det positivt eller negativt. Sjøl om holdninger har "a degree of stability", kan de endre seg, for eksempel når vi

---

⁶ Det fins en del norsk forskning på språkbruken i digitale medier, sosiale medier, på Internett og i SMS-er. Lie (2011) tar for seg språket i *dialogiske sjangre* og viser til ulike norske og utenlandske studier. Av utenlandsk litteratur er blant annet Crystal (2006), Danet & Herring (2007) og Seargeant & Tagg (2014) relevante.

får nye erfaringer med objektet vi har holdninger til. Holdninger er sosialt konstruert, de er noe vi lærer blant annet gjennom å observere oppførselen til andre i det miljøet vi vokser opp og lever i (Garrett 2010 s. 22). Det vil si at holdningene kan være ulike hos ulike personer; de har delvis felles konstruksjonsgrunnlag, i hvert fall hos personer innafor et bestemt sosialt miljø, men er hovedsakelig individuelle (i motsetning til normer).

Det er vanlig å regne med at holdninger består av tre komponenter: kognisjon, affekt og atferd (Garrett 2010 s. 23). Kognisjonskomponenten inneholder overbevisninger om at et objekt oppfattes på en bestemt måte av andre mennesker, og at det assosieres med andre objekter, for eksempel at radikale bokmålsvarianter som *meiner* og *sjøl* assosieres med personer med lav sosial status. Affektkomponenten inneholder følelser, positive eller negative, for objektet. De konkrete uttrykkene disse følelsene og overbevisningene kan få, plasseres i atferdskomponenten, som altså inneholder predisposisjoner til handlinger basert på de kognitive og affektive evalueringene vi gjør. (Garrett 2010 s. 23). Holdningene våre til et språklig objekt kan påvirke hvordan vi reagerer på andres språkhandling, og hvordan vi sjøl handler språklig:

Language attitudes and the socio-cultural norms that they relate to are an integral part of our communicative competence (Hymes 1971), so in terms of our everyday use of language, language attitudes would be expected not only to influence our reactions to other language users around us, but also to help us anticipate others' responses to our own language use and so influence the language choices that we make as we communicate. (Garrett 2010 s. 21).

I tillegg til å skille mellom holdningers ulike komponenter, er det vanlig å si at det fins ulike typer holdninger: bevisste og ubevisste, eller åpne og skjulte, og at disse kan studeres ved hjelp av forskjellige metoder. Språkmasketeknikken, en mye brukt indirekte metode for å undersøke språkholdninger, sies å kunne framkalle ubevisste holdninger, og disse regnes av noen som mer "ekte". Marie Maegaard (2009 s. 172–173) påpeker at i et seinmoderne perspektiv, er det ikke mulig å skille mellom holdninger på denne måten, fordi holdninger konstrueres forskjellig i forskjellige sammenhenger. Det betyr ikke at språkmasketeknikken ikke bør brukes, men at også mer direkte metoder kan gi interessante resultater. Også Dennis R. Preston (2009) avviser dette skillet, og snakker heller om *eksplisitte* og *implisitte* responser i forbindelse med evaluering av holdningsobjekter. Disse responsene har ulike egenskaper, blant annet dannes implisitte responser automatisk, mens eksplisitte responser blir til gjennom

en mer kontrollert prosess. Preston framhever at dette tilsier at de kan opptre samtidig (2009 s.107).

En forutsetning for at språkholdninger dannes i forbindelse med persepsjon av andres språkbruk, er at vi legger merke til formen i stedet for, eller i større grad enn, innholdet. Ifølge Preston, som viser til Sibata (1999), skjer dette sjelden, siden vi som regel er mest opptatt av å kommunisere (2009 s. 107). Men når det skjer, er det på grunn av det Preston kaller "the contrastive mandate": Vi legger merke til formen hvis den er annerledes enn den språkbrukeren vanligvis bruker, eller den vi forventer at språkbrukeren bruker (2009 s. 107–108). Det første forutsetter altså at vi vet hvordan vedkommende vanligvis snakker eller skriver, og en mulig forutsetning for det andre, er også at vi til en viss grad kjenner språkbrukeren, at vi kjenner til noen relevante personlige egenskaper eller trekk, som gjør at vi kan forvente noe av språkbruken. Hvis vi leser en tekst, vet vi kanskje ikke mer om forfatteren enn navnet, og dermed som regel også kjønnet. Imidlertid vet vi en god del andre ting som kan gi oss forventninger til språkbruken, som igjen kan gjøre oss oppmerksomme på formen hvis den avviker fra forventningene, som igjen kan utløse språkholdninger. Vi har for det første en oppfatning av hva som generelt er vanlig eller normalt. Varianter eller varieteter som er svært frekvente i det språksamfunnet man er en del av, vil sjelden vekke oppmerksomhet. For personer som sjøl er aktive skriftspråkbrukere, tror jeg også at det spiller en rolle om språkbruken avviker fra eller faller sammen med egen språkbruk. Dessuten skaper konteksten visse forventninger: Vi vet at språket brukes på forskjellige måter i en lovtekst og i en invitasjon til bursdagsselskap. Alt dette dreier seg om *kontrast*, men det er viktig å understreke at det kan variere hva språkbruken kontrasterer med.

Sjøl om vi snakker om holdninger knytta til språklige objekter, som en variant eller en varietet, har holdningene sjelden noe med formen på det språklige objektet å gjøre. Det er ikke noe ved formen på varianten *sjøl* i forhold til *selv* som gjør at noen vurderer den negativt, men negative holdninger kan oppstå når vi ser varianten i bruk i en kontekst, og etter hvert knytter den til bestemte typer personer eller situasjoner, eller til et bestemt geografisk område. Hvem som bruker det språklige objektet, og hvilke holdninger vi har til den personen eller den gruppa, er altså mer avgjørende for hvilke holdninger vi har til det språklige objektet, enn objektet i seg sjøl. Maegaard viser til Garretts bruk av termen *performances* om det vi evaluerer, og definerer det som en betegnelse på samsillet mellom taleren og språkbruken (2009 s. 173). Når språklige objekter brukes skriftlig, er ikke koplinga mellom språk og

person like tydelig som i talespråkssituasjoner, men også da kan det være nyttig å snakke om holdningsobjektet som noe mer enn det språklige uttrykket. Denne tilknytninga mellom et språklig uttrykk og de som bruker det, beskrives med termene *indeksikalitet* og *ikonisering*. I semiotikken snakker man om ulike typer tegn; ikoner, indekser og symboler (f.eks. Peirce 1994 s. 100). Wurzel (2002 s. 254) forklarer disse termene i en språklig kontekst, og sier at et *ikon* er "[...] a sign characterized by a significant similarity between the sign and the referent [...]", som i onomatopoetikon, og *indekser* er tegn med en virkelig heller enn en representativ tilknytning mellom tegnet og referenten, slik som i deiktiske pronomener. *Indeks* er opphavet til termen *indeksikalitet* i sosiolingvistikken, som betegner nettopp denne tilknytninga mellom et språklig tegn og det vi kan kalle sosial mening (jf. f.eks. Silverstein 1976, Eckert 2011). Tegnet kan vekke assosiasjoner til egenskaper ved konteksten det gjerne blir brukt i, og til egenskaper ved menneskene som gjerne bruker tegnet. En enda sterkere, eller mer direkte, tilknytning beskrives som *ikonisering* av Irvine (2001 s. 33), ifølge Preston (2009 s. 118). Denne tilknytninga oppstår når et språklig uttrykk har blitt assosiert med egenskaper eller karakteristiske trekk ved en gruppe mennesker så ofte at "[...] the feature itself, without group identification, takes on the characteristic [...]" (Preston 2009 s. 118).

3.2.1 Sammenhengen mellom holdninger og atferd

Når språkholdninger trekkes inn i studier av språklig variasjon og endring, er det fordi vi forventer at det er en sammenheng mellom holdninger og atferd. At vi regner med en atferdskomponent, med predisposisjoner til handlinger (jf. Garrett 2010 s. 23), understreker denne forventninga. Samtidig vet vi at det ikke nødvendigvis er slik. En person kan for eksempel på ulike måter gi uttrykk for at hun har positive holdninger til nynorsk, og andre i personens sosiale miljø kan gi uttrykk for det samme, men likevel velger personen å skrive bokmål. Det kan skyldes at andre personer har mindre positive holdninger, noe som kan regnes som en mer indirekte sammenheng mellom holdninger og atferd, men det kan også indikere at det er flere faktorer som spiller inn når vi gjør ulike språkvalg. Slike faktorer kommer fram i Ajzen & Fishbeins modell *Theory of Reasoned Action*, slik Garrett (2010 s. 26–27) beskriver den. Her er det sentrale hvilke intensjoner vi har med atferden, og hvordan disse intensjonene påvirkes av på den ene sida våre egne holdninger til atferden, og på den andre sida det som betegnes som "subjective norm", som har å gjøre med hvordan vi tror andre vil reagere på atferden, og i hvilken grad vi vil ta hensyn til disse reaksjonene fra andre. I modellen er det ingenting som indikerer at det kan skje noe på veien fra intensjon til atferd,

men slike faktorer har blitt lagt til seinere i det som kalles *Theory of Planned Behaviour*. For, som Garrett påpeker, er det en rekke faktorer som kan føre til at vi ikke gjør det vi hadde intensjoner om å gjøre. Det dreier seg blant annet om både eksterne og interne faktorer som vi ikke har (fullstendig) kontroll over, for eksempel tida vi har til rådighet og om vi har de ferdighetene, kunnskapene og mulighetene som trengs for å utføre handlinga (Garrett 2010 s. 28).

3.3 Nøytralitet og normalitet

Når vi står overfor valg mellom ulike språklige varianter eller varieteter, som det er knytta ulike holdninger til, vil det av og til oppfattes som mest hensiktsmessig å velge det som er mest mulig nøytralt, normalt eller umarkert. Carol Myers-Scotton (1976) undersøker slike valg i det hun betegner som usikre situasjoner, hvor flere normer konkurrerer og språkbrukeren er usikker på hvilken norm som dominerer:

When speakers must choose a language under conditions of uncertainty, strategies of neutrality dominate. People seek a linguistic variety which avoids commitment to the socially meaningful attributes which may be salient. In any situation, the salient attributes may include ethnicity, education, authority, or communality. Societal norms assign such attributes and their values to language varieties so that, e.g., a variety may have, among other attributes, that of 'plus education'. (s. 919)

I slike usikre situasjoner som det er snakk om her, kan språkbrukerne oppfatte det som hensiktsmessig å ”skjule” noen sider ved seg sjøl, og vise fram andre. Hvis vi legger til grunn at ulike varieteter har ulike attributter, at de for eksempel assosieres med ulike personlige egenskaper (jf. indeksikalitet og ikonisering), kan vi påvirke andres oppfatning av oss ved å velge en bestemt varietet (eller veksle mellom ulike varieteter). Dette kan være nødvendig for at kommunikasjonen i en bestemt situasjon skal fungere. Myers-Scotton sier følgende om usikre situasjoner: ”Uncertainty regarding language choice often arises, not because the components of the situation are unknown, but because it is unclear which are most important” (1976 s. 919). Hva som ses på som en komponent i en situasjon, er litt uklart, men jeg forstår det slik at normene som gjelder i situasjonen, kan være en av komponentene, og at det gjerne er disse det er usikkerhet om. Og slik jeg ser det, kan grunnen til at det er usikkerhet om normene, være at en av komponentene i situasjonen er ukjent eller har en uavklart status, nemlig de andre deltakerne i kommunikasjonen: mottakerne, det vil si tilhørerne eller leserne. Slik usikkerhet oppstår kanskje særlig i typiske skriftspråksituasjoner, for eksempel når en

journalist skriver en avisartikkel, eller når en forfatter skriver en roman. I noen situasjoner har man en klar oppfatning om hvem man skriver til, men man har likevel aldri fullstendig kontroll over hvem som leser teksten. I tradisjonelle skriftlige kommunikasjonssituasjoner forsinkes overføringa av budskapet fra avsender til mottaker sammenlikna med tradisjonelle muntlige kommunikasjonssituasjoner, og man får heller ikke en like umiddelbar respons, hvis man i det hele tatt får respons. Når det er en slik avstand (i tid og/eller rom) mellom deltakerne i situasjonen, har avsenderen dårligere forutsetninger for å danne seg en oppfatning av hvilke normer som gjelder. Avsenderen verken ser eller ”hører” mottakeren, og får derfor ingen indikasjoner om normer og holdninger verken ut ifra hvordan mottakeren framstår eller hvordan han bruker språket. Både av hensyn til mottakeren og seg sjøl, kan avsenderen dermed ende med å gjøre språkvalg som oppfattes som nøytrale. Også i situasjoner hvor mottakeren til en viss grad er kjent, kan en nøytralitetsstrategi virke mest hensiktsmessig, nemlig når vi vet at mottakeren er en heterogen gruppe mennesker med ulike normer og holdninger. Det kan gjelde både skriftspråklige og talespråklige situasjoner.

Et nøytralt språkvalg kan tenkes å ha flere virkninger, og språkbrukeren kan derfor ha ulike intensjoner med et slikt valg. Det vi hittil har sett på, kan vi si at dreier seg om å flytte oppmerksomheten bort fra språkbrukeren og over på budskapet. Det er umulig å gjøre et språkvalg som er fullstendig nøytralt, men ved å velge en varietet eller variant med attributter som oppfattes som mest mulig nøytrale i en usikker situasjon, er det større sannsynlighet for at kommunikasjonen vil fungere (i ”sikre situasjoner” kan imidlertid valg av en varietet med attributter som oppfattes som positive, for eksempel ”+ utdanning”, være mer hensiktsmessig). En annen virkning nøytrale språkvalg kan få, har også med fokus på budskapet å gjøre, men i et litt annet perspektiv. Når vi leser en tekst med varianter som vi ikke er vant til å se på trykk, kan vi fort bli så konsentrert om uttrykket at innholdet kommer i bakgrunnen. Dette trenger ikke å ha noe med at vi har bestemte holdninger til uttrykket å gjøre, eller at vi knytter det til bestemte personer. Vi kan sammenlikne med en talespråksituasjon: Hvis en foredragsholder har unormalt høyt stemmeleie, eller en svært særprega r-uttale, kan dette oppfattes som støy som hindrer budskapet i å komme fram til oss. På samme måte kan bruk av lite frekvente skriftspråkvarianter virke forstyrrende for mottakeren. Stephen Walton (2006) trekker fram en annen potensiell virkning, at det også kan forstyrre maktbalansen mellom avsender og mottaker. Han viser til Frans Gregersen, som

påpeker at ortofoni gir stor makt til avsenderen⁷: ”Det ortofone princip etablerer en billedrelation mellom tale og skrift som er yderst afsenderorientert. Afsenderen setter sin tale i skrift og får dermed repræsenteret den og presenterer sig selv på en gang.” (1991 s. 52). Dette kan ifølge Walton hindre kommunikasjonen og skape ødeleggende asymmetriske maktforhold (s. 216). Han spør videre: ”Kva gjer ein da?” (s. 216). Hvis dette spørsmålet rettes til en mottakerorientert språkbruker, som ønsker at budskapet skal komme fram, vil svaret være at man holder seg til varianter eller varieteter som er nøytrale eller normale.

3.4 Bourdieu: språkbrukernes kapital og språklige uttrykks verdi

Sosiologen Pierre Bourdieu har gitt viktige bidrag til sosiolingvistikken gjennom sin ”theory of practice” og synet på språket som noe mer enn et kommunikasjonsmiddel. ”The kind of competence that *actual* speakers possess is not a capacity to generate an unlimited sequence of grammatically well formed sentences, but rather a capacity to produce expressions which are appropriate for particular situations [...]” (Bourdieu 1991 s. 7). Når vi vil ytre noe, enten muntlig eller skriftlig, tar vi ikke bare hensyn til grammatiske regler. Bourdieu erstatter *grammatikalitet* med *akseptabilitet* (1977 s. 646). For situasjonen vi ytrer oss i, er avgjørende; det er blant annet avgjørende hvem vi er, hvilken status vi har i forhold til dem vi ytrer oss til, hvordan vi ønsker å framstå, og hvem vi ønsker å identifisere oss med. Vi ytrer oss i det Bourdieu med økonomiske termer kaller *det lingvistiske markedet*, der ulike språkvalg har ulik *lingvistisk markedsverdi*.

[...] the properties of these markets endow linguistic products with a certain “value”. On a given linguistic market, some products are valued more highly than others; and part of the practical competence of speakers is to know how, and to be able, to produce expressions which are highly valued on the markets concerned. (Bourdieu 1991 s. 18).

De fleste språkbrukere er aktører på mange ulike lingvistiske markeder, og varierer språkbruken sin når de forflytter seg fra et marked til et annet. Vi kan gjenta eksempelet fra 3.1 med SMS-skriveren, som i de fleste situasjoner skriver grammatisk korrekt, men som velger å bryte de fastsatte normene og skrive *i morra* og *hælja* i en SMS til kjæresten. Med

---

⁷ Ortofone skrivemåter oppfattes ikke nødvendigvis som unormale eller uvante, men her er det snakk om ortofoni som et prinsipp for språkplanlegging, og spørsmålet om hvem sin tale som skal gjengis. Hvis avsenderen gjengir sin egen tale eller en standardisert versjon av dialekten i området han har tilknytning til, vil uttrykket virke fremmed for mottakere med andre talemål.

Bourdieu's språk kan vi si at det hun da (ubevisst) gjør, er å vurdere den sannsynlige verdien, statusen og akseptabiliteten til ulike språklige produkter i den bestemte situasjonen, og så velge det som hun forventer vil bli best mottatt, basert på egne erfaringer fra markedet. Denne forklaringa på språkvalget gjelder likevel bare hvis språkbrukeren ønsker å produsere ytringer som har høy verdi. I denne konkrete situasjonen, som i alle andre situasjoner, kan også andre faktorer være styrende for språkvalga vi gjør (jf. f.eks. 3.2.1 og 3.5.1).

3.4.1 Kapital og sensur

Aktørene i det lingvistiske markedet har ulike typer kapital, for eksempel symbolsk, kulturell og økonomisk kapital. Den symbolske kapitalen kan forstås som lingvistisk kapital, og den kan økes blant annet ved å produsere ytringer med høy verdi. Men hvilken verdi en ytring har, varierer mellom ulike markeder, slik at en viktig del av den språklige kompetansen er å kjenne til disse ulikhetene. Hvordan vi tror det vi sier eller skriver, kommer til å bli oppfatta, er avgjørende for hvordan vi velger å ordlegge oss:

Individuals implicitly and routinely modify their expressions in anticipation of their likely reception [...]. Hence all linguistic expressions are, to some extent, 'euphemized': they are modified by a certain kind of censorship which stems from the structure of the market, but which is transformed into self-censorship through the process of anticipation (1991 s. 19).

En mulig årsak til at vi sensurerer oss sjøl på grunn av forventede negative reaksjoner, er at vi vil øke den symbolske kapitalen vår. Vi forsøker, som regel uten å gå ettertrykkelig inn for det, å få mest mulig symbolsk profitt ut av de språklige handlingene våre (Bourdieu 1991 s. 77).

3.4.2 Særpregsprofitt og dominerende lingvistiske kompetanser

Økt symbolsk kapital kan også oppnås gjennom det Bourdieu kaller "profit of distinctiveness" (1977 s. 654) eller "profit of distinction" (1991 s. 18). Den verdien et språklig uttrykk får, avgjøres blant annet av hvordan det forholder seg til andre uttrykk; ulike varianter og varieteter er en del av et relasjonistisk og hierarkisk system. Hvor et språklig uttrykk befinner seg i hierarkiet, henger sammen med hvem som vanligvis bruker det. Ulike språkbrukere har ulik kompetanse og ulik status. En forutsetning for det vi kan kalle særpregsprofitt, er at det fins én dominerende og legitim lingvistisk kompetanse, som verdien av avvik fra språklige praksiser knytta til denne kompetansen, vurderes ut ifra. Den dominerende kompetansen er

den kompetansen som den dominerende gruppa eller klassa i samfunnet innehar. Hvilken klasse du sjøl tilhører, og hvor mye kapital og kompetanse du har, avgjør hvor mye profitt du kan få ved å levere et bestemt språklig produkt (f.eks. bruke en bestemt variant eller varietet): ”The more linguistic capital that speakers possess, the more they are able to exploit the system of differences to their advantage and thereby secure a *profit of distinction*.” (Bourdieu 1991 s. 18). Bourdieu bruker eksempler fra fransk språk og franske samfunnsforhold for å forklare begrepene sine. I Frankrike oppfattes standardideologien som veldig sterk. Det ser ikke ut til å være noe problem å bruke betegnelsen *Standard fransk*, slik for eksempel Hornsby (2009) gjør:

The term *dialecte* in French generally has a more specific meaning than its English cognate 'dialect', denoting one of the many ancestral Romance varieties that derived from Vulgar Latin (VL) in parallel with *français*, i.e., Standard French (SF), without ever acquiring the latter's prestige or status. (s. 157).

Français betegnes som en kodifisert nasjonal standard (s. 158), og det er altså ingen tvil om hva som er den dominerende kompetansen. Heller ikke i skriftspråket er det noen tvil; det er ett skriftspråk som gjelder. Schiffman (1996 s. 123) hevder riktignok at den oppfatninga franskmenn og andre har om den sterke standardideologien, ikke samsvarer med virkeligheten, men det er nettopp denne oppfatninga som er avgjørende her, og det er helt klart at vi ikke finner den samme skriftspråklige variasjonen i Frankrike som i Norge, verken i teorien eller i praksis. I Norge er det altså ikke like klart hva slags språkbruk som har høyest verdi, og hvilken kompetanse som dominerer, verken i tale eller skrift. Om det eksisterer et standardtalemål eller ikke, har blitt grundig diskutert (jf. f.eks. temahefte av NLT fra 2009, Papazian 2012), uten at man har kommet til enighet⁸. Det er likevel ikke tvil om at dialektene generelt har høy status her i landet. Når det gjelder skriftspråk, er uenigheten kanskje ikke like stor. Hvis vi tar utgangspunkt i faktisk bruk, kan vi si at bokmål dominerer over nynorsk, og at det moderate eller konservative bokmålet dominerer over det radikale.

Språkholdningsstudier og normeringshistoriske forhold tilsier også at det er det moderate bokmålet som har høyest status. Å si at det fins én dominerende og legitim lingvistisk kompetanse, er likevel vanskelig. Slik jeg ser det, betyr ikke det at særpregsprofitt ikke er

---

⁸ Ofte har nok uenigheten dreid seg om hva et standardspråk er, hvordan det skal defineres, for eksempel om språket må være kodifisert. Mæhlum (2005) slår fast at vi ikke har noe kodifisert standardtalemål, men hevder at det er liten tvil om at det i praksis, og i folks bevissthet, eksisterer en *supraregional kode*, og videre at denne ”[...] for store deler av det norske folk, er et sørøstnorsk talemål som ligger nært opp til skriftspråket bokmål.” (2005 s. 83). Dette vil det imidlertid også være uenighet om.

mulig å oppnå for norske språkbrukere, men at det vil variere geografisk og sosialt hva som kan gi slik profitt.

3.5 Språk og identitet

Ulike identitetsteorier og teorier om sammenhengen mellom språk og identitet har vært brukt av sosiolingvister. I Le Page sin teori om språk og identitet er *identitetshandlinger*, eller *acts of identity*, det mest sentrale begrepet. ”In characterising variation as a series of *acts*, he became one of the first sociolinguists to argue that thinking individuals, with social and personal goals and aspirations, should be at the centre of our models of structured heterogeneity [...]” (Meyerhoff 2011 s. 273). Her fokuserer man altså på den intra-individuelle variasjonen, og på hvordan språkbrukere formidler sin egen identitet gjennom bruken av ulike varianter og varieteter. Når termen identitetshandlinger brukes om språkhandlinger, kommer det tydelig fram at man regner med en sammenheng mellom språk og identitet: måten vi bruker språket på, sier noe om identiteten vår. Noen vil nok være uenige i dette, eller i hvert fall mene at det ikke alltid er slik, og det kan henge sammen med hvordan man oppfatter det komplekse identitetsbegrepet. Identiteten er på samme tid både personlig og sosial: ”Den personlige identiteten er en karakteristikk av den delen av identiteten som gjør meg unik i forhold til andre, mens den sosiale identiteten betegner de egenskapene jeg har som gjør meg kvalifisert til å være medlem i ulike gruppefellesskap.” (Mæhlum 2008 s. 108). Mæhlum framstiller også to idealiserte, grunnleggende forskjellige oppfatninger av identitetsbegrepet: den essensialistiske og den konstruktivistiske (2008 s. 108–109). Den viktigste forskjellen mellom dem er kanskje at i den essensialistiske oppfatninga er identiteten uforanderlig og naturlig gitt, mens i den konstruktivistiske oppfatninga kan identiteten endre seg, og den er et kulturelt produkt. Mæhlum foreslår en syntese av disse oppfatningene, noe som blant annet åpner for å si at identitet er noe man hele tida forhandler om: ”[...] det er først og fremst gjennom samhandlingen med andre at vi blir i stand til å oppdage eller erkjenne hvilken identitet vi blir tillagt, og i neste instans influerer dette på hvordan vi betrakter oss selv.” (2008 s. 111). Språket er en viktig bestanddel i denne samhandlingen med andre, men er ikke det eneste som kan fungere identifiserende; vi har også andre egenskaper og væremåter som vi kan uttrykke identiteten vår gjennom, og som andre kan klassifisere oss etter. Mæhlum (2008 s. 122) framhever at det også er mange ulike faktorer involvert i forholdet mellom språk og identitet, slik at språket vi bruker ikke nødvendigvis sier noe om

hvem vi er: ”Det er god grunn til å tro at det vil være store individuelle forskjeller med hensyn til hvordan de ulike sosiale, kulturelle og psykologiske faktorene virker i forhold til hverandre.” (2008 s. 122).

3.5.1 Tilpassingsteorien

De språkvalga vi gjør, kan i mange tilfeller betraktes som valg mellom ulike identiteter. Vi kan velge å vise fram eller skjule ulike sider ved den personlige identiteten vår, og vi kan gi uttrykk for tilhørighet til én sosial gruppe, og distansere oss fra en annen. En teori som kan si noe om hvordan og hvorfor slike prosesser foregår, er *tilpassingsteorien* (*speech accommodation theory*, seinere *communication accommodation theory*). Tilpassingsteorien ble utvikla innafor sosialpsykologien på begynnelsen av 1970-tallet, og har utvikla seg videre og blitt brukt på ulike områder, blant annet i sosiolingvistiske studier (jf. f.eks. Giles, Coupland & Coupland 1991). Mæhlum (2008 s. 112) fokuserer på at teorien sier noe om identitetsdannings- og identitetsformingsprosesser, men man kan også konsentrere seg om det mer spesifikt språklige, om språklig variasjon og endring. Det er først og fremst i undersøkelser av talespråklig variasjon at teorien har blitt brukt, men den kan også egne seg til å undersøke relasjoner mellom forfatter og leser. Et underliggende premiss i teorien er at vi på en eller annen måte tilpasser språket vårt språket til en annen (mottakeren) i en konkret kommunikasjonssituasjon. Det er også grunnleggende at vi ønsker å identifisere oss med eller distansere oss fra andre mennesker (Mæhlum 2008 s. 113). Teorien kan gi mulige forklaringer på hvorfor vi tilpasser oss språklig, og dermed også hvorfor variasjon oppstår, ved å fokusere på motivasjonene for og konsekvensene av språklig tilpassing.

Språklig tilpassing fører ikke nødvendigvis til likere språk hos deltakerne i kommunikasjonen. Det skilles mellom to tilpassingsstrategier: konvergens og divergens, som begge kan ha ulike formål. Ved konvergens blir språket likere ved at den ene eller begge partene modifierer språket sitt. Å divergere er en helt motsatt strategi: å modifierer språket slik at det skiller seg mer fra mottakerens språk enn det gjorde i utgangspunktet. Men også divergens kan tolkes som en strategi som fører til likhet, og som kan ha som formål og uttrykke identifikasjon, nemlig med en eller flere personer (en sosial gruppe) som ikke er en del av den konkrete kommunikasjonssituasjonen, en såkalt referansegruppe (Giles, Coupland & Coupland 1991 s. 27). Sjøl om vi har til hensikt å identifisere oss med samtalepartneren, er det ikke nødvendigvis slik at vi faktisk konvergerer språklig. Det skyldes at det vi tilpasser oss til,

også kan være det språket vi *tror* den andre bruker, basert på vår sosiale kategorisering av personen. Hvis vi snakker med en bonde fra Toten, gjør stereotypier om og holdninger til bønder og folk fra bygda at vi tror personen snakker ”bredt”, og kanskje ganske langsomt. Derfor tilpasser vi oss ved å justere tempoet og legge inn noen markerte dialekttrekk som *itte* og *vøri* i det ellers ganske standardnære språket vårt, mens bonden faktisk sier *ikke* og *vært*, og ikke snakker spesielt langsomt. I denne undersøkelsen er det tilpassing på variantnivå innafor bokmålsnormalen som er relevant. Hvis vi skriver til mottakere som vi vet bruker mange konservative varianter, legger vi kanskje vekk de mest markerte radikale variantene som vi ville brukt i andre sammenhenger, hvis vi anser fordelene vi slik kan oppnå, som større enn ulempene ved å skrive på en måte som kanskje ikke føles naturlig for oss (jf. også Bourdieu (1977, 1991), om at vi tar hensyn til forventet mottakelse og sensurerer oss sjøl). Når vi gjør språkvalg, vurderer vi altså kostnadene opp mot gevinstene (Giles og Smith 1979 s. 48–50).

3.5.2 Oppsummering

Teoriene som er presentert og diskutert i dette kapitlet, setter bruken av de morfologiske og ortografiske variantene inn i en sosial kontekst; de belyser forholdet mellom språk og samfunn og mellom språk og språkbruker. Slik gjør de det mulig å forstå språkvalga vi tar. Det er både likheter og forskjeller mellom teoriene, men alle kan betegnes som sociolingvistiske. Flere av teoriene, kanskje særlig de om språk og identitet, har blitt mest brukt i forbindelse med talespråksmateriale, men de kan også være relevante for forhold i skriftspråket. Det at man på en eller annen måte tilpasser seg mottakeren i kommunikasjonssituasjonen, er sentralt i flere teorier. I tilpassingsteorien beskrives dette med termer som konvergens, divergens, gevinst og kostnad. Gevinst og kostnad er økonomiske termer som kan ses i sammenheng med Bourdieus termer lingvistisk marked, kapital, verdi, og profitt. Bourdieu fokuserer på at vi tar hensyn til forventet mottakelse, og hvordan bruken av språklige uttrykk vil bli mottatt, kommer blant annet an på hvilke normer som eksisterer i samfunnet, miljøet eller det lingvistiske markedet, og hvilke holdninger mottakerne har. Når det gjelder normer, beskriver Sandøy, Vikør, Brunstad, Bartsch og Gloy ulike aspekter ved dem, og særlig Sandøys beskrivelse av normdanningsprosessen er sentral. Gloy er opptatt av at det ikke bare er normer som påvirker handlingene våre, og i modellene *Theory of reasoned action* og *Theory of Planned Behaviour* som trekkes inn i Garrets teori om holdninger, vises det at heller ikke holdninger alene kan ”forklare” språkvalg. Holdningene er likevel viktige, i

likhet med normene, og det at vi har holdninger til en varietet eller variant, henger sammen med at vi kopler språk og språkbruker (jf. indeksikalitet og ikonisering). Slik blir det mulig å bruke språket som en identitetsmarkør, og å se på språkhandlinger som identitetshandlinger.

4 Metode

I dette kapitlet skal jeg beskrive og begrunne de metodiske valga jeg har gjort. Undersøkelsen min kan karakteriseres som både sosiolingvistisk og korpuslingvistisk, og her er det særlig korpuslingvistiske aspekter som presenteres og diskuteres.

Hvilke forskningsspørsmål man ønsker å svare på, er avgjørende når man skal bestemme seg for hvordan undersøkelsen skal gjennomføres, det vil si hvilke vitenskapelige metoder man skal bruke. Mer generelt er det også avgjørende hva studieobjektet er. I både sosiolingvistikk og korpuslingvistikk er det språket i bruk som er det sentrale. Da sier det seg sjøl at man i valget mellom ulike måter å samle inn data på, utelukker de tradisjonelle metodene i språkvitenskapelig undersøkelse; intuisjon og introspeksjon.⁹ Korpus, som settes opp som et alternativ til introspeksjon og informanter (andres introspeksjon) hos blant annet Johannessen (2003), er derimot veldig godt egna, siden det gir enkel tilgang til store mengder eksempler på faktisk språkbruk. Korpus er ikke en metode i seg sjøl; man kan bruke ulike kvantitative og kvalitative metoder for å få noe ut av tekstmaterialet i korpuset. For å kunne svare på forskningsspørsmåla mine, må jeg kombinere kvantitative og kvalitative analysemetoder. Vi kan se nærmere på hva som kreves for å svare på hvert av de fire følgende spørsmåla.

1. Hvordan er fordelinga mellom radikale og konservative varianter fra bokmålsnormalen i faktisk skriftlig språkbruk?

Her dreier det seg i første omgang om å finne frekvensen til forskjellige varianter, det vil si hvor ofte variantene blir brukt. Det er altså numeriske data som jeg kommer fram til ved å bruke en kvantitativ analysemetode. Etter at jeg hadde søkt på en variant (et leksem eller en bøyingsform av et leksem) i korpuset via søkeverktøyet Glossa, brukte jeg count-funksjonen i Glossa for å få frekvenstallet for varianten. Deretter eksporterte jeg søkeresultatene til Excel, der jeg regna ut den relative frekvensen. Jeg satte frekvenstallet for hver variant av en variabel opp mot hverandre, og regna ut i prosent hvor ofte den ene varianten forekommer i forhold til den andre. På forhånd hadde jeg i mange tilfeller gjennomgått alle treffa på en variant for å få mest mulig korrekte frekvenstall. Detaljer om dette arbeidet kommer jeg tilbake til i 4.7.

---

⁹ Jeg tenker da på data i form av faktiske språklige ytringer. Intuisjon og introspeksjon kan imidlertid brukes når man skal prøve å forstå hvorfor språket brukes slik det gjør.

2. Hvordan varierer bruken av radikale og konservative varianter mellom tekster i ulike sjangre?
3. Hvordan varierer bruken av radikale og konservative varianter mellom tekster skrevet av kvinner og tekster skrevet av menn?

Også her har vi å gjøre med numeriske data som jeg analyserte kvantitativt. Utgangspunktet var de samme søkeresultatene som jeg brukte til å svare på forskningsspørsmål 1. For å finne fordelinga av varianter mellom tekster i ulike sjangre, telte jeg manuelt hvor mange forekomster det var av hver variant i hver tekstkategori¹⁰, og regna deretter ut den relative frekvensen.¹¹ Fordelinga av varianter mellom tekster skrevet av kvinner og tekster skrevet av menn, fant jeg gjennom en litt mer automatisk metode. Et program lagd av Anders Nøklestad ved Tekstlaboratoriet på Universitetet i Oslo ga meg frekvenstill, og så regna jeg sjøl ut den relative frekvensen på tre nivåer: for variantene av hver enkelt variabel, for alle variantene i samme variabelgruppe og for variantene av alle variablene.

4. Hvordan kan variasjonen i bruken av variantene forklares?

For å kunne besvare dette forklarende forskningsspørsmålet, analyserte jeg de kvantitative dataene kvalitativt. Baker påpeker at korpuset ikke kan gjøre slike analyser for deg:

[...] a corpus analysis tells us that girl collocates with pretty and beautiful, but it does not tell us why. Both a qualitative analysis which involves examining concordance lines to see in what contexts girls are being referred to in this way, and a further qualitative analysis which steps outside the corpus to examine gendered relationships in society, would help to provide explanations. (Baker 2010 s. 110–111).

Forklaring av fenomener i humanistiske fag er et omstridt tema. Det er uenighet om hva det vil si å forklare, og om det i det hele tatt er mulig.¹² Jeg kan ikke gå inn i denne diskusjonen

---

¹⁰ Alle tekster i korpuset jeg brukte, er plassert i en tekstkategori, jf. Tabell 1. Id-en hver tekst har fått, viser hvilken kategori teksten tilhører, og i søkeresultatene er hver forekomst knytta til en id.

¹¹ For de som kjenner til søkeverktøyet Glossas funksjon ”metadata distribution”, kan denne framgangsmåten virke unødvendig tungvinn. Funksjonen gir deg blant annet tall på hvor mange ganger søkeordet forekommer i tekster i hver tekstkategori, men viste seg å være uforenelig med den framgangsmåten jeg ellers hadde valgt. Jeg gjorde alle søk i et subkorpuser hvor jeg hadde fjerna to tekster (jf. 4.4), men totalantallet ord i de tekstkategoriene de fjerna tekstene tilhører, forandra seg ikke i tabellene som funksjonen ”metadata distribution” genererer; tallene er like uansett om man søker i hele korpuset eller i subkorpuser. Det største problemet var likevel at frekvenstillene ikke oppdateres når man fjerner treff fra konkordansen, heller ikke hvis man fjerner dem i Glossa, og ikke i Excel, slik jeg gjorde.

¹² Se for eksempel Dyvik (1992), Faarlund (1987) og Mæhlum (1999) om forklaring i språkvitenskapen.

her, men vil gjøre det klart at jeg ikke har forsøkt å gi årsaksforklaringer, men heller formålsforklaringer. Jeg prøvde også å *forstå* variasjonen ved å se dataene i lys av relevante teorier. Slik Baker foreslår, har jeg trukket inn relevante samfunnsforhold, ved å benytte meg av ulike teorier og andres beskrivelser og forskningsresultater. Det jeg regner som relevante samfunnsforhold, er blant annet språkholdninger og internaliserte og fastsatte normer, jf. kapittel 2 og 3. Jeg tar også for meg resultatene fra forskningsspørsmål 2 og 3, som altså viser hva slags tekst variantene er brukt i, og om de er brukt av kvinner eller menn, for å undersøke om disse faktorene, som kan sies å være en del av den situasjonelle konteksten, har betydning for bruken. Når det gjelder enkelte av variantene med morfologisk variasjon, analyserer jeg også varianten i seg sjøl, semantisk og morfologisk. Den semantiske analysen gikk ut på å kategorisere variantene etter om de hadde en konkret eller abstrakt betydning, og undersøke om det så ut til å ha noe å si for hvilken bøyingsending som ble valgt. I den morfologiske analysen undersøkte jeg om valget av bøyingsending så ut til å henge sammen med om varianten var et sterkt eller svakt substantiv.

4.1 Populasjon og utvalg

Populasjon betyr befolkning, men brukes også om andre enheter enn mennesker. Hvilken enhet det er snakk om, kommer an på hvilke forskningsspørsmål som stilles, men populasjonen er uansett alle enhetene et forskningsspørsmål gjelder for (Grønmo 2004 s. 83). Når formålet med denne undersøkelsen er å finne ut hvordan varianter i skriftspråket brukes av bokmålsbrukere i samtida, er populasjonen alle ord, eller alle tekster, som er skrevet på bokmål innafor et visst tidsrom. Hovedsakelig består populasjonen av flere ord som står sammen i en tekst, som er skrevet i Norge av en som har norsk som morsmål, men forskningsspørsmåla utelukker ikke tekster som er publisert utafor Norge og/eller er skrevet av personer med norsk som andrespråk. Det er sjelden mulig, og heller ikke nødvendig, å inkludere hele populasjonen i undersøkelsen. I stedet gjør man et utvalg, der sammensetninga tilsvarende sammensetninga i populasjonen (Johannessen, Tuft & Kristoffersen 2005 s. 207). Jo mer heterogen populasjonen er, jo større bør utvalget være. I denne undersøkelsen er det vanskelig å identifisere populasjonen. Nasjonalbibliografien samler alt pliktavlevert materiale, som vil si alt som er gjort allment tilgjengelig i Norge.¹³ Man kan imidlertid ikke regne med

---

¹³ Informasjon om nasjonalbibliografien og pliktavlevering finnes her: <http://www.nb.no/Tilbud/Soeke/Kataloger-og-bibliografier/Nasjonalbibliografi> og her: <http://www.nb.no/Om-NB/Pliktavlevering/Hva-skal-pliktavleveres>

at alle pliktavleverer, og tekster som ikke er gjort allment tilgjengelige, er altså ikke med (det gjelder for eksempel tekster skrevet av elever i skolen). I Nasjonalbibliografien ser det dessuten ut til å være vanskelig å skille mellom materiale på bokmål og nynorsk. Det er også vanskelig å finne ut hvordan enhetene i populasjonen fordeler seg på relevante uavhengige variabler, for eksempel hvor mange og hva slags tekster som er skrevet av kvinner og menn. Det vi likevel vet, er at populasjonen er mangfoldig på mange måter, og jeg mener derfor at utvalget bør være så stort som mulig. For å nærme meg idealet i større grad enn jeg hadde kunnet hvis jeg skulle ha samla materialet sjøl, valgte jeg å benytte meg av et korpus. I valget mellom tilgjengelige korpus med skriftlige bokmålstekster var størrelsen viktig, men også andre egenskaper spilte en rolle, blant annet mengden relevant metadata. Så vidt jeg vet, er det største korpuset med tekster på bokmål det web-baserte korpuset NoWaC, Norwegian Web as Corpus (Guevara 2010)¹⁴. NoWaC inneholder ca. 700 millioner ord fra nettsider på .no-domenet, samla inn i 2009 og 2010. Dette tilsvarer mellom 3 og 15 prosent av alle bokmålstekster på Internett i den perioden (Guevara 2010). Orda er tagga med ordklasse, men ellers fins det ikke noe metadata i korpuset. Det betyr at man ikke vet noe annet om tekstene enn det man eventuelt kan forstå ved å se på konteksten i konkordansen¹⁵, og at de er publisert på Internett. Det er heller ingen opplysninger om de som har skrevet tekstene. Dette gjør korpuset lite egna for formålet mitt. Det fins også korpus i forskjellige størrelser som inneholder én eller svært få sjangre, for eksempel Norsk aviskorpus. Disse var ikke aktuelle, fordi jeg ønska et bredt spekter av sjangre. Man kunne også tenke seg at det beste er å kombinere flere korpus, for å få et stort og mangfoldig materiale. Dette er imidlertid mer tidkrevende og kan føre til flere problemer, særlig hvis søkegrensesnittet og funksjonene for behandling av resultatene er forskjellige i korpusene. For at omfanget ikke skulle bli for stort, begrensa jeg meg til ett korpus i denne undersøkelsen. Det korpuset som framsto som best egna, var Leksikografisk bokmålskorpus (Knudsen & Fjeld 2013).

---

¹⁴ Korpuset er tilgjengelig hos Tekstlaboratoriet ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo: <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/nowac/>

¹⁵ En konkordans er en liste med en rad for hver forekomst av søketermen (som regel et ord) i korpuset, med en gitt mengde kontekst til venstre og høyre for forekomsten.

4.2 Leksikografisk bokmålskorpus

Leksikografisk bokmålskorpus (LBK) er utvikla ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo, med Ruth Vatvedt Fjeld som prosjektleder. Siden jeg sjøl har bidratt i videreutviklinga av korpuset de to siste åra, bruker jeg mine egne erfaringer og kunnskapen jeg har tilegna meg, til å beskrive korpuset her. I tillegg henter jeg informasjon fra nettsidene om korpuset¹⁶. LBK skal, som navnet indikerer, først og fremst dekke behov i leksikografisk forskning, men egner seg også for andre typer språkforskning. LBK fins i flere versjoner. Jeg har brukt versjonen LBK2013, som er den versjonen som er tilgjengelig fra UiOs nettsider per mai 2014. Versjonen inneholder 102 832 155 ord fra tekster publisert i perioden 1985–2013.¹⁷ Det er altså moderne bokmål som dokumenteres. Korpuset er lingvistisk annotert, og inneholder metadata om tekstene og de som har skrevet dem. Den lingvistiske annoteringa er gjort automatisk med Oslo-Bergen-taggeren¹⁸ (Johannessen, Hagen, Lynum & Nøklestad 2012). Alle ord er tagga med ordklasse, grunnform, grammatiske trekk (i kategoriene tall, bestemthet, tid, person, kasus, genus og grad) og diverse andre egenskaper. Jeg vil komme tilbake til resultatet av tagginga i 4.7. Taggeren forsyner altså hvert enkelt ord med metadata, og i tillegg er det lagt inn informasjon om hver tekst i korpuset. Først og fremst er tekstene merka med en kode som angir teksttypen/sjangeren. Den samme koden inngår i id-en hver tekst har fått. Flere av tekstene, særlig sakprosatextene, har også en kode for emne. I tillegg er vanlige bibliografiske opplysninger registrert: tekstens tittel, ev. tittel på verket som teksten er en del av, ev. ISBN-/ISSN-nummer, utgiver, utgivelsessted, utgivelsesår, og forfatterens navn, kjønn, og fødselsår og fødested når dette er kjent.

4.3 Balanse og representativitet

Man kan dele korpus inn i to typer etter hvordan datautvalget er gjort: monitorkorpus og balanserte korpus eller *sample corpus* (McEnery & Hardie 2012 s. 6). Monitorkorpus utvides kontinuerlig, mens balanserte korpus inneholder en endelig mengde tekster som er valgt ut på

---

¹⁶ <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/samlinger/bokmal/veiledningkorpus/>

¹⁷ Når jeg har søkt i korpuset, har jeg fjerna to tekster, slik at antallet ord er 102 734 774. Se 4.4 for en begrunnelse for fjerninga.

¹⁸ Informasjon om taggeren fins her: <http://tekstlab.uio.no/obt-ny/index.html>

en måte som gjør korpuset representativt for den typen språk det skal representere (McEnery & Hardie 2012 s. 8). McEnery & Hardie definerer *balanse* slik:

A property of a corpus (or, more properly, of a corpus sampling frame). A corpus is said to be *balanced* if the relative sizes of each of its subsections have been chosen with the aim of adequately representing the range of language that exist in the population of texts being sampled. (2012 s. 239).

Balanse forutsetter altså *representativitet*, som defineres slik:

A *representative* corpus is one sampled in such a way that it contains all the types of text, in the correct proportions, that are needed to make the contents of the corpus an accurate reflection of the whole of the language or variety that it samples. (McEnery & Hardie 2012 s. 250)

Ifølge McEnery & Hardie (2012 s. 10) er balanse og representativitet imidlertid idealer, som svært sjelden oppnås i praksis. Når man likevel opererer med kategorien *balansert korpus*, må det være slik at korpus i denne kategorien ikke må være balanserte i streng forstand. Dermed mener jeg at LBK2013 kan sies å være et balansert korpus. I veiledninga til bruk av LBK beskrives korpuset først som *representativt* og *vektet*, og deretter slik:

LBK skal bli et balansert korpus. Det vil si at tekstsammensetningen i korpuset ikke er tilfeldig, men er gjort i henhold til en bestemt modell.¹⁹ Modellen for LBK er basert på undersøkelser av hvilke typer tekst og hvor mye av hver type en "gjennomsnittsläser" kommer borti (Institutt for lingvistiske og nordiske studier 2012).

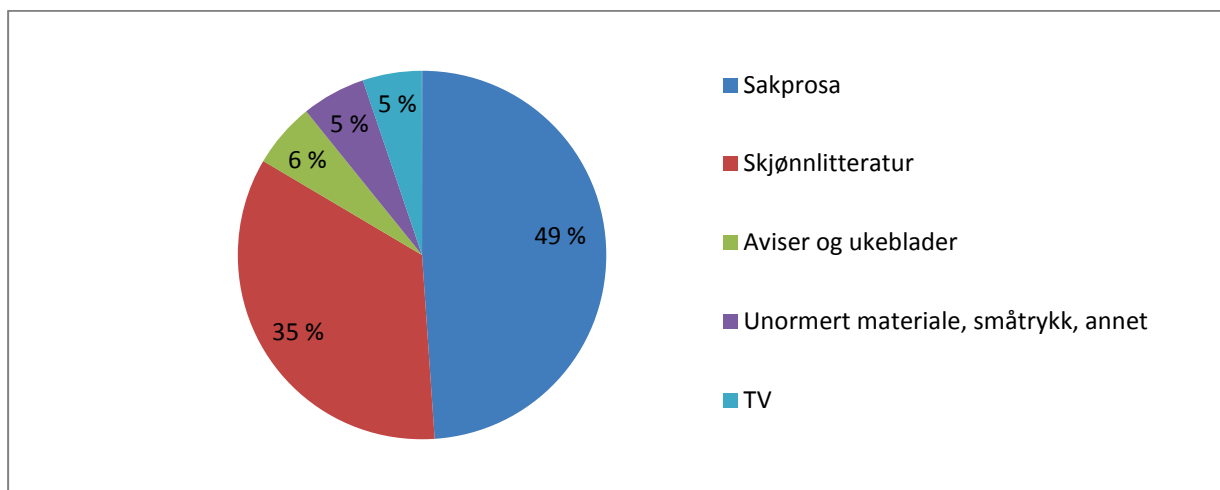
Populasjonen for LBK er definert som "moderne bokmål". Det viktigste ved utvelgelsen av tekster har vært hvilken sjanger²⁰ de tilhører. I McEnery & Hardies definisjon av balanse nevnes korpusets *subsections*, og i definisjonen av representativitet kan man se det slik at disse *undergruppene* er spesifisert til *types of texts*. Det ser altså ut til at det man kan kalle sjanger eller teksttype, er den uavhengige variabelen eller egenskapen det er viktigst å ta hensyn til når man vil oppnå balanse og representativitet i et korpus²¹. Figur 2 under viser prosentfordelinga mellom hovedtypene av tekster i LBK, og Tabell 1 i vedlegg 2 gir en oversikt over alle tekstkategoriene.

---

¹⁹ Modellen tilsvarer det McEnery & Hardie (2012) kaller *sampling frame*.

²⁰ I beskrivelsene av LBK brukes termen *teksttype*. Jeg mener *sjanger* er en mer passende term, med tanke på hvilke betegnelser som brukes i kategoriseringa av tekster i LBK og hvordan *sjanger* og *teksttype* brukes i faglitteraturen, blant annet hos Tønnesson (2008) og Grepstad (1997).

²¹ Leech (2006 s. 4) legger vekt på det samme med termene *genre* og *register* i sin definisjon av et balansert korpus.

Figur 2. Hovedkategoriene av tekster i LBK og prosentandelen ord i hver av dem

Vi ser i Tabell 1 i vedlegg 2 at LBK inneholder mange ulike typer tekster. Når utgangspunktet for utvelgelsen av tekster og sjangre er hva slags tekster en ”gjennomsnittsleser” (jf. beskrivelsen av LBK) kommer borti, gjør det store og brede utvalget av sjangre i LBK at korpuset kan sies å være representativt i høy grad. Dette utgangspunktet for utvelgelsen innebærer å legge vekt på hvem og hvor mange som leser tekstene, slik Leech (2007 s. 147) argumenterer for med sitt ”criterion of receptive proportionality”. Når det gjelder hvor stor prosentandel av hele korpuset hver sjanger utgjør, er det grunn til å sette noen spørsmålstegn ved representativiteten. Ifølge undersøkelsen *Norsk mediebarometer 2013*, leses aviser oftere og av langt flere enn ukeblader, bøker og tidsskrifter (Statistisk sentralbyrå 2014b). En prosentandel aviser på 5,4 ser derfor ut til å være for lav. Kategorien med såkalt unormert materiale er nok også noe underrepresentert når vi tar utgangspunkt i bruken eller resepsjonen av slike tekster²². I undersøkelsen min er nettopp disse kategoriene spesielt interessante. Avisene regnes som viktige normaktører med stor påvirkningskraft (Sandøy 2003; Ims 2007), og (deler av) det unormerte materialet har, i motsetning til tekster i de fleste andre sjangre, sannsynligvis ikke vært innom noen form for redaksjon som har lagt føringer på språkbruken. I og med at disse sjangrene tross alt er representert i korpuset, mener jeg at LBK likevel ikke er uegna for formålet mitt.

I tillegg til tekstenes resepsjon, kan man også ta hensyn både til produksjonssida, det vil si hvem som har skrevet tekstene, og til teksten i seg sjøl (Leech 2007, som refererer til Biber).

²² Mye av materialet i denne kategorien, særlig det som er publisert på Internett, har økt veldig i omfang og tilgjengelighet i løpet av både perioden korpuset skal dekke (1985–2103) og perioden innsamlingsarbeidet har foregått (1999–2013). Representativiteten var dermed bedre på dette området for noen år sia.

Man kan forholde seg til forskjellige sjangertypologier, basert på eksterne, sosiokulturelle kriterier eller interne, språklige kriterier (Leech 2007). Leech argumenterer for at alle sjangre, definert ut fra eksterne kriterier, må være representert i korpuset, helst også i en mengde som harmonerer med hvor mye tekster i hver sjanger blir lest (s. 140), jf. ”criterion of receptive proportionality”. Biber anser interne språklige kriterier som viktigere, og legger med det mer vekt på heterogenitet enn proporsjonalitet. Tekstene i korpuset skal samla dekke den språklige variasjonen som fins i det aktuelle språket. Ulike sjangre skal være representert, men mengden tekst fra hver av dem avgjøres av hvor stor språklig variasjon det er innafor sjangeren (Leech 2007 s. 140–141; Biber 1993, Biber & Kurjian 2007). Språkbruken kan variere på mange måter, når det gjelder bokmål for eksempel i bruken av ulike morfologiske og ortografiske varianter. Et korpus som er representativt for den språklige variasjonen som forekommer i språket som skal undersøkes, vil være en fordel i de fleste tilfeller, men forutsetter at man vet hvordan variasjonen faktisk er, som jo er nettopp det jeg ønska å finne ut noe om i denne undersøkelsen.

Vi kan tenke oss ulike variabler som kan påvirke språkbruken i tekster, og som man derfor bør forsøke å ta hensyn til for at korpuset skal bli så representativt som mulig. Hva korpuset skal brukes til, er avgjørende i vurderinga av relevante variabler. Hvilket år teksten er publisert, kan ha betydning i mitt tilfelle, så en jevn fordeling av tekster fra hvert år fra 1985 til 2013 hadde vært ideelt. I LBK er alle åra representert, men prosentandelen varierer fra 0,2 til 14,1. I hvilken by teksten er utgitt, er kanskje mindre viktig, mens hvem som har publisert teksten, særlig hvis den er utgitt på et forlag e.l., er mer interessant. Tekstene i LBK er utgitt av ulike forlag og enkeltpersoner, i ulike år, og varierer også ved andre relevante variabler. Spredninga er altså stor, men fordelinga kunne nok i mange tilfeller vært bedre. Særlig problematisk kan det bli hvis man ser på fordelinga på forskjellige sosiale eller andre ikke-språklige variabler innafor hver sjanger. Da ser man for eksempel at alle avisene i LBK er utgitt før 2006. Slike skjevheter i materialet må det tas hensyn til i analysen og diskusjonen av resultatene. Balanse og representativitet er som nevnt idealer, som langt på vei er oppfylt i LBK. Dessuten er kombinasjonen av balanse mellom ulike sjangre og relativt mange ord totalt, en fordel ifølge Leech:

There is one rule of thumb that few are likely to dissent from. It is that in general, the larger a corpus is, and the more diverse it is in terms of genres and other language varieties, the more balanced and representative it will be (2007 s. 138).

Jeg mener derfor at resultatene fra korpusundersøkelsen, og resultatene av analysene av dem, kan generaliseres, at de er gyldige også for den delen av populasjonen som ligger utafør LBK.

4.4 Utvalg innafor populasjonen i LBK

Når man benytter seg av et korpus, kan man se det slik at utvalget allerede er gjort, av de som har samla inn tekster til korpuset. Det er imidlertid mulig å tilpasse utvalget til eget behov. I Glossa kan dette gjøres ved at man lagrer subkorpus hvor man sjøl har valgt hvilke tekster som (ikke) skal være med. Sjøl om LBK2013 er et lukka korpus, og arbeidet med tekstinnsamling altså er avslutta, gjenstår det noe etterarbeid på ulike områder. Et av dem er fjerning av tekster som er helt eller delvis identiske med andre tekster i korpuset. Jeg har ikke undersøkt omfanget av dette, men da jeg tilfeldig kom over to sett med identiske og nesten identiske tekster, bestemte jeg meg for å lage et subkorpus uten den ene av tekstene fra hvert sett. Dette subkorpuset brukte jeg ved alle søk i undersøkelsen. Det kan fortsatt dukke opp identiske rader i konkordansene, men det skyldes antakelig at *deler* av en tekst er identisk med deler av en annen tekst, for eksempel fordi det siteres fra samme kilde. Slike deler av tekster hadde jeg ikke mulighet til å fjerne, og det er kanskje heller ikke ønskelig.

Et annet potensielt problem med flere av tekstene i LBK, er at de inneholder ord fra andre språk eller varieteter enn bokmål. Det kan dreie seg om ett enkelt sitat på et annet språk (hovedsakelig nynorsk og engelsk), replikker skrevet mer talemålsnært enn det som er tillatt i bokmål, eller i noen svært få tilfeller tekster som gjennomgående har en talemålsnær ortografi. Fordi det ikke var mulig for meg å fjerne deler av tekster, løste jeg dette problemet på en annen måte, som jeg vil komme tilbake til i 4.7. Tekstene med det jeg betegner som gjennomgående talemålsnær ortografi, befinner seg i kategorien unormert materiale, uten at de er plassert i noen underkategori. De betegnes som *minneoppgaver*, og kommer fra et forskningsprosjekt der vanlige mennesker over 66 år (det vil si født før 1930) ble bedt om å skrive ned livshistoria si. Det kunne de gjøre på bokmål, nynorsk, bygdemål, samisk eller finsk, og de kunne få hjelp til nedskrivninga. Tekstene på nynorsk, samisk og finsk er selvfølgelig ikke tatt med i LBK, men flere av tekstene som er med, inneholder varianter som ikke er godkjente i dagens bokmålsnormal, og heller ikke har vært det tidligere. Siden forfatterne var over 66 år, lærte de å skrive da det var andre normer som gjaldt, og det er lite sannsynlig at de har fulgt med på normendringene og internalisert alle de nye normene fram til tekstene ble skrevet i 1996. Når jeg likevel valgte å inkludere disse tekstene i materialet

mitt, skyldes det at kategorien de er en del av, unormert materiale (der de også utgjør den største delen), er spesielt interessant når man ønsker å undersøke hvilke varianter folk bruker når de står så fritt som de gjør i en slik kommunikasjonssituasjon. Tekstene har sannsynligvis ikke gjennomgått noen form for korrektur, og forfatterne har ikke vært underlagt krav om å velge bestemte varianter, slik for eksempel mange journalister er.

De gjeldende offisielle rettskrivingsnormene for bokmål trådte i kraft 1. juli 2005. Sjøl om den faktiske språkbruken ikke nødvendigvis er i tråd med gjeldende normer, er det grunn til å anta at språkbruken i tekster fra før 2005 skiller seg litt fra språkbruken i tekster fra etter 2005. Dette kan ses som et argument for å fjerne disse tekstene, siden jeg blant annet ønska å undersøke hvordan varianter i den gjeldende bokmålsrettskrivinga brukes. I LBK utgjør orda i tekstene fra perioden 1985–2005 litt over halvparten (55 142 155 ord) av det totale antallet ord. Fjerning av disse tekstene ville altså gjøre korpuset betydelig mindre, og dessuten føre til at korpuset ikke inneholdt avistekster, noe jeg anser som en ulempe. Man bør også ta i betraktning at mange av endringene fra 1981-normalen til dagens normal gjaldt forhold som ligger utafør fokusområdet i denne undersøkelsen. Fjerning av ubrukte og lite brukte former var ifølge Guttu (2005) et viktig mål i arbeidet med 2005-rettskrivinga, og lite frekvente varianter er ikke med blant de språklige variablene i undersøkelsen min. På bakgrunn av dette målet er det sannsynlig at varianter som ble godkjent i 2005 (som *hverken*, *adferd*, *fler* og *mere*), er tatt inn fordi de var frekvente også før 2005. Når det gjelder avskaffinga av systemet med hovedformer og sideformer, vil dette bare ha betydning for språkbruken i tekster hvor læreboknormalen måtte følges²³. Jeg antok derfor at det ikke var så stor forskjell på bruken av de undersøkte variantene i tekster før og etter 2005.

4.5 Språklige, avhengige variabler

De språklige variablene er de avhengige variablene i denne undersøkelsen. Da jeg skulle velge blant de mange likestilte variantene i bokmålsnormalen, gikk jeg fram på flere måter. Utgangspunktet var hvilke variabler som var med i andre undersøkelser, og jeg lot meg særlig inspirere av variablene i Mosling (1998), Unhammer (2009) og Rosén (2000). For å få en mest mulig fullstendig oversikt over valgfriheten, supplerte jeg min egen kunnskap med søk i

---

²³ Dvs. i lærebøker (ca. 25 tekster i LBK) og i tekster fra sentrale og lokale statsorganer (i LBK NOU-er, stortingsmeldinger og tekster fra Skatteetaten og Helsedirektoratet)

nettutgaven av Bokmålsordboka (Bokmålsordboka 2014) og i Norsk Språkråds dokument *Rettskrivingsendringer fra 1. juli 2005* (Norsk språkråd 2005). Det var avgjørende at variablene hadde varianter som var nokså entydig enten radikale eller konservative (noe som for eksempel førte til nedprioritering av valgfriheten i ubestemt flertall av en del intetkjønnssubstantiver (som *problem/problemer*)). Valgfriheten kan deles inn i to hovedtyper: morfologisk og ortografisk eller fonologisk valgfrihet. Jeg har valgt å legge vekt på de morfologiske variablene, men har med variabler av begge typer. Her er en oversikt over gruppene av språklige variabler:

1. bestemt form entall av substantiver som kan ha feminin eller maskulin bøyning, dvs. bøyingsendingene *-a* eller *-en* (f.eks. *døra/døren*)
2. bestemt form flertall av nøytrer og maskuliner med valgfri ending *-a/-ene* (f.eks. *husa/husene*)
3. preteritum og perfektum partisipp av verb i 1. klasse ("kaste-klassa") (f.eks. *henta/hentet*) og av verbet *lage* (*laget/lagd(e)/laga*)²⁴
4. diverse ortografiske variabler (f.eks. *bru/bro* og *utafor/utenfor*), og *åssen/hvordan*

I det videre utvalget av variabler i gruppe 1–3, det vil si enkeltleksemer med morfologiske varianter, brukte jeg både kvantitative og kvalitative metoder. Først og fremst ville jeg velge blant leksemene med høyest bruksfrekvens, slik at jeg fikk en viss mengde eksempler på faktisk bruk. For å identifisere de mest frekvente leksemene brukte jeg frekvenslister fra LBK, som jeg sammenlikna med frekvenslister fra NoWaC for å få et mer komplett bilde. Jeg plukka først ut leksemer med valgfri bøyingsending av de typene jeg var ute etter, fra lister med de 100 (substantiv) og 50 (verb) mest frekvente lemmaene som er tagga som henholdsvis femininer²⁵, nøytrer og verb (det er ikke mulig å spesifisere f.eks. verbklasse). Fordi noen substantiv og verb har svært ulik bruksfrekvens i ulike bøyingsformer, eller (nesten) aldri brukes i den ene av variantene av en bøyingsform, tok jeg også hensyn til det i utvelgelsen. Jeg plukka ut de leksemene som var frekvente både i de generelle frekvenslistene og i frekvenslister fra LBK over en enkelt bøyingsform (b. sg. av femininer, nøytrer i b. pl. med bøyingsendinga *-a*, og verb i perf. part. med *-a* eller *-et*). Da sto jeg igjen med 24

---

²⁴ Jeg inkluderer også adjektivisk bruk av partisippformene.

²⁵ I LBK er substantiver som kan ha maskulin eller feminin bøyning tagga som femininer når de forekommer i b. sg. med *-a*, og når ord i konteksten tilsier at de anses som femininer (f.eks. når de står etter kvantoren *ei*). Jeg har ikke klart å finne ut hvordan taggeren i NoWaC forholder seg til slike substantiver.

femininer/maskuliner, 21 nøytrere og 23 verb. I gruppe 2, som hovedsakelig består av nøytrere med valgfri ending *-a/-ene* i b. pl., ville jeg også inkludere maskuliner. Siden det fins bare fire maskuliner med valgfri ending *-a/-ene* i b. pl. (*feil, ski, sko* og *ting*), trengte jeg ikke å velge blant dem.

I tillegg til disse mest frekvente leksemene, valgte jeg å ta med ni andre leksemer som jeg anså som interessante. I gruppe 1 ble følgende ord lagt til: *bikkje, bygd, elv, greie* og *ku*, og i gruppe 2 *bein, ben, fjell* og *møte*. Noen av disse har radikale varianter som gjerne betegnes som symbolsk viktige ord, såkalte *faneord*. Det er flere slike faneord som det hadde vært interessant å undersøke bruken av, men noen ord måtte jeg la være å ta med, for eksempel ble resultatene av søk på *marka* og *marken* vanskelige å behandle, fordi det ved søk på *marken* ikke er mulig å unngå treff på bøyingsformer av *mark* i betydninga ”dyr”, som ikke har valgfrie bøyingsformer slik *mark* i andre betydninger har.

Variablene som innebærer annen variasjon enn den morfologiske, er vanskeligere å plukke ut, fordi det ikke er mulig å få oversikt over dem ved å søke systematisk. Utvalget jeg har gjort, er heller ikke systematisk, men inspirert av de tidligere nevnte undersøkelsene og basert på min egen kunnskap og erfaring. Jeg brukte imidlertid frekvens som kriterium også her, og unnlot derfor å ta med lite frekvente leksemer. Det var også viktig at de to variantene av variabelen var nokså entydig enten radikale eller konservative. I gruppe 4 har jeg tatt med alle sammensatte preposisjoner som har valgfrihet mellom *-a* og *-en* i forleddet, og *-for* som etterledd. Tilsvarende valgfrihet fins i preposisjoner med andre forledd og etterledd, som *innadørs/innendørs* og *utafra/utenfra*. Preposisjonene med *-for* betrakter jeg som én variabel. Også flere av de andre variablene i gruppe 4 inkluderer flere leksemer som kunne vært betrakta som ulike variabler, men jeg har valgt å behandle dem samla, og regner derfor med elleve variabler i gruppe 4. Ved de leksemene som kan bøyes, har jeg inkludert alle bøyingsformer. En oversikt over de i alt 184 variantene (av 92 variabler) fins i vedlegg 1.

Alle variantene av de språklige variablene er tillatt ifølge gjeldende bokmålsrettskriving (2005-rettskrivinga). Siden flere av tekstene i LBK er skrevet før 2005, må jeg også ta hensyn til hvilken status variantene hadde i 1981-normalen. Sju av variantene i gruppe 1 var sideformer i 1981-normalen, og to varianter i gruppe 2. Disse variantene er markert i oversikten i vedlegg 1. Der er det også markert hvilke fem varianter som ikke var godkjent i 1981-normalen. Fire av disse er i gruppe 2, og én i gruppe 4. Slike varianter vil man kanskje ikke forvente å finne brukt i tekster fra før 2005, og det kan derfor framstå som rart å ta dem

med blant variantene jeg undersøker bruken av. Samtidig vet vi at de fastsatte normene ikke alltid er styrende for språkbruken, og resultatene mine bekrefter dette; alle de ikke-godkjente variantene forekommer i tekster utgitt i perioden 1985–2005.

4.6 Uavhengige variabler

Tabell 2 gir en oversikt over de uavhengige variablene og verdiene de kan ha.

variabel	kategorier
sjanger/teksttype	29 stk., se Tabell 1
forfatterens kjønn	kvinne, mann
utgivelsesår	1985–2005, 2006–2013
status i rettskrivingsreformene	tillatt, ikke tillatt sideform, hovedform, likestilt form valgfri, obligatorisk
type substantiv (fonologisk struktur)	sterkt, svakt
konkretitet	konkret, abstrakt, tvetydig

Tabell 1. Uavhengige variabler

Valget av uavhengige variabler er basert på hvilke opplysninger som er tilgjengelige i LBK, på det teoretiske utgangspunktet mitt, og på egne og andres hypoteser om hva som kan påvirke språkbruken. Variabelen *sjanger/teksttype* er knytta til forskningsspørsmål 2, og er nødvendig for å kunne svare på hvor mye variantene av de språklige variablene brukes i tekster i ulike kategorier. Jeg forholder meg til kategoriene som er brukt i LBK, jf. Tabell 1, både de fem hovedkategoriene og kategoriene under dem. Det er velkjent at språket brukes forskjellig i forskjellige sjangre eller teksttyper, og det er ikke usannsynlig at det også gjelder den typen variasjon som undersøkes her.

Forskningsspørsmål 3 krever den uavhengige variabelen *forfatterens kjønn*, og jeg vil altså undersøke hvordan bruken av variantene av de språklige variablene varierer mellom tekster skrevet av kvinner og tekster skrevet av menn. Kjønn er en mye brukt variabel i sosiolingvistiske undersøkelser av variasjon og endring i talt språk, men også skriftspråklig variasjon kan tenkes å korrelere med kjønn. Metadata om forfatterens kjønn mangler ved flere av tekstene i LBK, hovedsakelig ved de tekstene som også mangler opplysninger om forfatterens navn, og de tekstene som er skrevet av upersonlige forfattere, som NTB. Bruk i disse tekstene er dermed ikke regna med, og heller ikke bruk i tekster som er skrevet av flere forfattere av ulike kjønn.

Variabelen *utgivelsesår* er bare relevant i enkelttilfeller, nemlig for de språklige variantene som har forskjellig status i rettskrivinga som gjaldt før og etter 2006 (de gjeldende reglene trådte i kraft 1. juli 2005). Den neste variabelen har også med variantenes status i rettskrivingsreformene å gjøre, men er relevant for alle de språklige variantene. Variabelen har flere sett med verdier, fordi betegnelsene varierer i de ulike bokmålsnormalene på 1900-tallet. Statusen undersøkes i normalene fra 1917, 1938, 1959 og 1981. Det kan diskuteres hvor mye de fastsatte normene har å si for hvordan språket faktisk brukes, men etter min mening er det ikke helt ubetydelig for bruken i dag hvilken behandling de språklige variablene har fått i tidligere bokmålsnormaler.

De to siste uavhengige variablene er av en annen type enn de første; her dreier det seg om internspråklige egenskaper ved variantene av de morfologiske variablene. Variabelen *type substantiv (fonologisk struktur)* vil bli knytta til variablene i variabelgruppe 2, bestemt form flertall av nøytrer og maskuliner med valgfri ending *-a/-ene*. Om et substantiv er sterkt eller svakt, og hvilken bøyingsending det har i ubestemt form flertall, kan tenkes å ha betydning for om formen i bestemt flertall ender på *-a* eller *-ene*. Denne hypotesen kan man finne støtte for i morfologisk teori. Her argumenteres det for at bøyingsparadigmer generelt har en implikativ struktur (f.eks. Wurzel 1984) og for at systemet av bøyingsparadigmer er økonomisk (f.eks. Carstairs 1987). En kort utdyping av dette fins i forbindelse med analysen i 5.2.2. Variabelen *konkret* knyttes til variablene i variabelgruppe 1, bestemt form entall av substantiver som kan ha feminin eller maskulin bøyning, dvs. bøyingsendingene *-a* eller *-en*. Her dreier det seg altså om variantenes semantikk; det kan være en sammenheng mellom stammens betydning og hvilken bøyingsending som blir lagt til. Semantikk er et stort fagområde, og mange aspekter kunne trekkes fram, men her begrenser jeg meg altså til å undersøke om variantene har en konkret eller en abstrakt betydning. At dette er relevant å undersøke, gir for eksempel tidligere bokmålsnormaler inntrykk av, som vist i kapittel 2.

4.7 Gjennomføring av undersøkelsen

For å søke på hver enkelt variant i LBK, brukte jeg søkeverktøyet Glossa (Nygaard, Priestley, Nøklestad & Johannessen 2008). En ny versjon av Glossa var under utvikling i 2013 og 2014, men den mangla viktige funksjoner da jeg gjorde hoveddelen av søkearbeidet høsten 2013, så jeg brukte den gamle versjonen. Der skrev jeg varianten inn i søkefeltet og spesifiserte ordklasse og morfosyntaktiske trekk når det var nødvendig for å unngå svært mange treff på

homonymer.²⁶ Ved å spesifisere bare når jeg anså det som nødvendig, gikk jeg sjelden glipp av forekomster av søkeordet som var feiltagga. Noen ganger var det nødvendig å spesifisere ved den ene varianten, men ikke den andre; *grensa* kan for eksempel være både substantiv og verb, mens *grensen* bare kan være substantiv.

Resultatet av et søk via Glossa presenteres i første omgang i en konkordans, med søkeordet utheva og et visst antall ord fra konteksten til venstre og høyre for søkeordet. (På hver rad i konkordansen er det en lenke til mer av konteksten og til metadataene som er registrert om teksten forekomsten er fra.) I Glossa er det flere funksjoner for å behandle resultatene, men Excel egner seg etter min mening bedre til dette, så jeg valgte å eksportere resultatene dit. Det jeg eksporterte, var konkordansen, inkludert metadata om utgiver, utgivelsesår og utgivelsessted, og en liste med frekvenstall for hver type forekomst i de tilfellene hvor søket ga treff på former som var tagga på ulike måter.

Verktøyet som tagger alle orda i LBK, Oslo-Bergen-taggeren, gjør, som alle andre automatiske taggere, av og til feil. Avhengig av hvordan man utformer søket, innebærer det enten at man får treff på ord som egentlig ikke stemmer med søkekriteriene, eller at man går glipp av relevante forekomster. Det fins ulike utregninger av hvor godt taggeren fungerer. I evalueringa av Oslo-Bergen-taggeren²⁷ oppgis det en nøyaktighet (accuracy) på 96,5 prosent for den versjonen av taggeren som er brukt i LBK. Det betyr altså at 3,5 prosent av orda i korpuset, 3 599 125 ord, er tagga feil. I LBK er også treff i andre språklige kontekster enn den man er interessert i, et problem. For meg oppsto dette særlig ved søk på radikale varianter, som ofte tilsvarer varianter i nynorsk eller en form for talemål. Varianter som ved første øyekast så ut til å være ganske frekvente, viste seg å forekomme nesten utelukkende i nynorskkontekster, det vil for eksempel si i et sitat på nynorsk i en tekst som ellers er skrevet på bokmål. Som nevnt i 1.3.1 var det av og til vanskelig å avgjøre om konteksten skulle regnes som bokmål, nynorsk eller dialekt. I slike tilfeller forholdt jeg meg kun til den konteksten som var med i konkordansen, det vil si sju ord/tegnstrenger før og sju etter søkeordet (varianten). Hvis en forekomst av en variant sto i en kontekst hvor det var én eller

---

²⁶ I søkegrensesnittet i Glossa kan man velge å spesifisere med trekket ”maskulin og feminin” under substantiv. Dette virker som det rette å velge når man vil søke etter substantiver som kan ha maskulin eller feminin bøyning, men trekket er plassert på feil sted. Det gir nemlig treff på maskuline og feminine bøyingsformer av adjektiv (sjøl om man velger substantiv som ordklasse).

²⁷ <http://tekstlab.uio.no/obt-ny/evaluering.html>

flere ord som ikke er en del av bokmålsnormalen, valgte jeg i de fleste tilfellene å ikke regne med denne forekomsten.²⁸ I resultatene av søket på varianten *sjøl*, ble dermed for eksempel følgende to forekomster fjerna fra konkordansen:

kontekst	søkeord	kontekst
og du har mista halvparten av deg	sjøl	Men , men Eg har det no
« Vi skrubbe dæm kvær gang ,	sjøl	om dæm ikkje er skjetne En sprut

Siden jeg selvfølgelig ønska å oppgi så korrekte tall som mulig, gikk jeg ofte gjennom treffa manuelt for å luke ut forekomster i ikke-bokmålskontekster og forekomster av leksemer og bøyingsformer som jeg ikke ønska å ha med. Blant annet fordi jeg som nevnt i mange tilfeller valgte å la være å spesifisere ordklasse og morfosyntaktiske trekk, inneholdt konkordansene ofte en del forekomster av andre leksemer enn de jeg var interessert i. Problemet med feiltagging bidro også ofte til det. Behandlinga av treffa på søket på *landa* kan illustrere hvordan jeg gikk fram. Søket på *landa* gjorde jeg uten å spesifisere noe. Jeg ønska treff på bøyingsformen av substantivet *land*, men fikk selvfølgelig også treff som var tagga som bøyingsformer av verbet *lande*. Noen av de forekomstene som var tagga som verb, viste seg å være substantiver, og ble derfor beholdt, mens de som var korrekt tagga som verb, ble fjerna. Samtidig var det slik at en del forekomster som var tagga som substantiv, viste seg å være verb, og måtte fjernes. Noen korrekt tagga substantiver måtte også fjernes, nemlig de som var egennavn. I tillegg kom problemet med treff i kontekster på nynorsk og på dialekt (ved andre søk også språk som svensk, dansk, spansk og latin).

Søket på *landa* ga 99 treff, og 28 av dem ble beholdt. Ca. 72 prosent av forekomstene ble altså fjerna. Som regel var prosentandelen fjerna treff mye lavere enn i dette tilfellet, men flere ganger opplevde jeg at jeg etter gjennomgangen av treffa fikk et ganske annet frekvenstill, og jeg vurderte det derfor slik at det lønte seg å bruke tid på en slik manuell sortering. Rosén, som søkte i bokmålsdelen av *Oslo-korpuset av taggede norske tekster*, er av samme oppfatning. Hun mener at nynorsk i korpuset utgjør en alvorlig feilkilde, og at man derfor ofte må gå igjennom søkeresultatene manuelt (2000 s. 172). Stjernholm (2013 s. 138) argumenterer *mot* manuell gjennomgang, og viser til en sammenlikning hun gjorde av et sett med data som var gjennomgått manuelt for å fjerne feiltagginger og egennavn, og et sett som

²⁸ I de tilfellene hvor jeg lot forekomsten stå, var det på bakgrunn av kjennskap til språket i resten av teksten, for eksempel at en skjønnlitterær forfatter gjennomgående bruker hunkjønnspronomenet *ho*, men ellers holder seg innafor bokmålsnormalen.

ikke var gjennomgått. Forskjellen mellom setta var liten, og ville ikke ha noen betydning for tolkinga av resultatene. Hun påpeker dessuten at man kan sikre analysen ved å regne ut muligheten for feil i dataene, for eksempel ved å gå igjennom de hundre første treffa fra et søk (s. 141). I min undersøkelse var det problematisk å følge en slik framgangsmåte. For det første er antall søk betydelig større og variablene mer ulike enn i Stjernholms undersøkelse²⁹. Siden treffa er sortert etter hvilken tekst og tekstkategori de forekommer i, var det heller ikke hensiktsmessig å gå igjennom de hundre første treffa. Sannsynligheten for uønska treff var veldig forskjellig i forskjellige søk. En gjennomgang av treff på varianten *sjøl*, førte til fjerning av ca. 4,5 prosent av forekomstene. Feiltagging var ikke et problem i dette tilfellet, men derimot treff i kontekster med talemålsnære former som ikke er tillatt i bokmål, for eksempel i replikker eller sitater skrevet på dialekt. Da jeg etterpå søkte på varianten *selv*, forventet jeg ikke samme mengde treff i ikke-bokmålskontekster. Siden feiltagging heller ikke her var et problem, var det akseptabelt å la være å gå gjennom treffa på dette søket. At antall treff var 156 284 gjorde det dessuten til en altfor omfattende oppgave.

101 av variantene jeg søkte på, ga over 1000 treff, og 27 av dem over 10 000. Det var derfor umulig å gjennomgå alle treff på alle de 184 søka. Fordi det så ut til å være søk på de radikale variantene som ga flest uønska treff, og fordi frekvensen generelt var lavere ved de radikale variantene enn de konservative, valgte jeg å konsentrere meg om dem. Jeg har gjennomgått alle treff på alle de radikale variantene som blir brukt i under 30 prosent av tilfellene, det vil si 70 av 92 varianter. Etter gjennomgang og fjerning av treff, har disse en absolutt frekvens på mellom 0 og 4 861. De fleste av de 23 radikale variantene som jeg ikke har gjennomgått treff på, har en betraktelig høyere absolutt frekvens, gjennomsnittlig rundt 6 800. Når det gjelder de konservative variantene, har jeg gjennomgått treff på de variantene som har en absolutt frekvens under 100, det vil si seks varianter. Treffa på de øvrige konservative variantene har jeg stort sett ikke gjennomgått, bortsett fra at jeg i tilfeller hvor jeg fikk treff på former som ifølge taggen tilhørte en annen ordklasse enn jeg var interessert i, fjerna disse³⁰. Både gjennomgangen av treffa og den videre behandlinga av dataene gjorde jeg i Excel. Jeg sorterte og organiserte dataene i forskjellige lister og tabeller, og brukte deskriptiv statistikk for å kvantifisere dataene. I kapittel 5 presenterer og diskuterer jeg resultatene.

---

²⁹ Stjernholm brukte to talespråkskorpus, og gjorde ett søk i hver av dem, på ord som slutter på *-a* eller *-en* og er tagga som substantiv, bestemt form, entall, hankjønn eller hunkjønn (2013 s. 137–138).

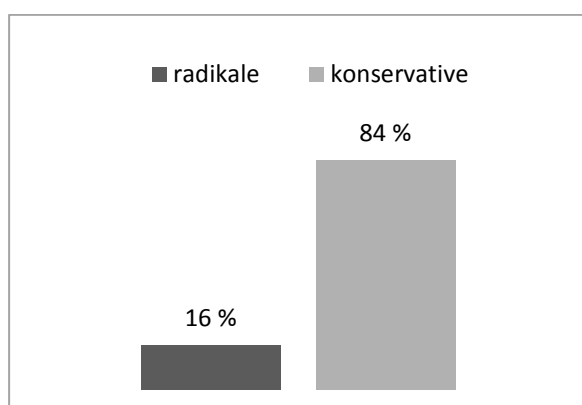
³⁰ Dette gjorde jeg også ved behov ved de 23 radikale variantene som ellers ikke ble gjennomgått.

5 Resultater og analyse

I dette kapitlet skal jeg presentere og analysere resultatene fra undersøkelsen av språkbruken, sammenlikne dem med resultater fra andre undersøkelser, og diskutere mulige forklaringer på den variasjonen som fins (og ikke minst den som ikke fins). De fire forskningsspørsmåla er styrende for strukturen i kapitlet. Først presenteres og analyseres bruken av hver enkelt variant, jf. forskningsspørsmål 1. Her trekkes de uavhengige variablene *status i rettskrivingsreformene, utgivelsesår, konkrethet og type substantiv* inn. Deretter undersøkes det hvordan variasjonen i bruken av variantene korrelerer med de to uavhengige variablene *sjanger/teksttype og forfatternes kjønn*, jf. forskningsspørsmål 2 og 3. Det siste forskningsspørsmålet besvares på ulike måter underveis i svara på de tre første spørsmåla, men i den siste delen av kapitlet gis et mer utfyllende svar, som særlig tar for seg språkholdninger. Resultatene viser at det er de variantene jeg har kategorisert som radikale, som skiller seg ut som lite brukt. Jeg mener at det gjør dem interessante å se nærmere på, og vil derfor først og fremst ta utgangspunkt i dem når jeg svarer på forskningsspørsmåla.

5.1 Bruken av ulike varianter

I forskningsspørsmål nr. 1 spør jeg: ”Hvordan er fordelinga mellom radikale og konservative varianter fra bokmålsnormalen i faktisk skriftlig språkbruk?”. Figur 3 og Tabell 3 gir et enkelt og oversiktlig svar på det.

varianter	prosent	frekvens
radikale	16 %	193 245
konservative	84 %	1 000 531
alle	100 %	1 193 776

Tabell 2. Andelen radikale og konservative varianter i LBK

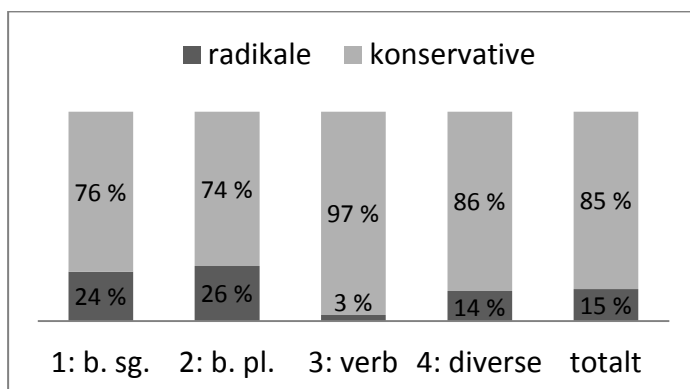
Figur 3. Andelen radikale og konservative varianter i LBK

Det vi ser i Figur 3 og Tabell 3, er hvor stor andel alle forekomstene av de radikale variantene jeg har undersøkt bruken av, utgjør i forhold til andelen forekomster av de konservative

variantene. For å konkretisere, kan vi si at når språkbrukerne som er representert i LBK, har valget mellom en radikal og en konservativ variant, f.eks. *venta* og *ventet*, velger de den konservative i 84 prosent av tilfellene. Det er altså ingen tvil om at det er de konservative variantene som brukes mest. Likevel er det en rekke måter man kan nyansere og problematisere dette resultatet på. Det vil jeg gjøre i resten av denne delen, og først ser jeg på forskjellene mellom variablene i de ulike variabelgruppene.

5.2 Bruken av varianter i ulike variabelgrupper

De språklige variablene i denne undersøkelsen er delt inn i grupper etter hva slags type valgfrihet det dreier seg om. Gruppe 1–3 inneholder variabler med morfologisk valgfrihet, og i gruppe 4 er det variabler hvor variantene har ulik ortografi. Et interessant spørsmål er om radikale varianter som tilhører ulike variabelgrupper, brukes i ulik grad. Figur 4 gir en oversikt over variasjonen.

Figur 4. Andelen radikale og konservative varianter pr. variabelgruppe

Som vi ser i Figur 4, varierer bruken av radikale varianter fra 3 til 26 prosent. Det ser ut til at *a*-ending både i bestemt form entall av hunkjønnsst substantiver og bestemt form flertall av intetkjønns- og hankjønnsst substantiver (jf. søyle 1 og 2) brukes ganske mye mer enn *a*-ending i fortidsformer av svake verb (jf. søyle 3). Hvis vi ser nærmere på hver enkelt variabel i gruppene, viser det seg imidlertid at disse samla prosenttalla ikke alltid gir et korrekt bilde av bruken. Når det gjelder den morfologiske valgfriheten, er det ikke uvanlig å tenke at man bør gjøre konsekvente valg; velger man *-a* i bestemt form entall av *dør*, bør man også skrive *hånda*. Resultatene jeg presenterer her, kan verken fullstendig bekrefte eller avkrefte at språkbrukerne tenker slik, siden vi ser på den samla bruken i tekster med mange forskjellige forfattere, men de kan gi en viss indikasjon. Størst forskjell mellom variablene er det i

gruppene med bøyingsformer av substantiver, gruppe 1 og 2. Jeg vil derfor trekke inn både intern- og eksternspråklige faktorer som kan forklare variasjonen i disse gruppene. Deretter presenterer og diskuterer jeg bruken av variantene i gruppe 3 og 4. I Tabell 4 nedafor ser vi hvordan den prosentvise fordelinga er mellom variantene av alle variablene i gruppe 1.

5.2.1 Substantiv i entall med valgfri ending *-a/-en*

radikal variant			konservativ variant		
saka	1 %	129	saken	99 %	25 295
uka	3 %	247	uken	97 %	9 492
utviklinga	3 %	1 569	utviklingen	97 %	27 648
sida	5 %	338	siden	95 %	5 129
grensa	6 %	295	grense	94 %	3 269
makta	8 %	4 222	makten	92 %	33 888
tida	11 %	2 267	tiden	89 %	15 392
mora	13 %	908	moren	87 %	6 026
gruppa	13 %	3 475	gruppen	87 %	18 179
hånda	16 %	282	hånden	84 %	1 201
skylda	19 %	313	skylden	81 %	1 304
linja	19 %	1 221	linjen	81 %	4 228
avisa	22 %	2 939	avisen	78 %	9 728
natta	23 %	285	natten	77 %	939
rekka	23 %	416	rekken	77 %	879
lønna	32 %	2 095	lønnen	68 %	3 547
jorda	37 %	4 025	jorden	63 %	6 769
boka	39 %	5 807	boken	61 %	9 006
gata	40 %	2 935	gaten	60 %	4 421
døra	40 %	8 992	døren	60 %	13 251
sola	42 %	3 610	solen	58 %	4 945
elva	45 %	2 815	elven	55 %	3 454
kona	83 %	3 306	konen	17 %	689
hytta	90 %	2 858	hytten	10 %	323
bygda	94 %	2 068	bygden	6 %	129
jenta	97 %	5 250	jenten	3 %	177
kua	98 %	569	kuen	2 %	11
greia	99 %	680	greien	1 %	10
bikkja	99 %	503	bikkjen	1 %	3

Tabell 3. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 1

I Tabell 4 er variablene sortert etter stigende prosentandel for den radikale varianten. I ytterkantene ligger *saka* med 1 prosent av forekomstene og *bikkja* med 99 prosent. Motsatt blir det da for de konservative variantene; *saken* har en prosentandel på 99, og *bikkjen* utgjør bare 1 prosent av forekomstene av *bikkje* i bestemt form entall. Det er altså stor variasjon i

bruken av variantene i denne gruppa, men for 22 av de 29 variablene utgjør forekomstene av den radikale varianten under 50 prosent. De 15 radikale variantene som relativt sett brukes minst (fra *saka* til *rekka*) var alle likestilte i 1938, 1959 og 1981³¹. Det har altså aldri vært obligatorisk å bøye disse orda med *-a* hvis man vil følge gjeldende rettskriving, og en konsekvens av det kan være at variantene med *-a* aldri har blitt særlig mye brukt. I gruppa i midten på den radikale sida av tabellen finner vi sju varianter som er ganske frekvente, med relative frekvenser på mellom 32 og 45 prosent. Seks av disse var eneformer i 1938 og 1959, og valgfrie former i 1917, mens *lønna* var likestilt i 1938 og 1959, og valgfri i 1917. Dermed er det sannsynlig at disse seks variantene har blitt brukt mer i perioden 1938–1981 enn de *a*-variantene som aldri har vært eneformer. At de også brukes litt mer i dagens bokmålstekster, er derfor ikke overraskende.

De sju radikale variantene med høyest prosentandel – *kona*, *hytta*, *bygda*, *jenta*, *kua*, *greia*, *bikkja* – har det til felles at de var hovedformer i 1981-reformen, mens de tilsvarende konservative variantene altså var sideformer. I 1938 og 1959 var de radikale variantene eneformer, og i 1917 var *kua*, *greia* og *bikkja* eneformer, mens resten var likestilte med variantene med *-en*. Rosén (2000) undersøkte bruken av en del av de hunkjønnsorda som hadde *-en* som sideform i 1981, med mål om å bekrefte eller avkrefte Språkrådets påstand om at de fleste av disse orda sjelden eller aldri forekommer med *-en* i bokmålstekster. Resultatene viser at de aller fleste av orda hun undersøker, forekommer ganske ofte med *-en*. Frekvensen til *kuen*, *jenten*, *konen* og *hytten*, er høyere i Roséns materiale enn hos meg, særlig for *jenten* og *hytten* (3 mot 30 prosent og 10 mot 48 prosent). I og med at tekstene som Rosén undersøker bruken i (tekstene i Oslo-korpuset), er fra før 1999, og flertallet av tekstene i LBK er nyere, kan det tyde på at bruken av disse variantene ikke økte ved at statusen ble endra fra sideform til likestilt form i 2005, men altså heller sank.³²

Hvis vi antar at språkbrukerne retter seg etter den til enhver tid gjeldene bokmålsnormalen, kan vi si at det er sannsynlig at den relativt hyppige bruken av de nevnte radikale variantene, delvis har sammenheng med statusen disse variantene hadde i forhold til de tilsvarende

---

³¹ Når det gjelder statusen i 1917-reformen, er det vanskelig å finne spesifikke opplysninger om disse 15 variantene, men sannsynligvis var noen av dem likestilt, og noen ikke tillatt. Det som er sikkert, er at *natta* var likestilt med *natten*, og at *hånda* ikke var tillatt (Den Departementale rettskrivningskomite 1918).

³² Som Rosén (2000 s. 164) hevder, var heller ikke målet med statusendringa å øke bruken, men å forenkle reglene.

konservative variantene i 1981–2005. I lærebøker og i tekster fra sentrale og lokale statsorganer var det ikke tillatt å bruke de konservative variantene i denne perioden, og i LBK er det en del slike tekster som er skrevet før 2006. Det er imidlertid et annet fellestrekk ved disse orda som kanskje er mer avgjørende for hvordan variantene av dem brukes, og som har sammenheng med hvordan variantene har blitt behandla i tidligere rettskrivingsreformer, nemlig hva orda betyr. I kapittel 2 var vi inne på at hvilke rettskrivingsregler som gjaldt for substantiver og verb, delvis var avhengig av hva orda betyr. For eksempel var de fleste av substantivene som fikk obligatorisk *-a* i 1938, konkrete, og i ”Ny læreboknormal 1959” skilles det eksplisitt mellom konkrete og abstrakte hunkjønnsord. I 1917 anbefalte man bruk av *-a* i ”[...] særnorske ord for hjemlige dyr og planter, hjemlige naturforhold, landsens liv og stell [...]” (Den Departementale rettskrivningskomite 1918 s. 19), men man burde også ta hensyn til biologisk kjønn: ”Dyrenavn for hundyr bør følge det naturlige kjønn, selv om ordene ikke er særnorske [...]” (s. 20). Man kan også tolke anbefalinger i 1917-reformen og andre kilder slik at ordets konnotasjoner var avgjørende for om det passa best med *-a* eller *-en*, jf. Den Departementale rettskrivningskomite (1918 s. 20): ”Ord som *jente, budeie, kokke, kjerring, hulder* vil naturlig ha hunkjønnsform, men i mindre dagligdagse ord som *kvinne* vil den ikke passe så godt.” Konnotasjonene til *kjerring* og *kvinne* er forskjellige, noe som henger sammen med hvilke kontekster de brukes i. Råd om å ta hensyn til ”stiltone og miljø” eller liknende, henger altså sammen med dette. Oppsummert kan vi si at tidligere rettskrivingsregler og anbefalinger gir inntrykk av at abstrakt betydning, høytidelig stil og ”ufolkelig bruk” impliserer *-en*, mens konkret betydning og hverdagslige kontekster ofte impliserer *-a*. Det vil derfor være interessant å undersøke om det er en slik sammenheng i materialet mitt.

Semantisk kategorisering

Man kan kategorisere ord etter betydning på ulike måter, men her har jeg valgt å konsentrere meg om *konkretet*. Jeg har også valgt å fokusere på de radikale variantene, og undersøkte derfor om *-a* brukes mer i ord med konkret betydning enn i ord med abstrakt betydning. Det er den inherente betydninga til orda det er snakk om her; jeg tok altså ikke hensyn til kontekstene orda blir brukt i. Det kan ofte være problematisk å bestemme om et substantiv har konkret eller abstrakt betydning. Det fins ingen fasit; ord kan brukes på mange måter og innholdet kan oppfattes forskjellig av forskjellige språkbrukere. I kategoriseringa her har jeg

forholdt meg til Bokmålsordbokas (Bokmålsordboka 2010) definisjoner av orda³³, og denne kortfatta beskrivelsen fra *Norsk referansegrammatikk*:

Appellativene har enten konkret eller abstrakt betydning. Konkret betydning har f.eks. blomst, bok, bord, hammer, mann, tang, tårn. Disse substantivene har alle en slags gjenstandsbetydning og betegner konkrete størrelser av mange ulike slag (levende vesener, planter, redskaper, byggverk osv.). Substantiver med abstrakt betydning er f.eks. fred, ro, kast, slag, tvil, fristelse, skjønnhet, troskap, vennskap, verdighet, alderdom, løping, tenkning. Disse substantivene har ikke gjenstandsbetydning, men betegner abstrakte begreper eller forestillinger av forskjellige slag (handlinger, tilstander, egenskaper osv.). (Faarlund, Lie & Vannebo 1997 s. 138)

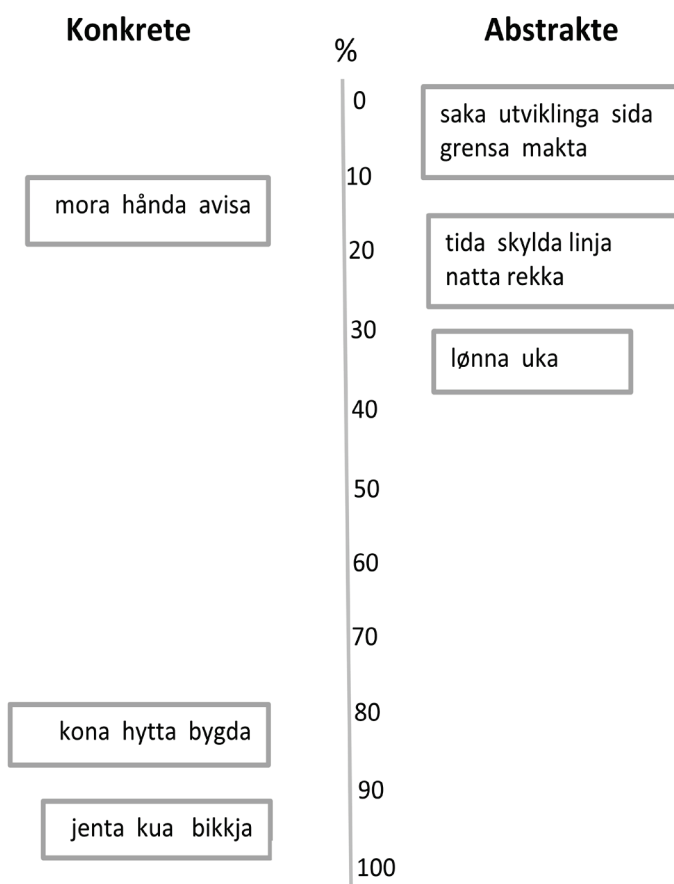
Eksemplene som gis i *Norsk referansegrammatikk*, virker ganske enkle å kategorisere som konkrete eller abstrakte. Samtidig kan man nesten alltid tenke seg en abstrakt bruk av konkretene, og ofte også omvendt, en konkret bruk av abstraktene. Et i utgangspunktet konkret substantiv som *dør* kan også betegne noe abstrakt, eller brukes i overført eller svekka betydning, som i den faste frasen *stå for døren*. Det er likevel som regel slik at én betydning er mer grunnleggende enn andre, og i slike tilfeller har jeg latt denne betydninga avgjøre i hvilken gruppe substantivet plasseres. I noen tilfeller brukes ordet sannsynligvis mest i én av flere delbetydninger, og da har jeg latt denne betydninga avgjøre plasseringa. Tre av orda som skal kategoriseres, er flertydige, med betydninger knytta til hvert sitt substantiv, ifølge Bokmålsordboka: *lønn* og *rekke* har to betydninger som knyttes til hvert sitt leksem³⁴, mens *sol* har tre betydninger. I undersøkelsen av bruken av disse orda, har jeg ikke hatt mulighet til å skille mellom de ulike leksemene, og de må derfor kategoriseres samla. Når det gjelder *sol*, er dette uproblematisk, fordi det er åpenbart at leksemet med betydninger knytta til himmellegemet *sol*, er det som brukes mest. (De andre leksemene har betydningene ”femte tone i durskalaen” og ”kolloidal løsning”. Også *rekke* brukes nok mest med ett sett av betydninger (de som er knytta til verbet *rekke*), mens leksemet med betydninga ”overkant på rekkverk på fartøy, reling” er mindre brukt. Jeg mener det er sannsynlig at det samme gjelder for *lønn*; i et materiale med tekster i ulike sjangre og om ulike emner, er det sannsynligvis mer snakk om ”vederlag, godtgjøring for et arbeid el. en tjeneste” og ”fastsatt betaling for et arbeid, gasje” enn om ”løvtre av slekten *Acer* [...]”.

---

³³ Definisjonene som gjengis nedafor, er herfra.

³⁴ *Lønn* har også en tredje betydning, men leksemet med denne betydninga, brukes bare i uttrykk, og kan ikke bøyes (ifølge Bokmålsordboka).

Hvilke(n) betydning(er) orda sannsynligvis er mest brukt i, har vært avgjørende for plasseringa av flere av orda. Sjøl med et såpass vagt kriterium, har jeg endt opp med tre ord som ikke er kategorisert: *greie*, *gruppe* og *jord*. *Greie* kan betegne både konkrete og abstrakte ting, og det er vanskelig å si hva som er mest frekvent. Det samme gjelder for *gruppe*: det kan være snakk om en gruppe variabler eller en gruppe mennesker. *Jord* har flere delbetydninger, og de er vanskelig å betegne som konkrete eller abstrakte. Plasseringa av flere av de andre orda kan nok også diskuteres, men kan forhåpentligvis godtas av flere enn meg. I og med at de variantene jeg undersøker bruken av, er *bøyingsformer* av substantiv, mer presist bestemt form entall, og ikke alle formene av substantivet, kunne man innvende at jeg burde ta hensyn til at denne bøyingsformen kanskje brukes mer i noen (del)betydninger enn andre. Det er dessuten bare de radikale variantene jeg undersøker her, altså variantene med *-a*, og det er mulig at disse variantene oppfattes som mer passende i noen betydninger enn i andre. Slike forhold har jeg likevel måttet se bort ifra her. Figur 5. Radikale varianter fra gr. 1 sortert etter betydning og relativ frekvens viser hvordan de radikale variantene er kategorisert, og hvor mye de brukes (i relativ frekvens).

Figur 5. Radikale varianter fra gr. 1 sortert etter betydning og relativ frekvens

I Figur 5 er 14 varianter/ord kategorisert som konkrete, og 12 som abstrakte. Ingen av de abstrakte brukes i mer enn rundt 40 prosent av tilfellene. Vi finner flere abstrakte substantiver øverst på skalaen, det vil si med prosentandel mellom null og ti, men ingen nederst. De konkrete variantene er mer spredt, men fem av dem befinner seg i den nederste delen av skalaen, med en prosentandel mellom 80 og 100. Vi kan ikke si at det er noen klar tendens her. De konkrete variantene varierer mye i bruk, fra 13 til 99 prosent. Likevel kan vi svare ja på spørsmålet som var utgangspunktet for analysen, om *-a* brukes mer i ord med konkret betydning enn i ord med abstrakt betydning, i og med at alle variantene med abstrakt betydning befinner seg i øvre halvdel av skalaen. De seks konkrete variantene som har høyest bruk, ble omtalt samla i gjennomgangen av statusen i tidligere rettskrivingsreformer. To av variantene var eneformer i 1917 (*kua* og *bikkja*), og alle var hovedformer i 1981, til forskjell fra de andre konkrete variantene. Det kan kanskje være en del av forklaringa på den varierende bruken av de konkrete variantene. Når variantene har vært obligatoriske eller hovedformer i lengre tid eller i større grad enn andre varianter, har de sannsynligvis blitt mer brukt, og dermed oppfattes de som mer nøytrale i dag, og brukes mer. Samtidig må det jo være en grunn til at andre regler gjaldt for disse variantene enn for andre varianter, og da er vi tilbake til ordas betydning, ”norskhet”, ”hverdagslighet” osv. Dette lar jeg likevel ligge nå.

5.2.2 Substantiv i flertall med valgfri ending *-a/-ene*

Den store variasjonen vi så i bruken av de ulike variantene i variabelgruppe 1, finner vi også blant variantene i bestemt form flertall av intetkjønnsord og hankjønnsorda *feil*, *ski*, *sko* og *ting* (variabelgruppe 2). Tabell 5 er sortert på samme måte som Tabell 4, og viser fordelinga for alle variantene i denne gruppa.

radikal variant			konservativ variant		
møta	0 %	0	møtene	100 %	1 088
menneska	0 %	1	menneskene	100 %	7 309
svara	0 %	2	svarene	100 %	1 650
para	0 %	1	parene	100 %	208
spørsmåla	1 %	24	spørsmålene	99 %	4 090
forholda	1 %	27	forholdene	99 %	4 495
landa	1 %	28	landene	99 %	4 327
måla	1 %	11	målene	99 %	1 475
krava	1 %	27	kravene	99 %	2 867
taka	1 %	3	takene	99 %	297
tegna	1 %	8	tegnene	99 %	678
feila	1 %	5	feilene	99 %	388
romma	1 %	21	rommene	99 %	1 604
fjella	1 %	31	fjellene	99 %	2 131
lysa	1 %	18	lysene	99 %	1 223
tinga	2 %	92	tingene	98 %	4 617
husa	3 %	68	husene	97 %	2 628
orda	3 %	206	ordene	97 %	7 522
skia	3 %	22	skiene	97 %	723
språka	3 %	21	språkene	97 %	613
åra	4 %	778	årene	96 %	16 711
skoa	5 %	124	skoene	95 %	2 341
øra	5 %	154	ørene	95 %	2 850
spilla	6 %	16	spillene	94 %	262
dyra	21 %	606	dyrene	79 %	2 335
folka	21 %	455	folkene	79 %	1 676
benas	98 %	3 295	benene	2 %	79
beina	100 %	4 638	beinene	0 %	12
barna	100 %	16 450	barnene	0 %	31

Tabell 4. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 2

Den radikale varianten med lavest prosentandel i Tabell 5 – *møta* – forekommer ikke i det hele tatt i LBK. I den andre enden av tabellen finner vi *barna* og *beina*, som er nærmest enerådende. De fleste radikale variantene blir svært lite brukt; 24 av de 29 radikale variantene har en prosentandel på mellom null og seks prosent. Også i denne variabelgruppa fins det varianter som var sideformer i 1981-reformen. *Barnene* og *beinene* hadde denne statusen fram til 2005. De tilsvarende radikale variantene *beina* og *barna* er de mest frekvente av de radikale variantene. Dette er ikke overraskende når vi også tar i betraktning at disse orda er konkrete og hverdagslige, at variantene med *-a* har vært tillatt sia 1917, og at de ble obligatoriske i 1938-reformen og altså var de eneste tillatte formene fra 1938 til 1981. *Bena* er en slags blandingsform, med konservativ stamme og radikal bøyingsending. Med tanke på det

utbredte konsekvenskravet, at man bør holde seg til enten radikale eller konservative varianter, er det kanskje uventa at denne varianten brukes svært mye. I rettskrivingsreformene har den sia 1917 vært likestilt med *benene*; den har altså aldri vært obligatorisk. Kanskje kan den konkrete betydninga og den konteksten ordet gjerne blir brukt i, være grunnen til at varianten blir brukt så mye.

Etter de svært mye brukte *barna*, *beina* og *bena*, kommer to varianter med en prosentandel på 21, som altså skiller seg ut fra resten av variantene. Den ene er *dyra*, som var eneform i 1938 og 1959, men ikke tillatt i 1917 (i 1917-reformen kunne ingen intetkjønnsord få *-a* i bestemt form flertall). Den andre varianten er *folka*, som har vært likestilt med *folkene* sia 1938, på samme måte som de fleste andre variantene i denne gruppa. Statusen i tidligere rettskrivingsreformer kan altså ikke forklare forskjellen i relativ frekvens mellom *folka* og varianter som *taka* og *landa*, mens bruken av *dyra* kanskje kan ha blitt styrka av at den tidligere var eneform. Når det gjelder hankjønnsorda i denne gruppa, *feil*, *ski*, *sko* og *ting*, var variantene med *-a* ikke tillatt før i 2005. Det er derfor ikke overraskende at disse variantene er blant de minst brukte, med mellom én og fem prosent av forekomstene. Samtidig er det slik at disse variantene forekommer både i tekster fra før og etter 2005, og *feila*, *skoa* og *tinga* var faktisk prosentvis litt mer frekvente i tekstene fra 1985–2005 enn i tekstene fra 2006–2013 (hhv. 2 % mot 0 %, 7 % mot 3 % og 3 % mot 1 %). De to gruppene med tekster er ulike i størrelse (antall ord) og inneholder ulike typer tekster, så det er vanskelig å sammenlikne språkbruken på denne måten, men bare det at variantene ble brukt også i de eldste tekstene, kan ses som en bekreftelse på at bruken ikke alltid er i overensstemmelse med de fastsatte normene.

Den gruppa med variabler som vi tar for oss nå, er også representert i undersøkelsen til Rosén (2000), som har sett på bruken i tekstene i Oslo-korpuset av taggede norske tekster. Rosén konkluderer med at "[d]et ser ut til at det bare er noen få ord der (noen) bokmålsbrukere finner a-endelsen naturlig." (s. 165). De fleste av de radikale variantene hun undersøkte, forekommer nemlig overhodet ikke i korpuset. *Barna* og *beina* skiller seg imidlertid ut også her, med 100 prosent bruk, og følgende radikale varianter har en viss frekvens: *bena*, *dyra*, *husa* og *åra*. Disse er også blant de mest frekvente i min undersøkelse, mens resultatene av begge undersøkelsene viser at *menneska*, *møta* og *spørsmåla* nærmest ikke eller overhodet ikke brukes.

Mulige morfologiske og semantiske forklaringer: paradigmeøkonomi, implikasjoner og kontrastprinsippet

I bokmål fins det ulike bøyingsmåter for intetkjønnsord i *ubestemt* form flertall. De to vanligste måtene å danne denne formen på, er å legge til *-er* (gjelder de fleste flerstavelsessubstantiver som ender på trykklett *-e*, som *menneske*) og å ikke legge til noe (gjelder de fleste på én stavelse, som *år* og enkelte flerstavelsessubstantiver som ikke ender på trykklett *-e*). I mange ord er det valgfrihet mellom disse to bøyingsmåtene (som i *brev/brever*), og noen ord har alternativt *-er* eller *-e* (som *mønster/mønstre*) (Faarlund, Lie & Vannebo 1997 s. 167–173). I gjeldende rettskriving er det likevel slik at de fleste orda bare har én tillatt ubestemt flertallsform, enten med *-er* eller uten ending, delvis bestemt av om substantivene er sterke eller svake. Samtidig er det altså valgfrihet i *bestemt* form flertall for de aller fleste intetkjønnsorda (unntaka nevnes i Faarlund, Lie & Vannebo 1997 s. 181), og det fins ingen offisielt vedtatte regler om noen sammenheng mellom den ubestemte og den bestemte formen; man kan veksle mellom *-a* og *-ene* i samme ord eller i forskjellige ord, uavhengig av om orda har bøyingsending i ubestemt form eller ikke. Det er likevel ikke utenkelig at bruken av endingsvariantene for mange språkbrukere følger et mønster, at det er en sammenheng mellom de to bøyingsformene i flertall. Det faktum at bøyingsparadigmer generelt har en implikativ struktur (Wurzel 1984 s. 118), og at systemet av bøyingsparadigmer er økonomisk (jf. termen *paradigmeøkonomi* hos f.eks. Carstairs 1987), er relevant for å argumentere for en slik påstand³⁵. Substantiver i bokmål/bokmålsnær tale får ulike bøyingsendinger; både i bestemt form entall, ubestemt form flertall og bestemt form flertall er det variasjon³⁶. Men variasjonen er ikke helt usystematisk; leksemer som får *-a* i bestemt form entall, får ikke *-a* i bestemt form flertall, men *-ene* (*jenta – jentene*), og leksemer som får *-en* i bestemt form entall, får ikke null-bøying i ubestemt form flertall, men *-er* (*gutten – gutter*). Det eksisterer altså ensidige implikasjoner mellom bøyingsendingene i et paradigmeskjema (bøyingsmønster), og i mange paradigmer er det bare én bøyingsform i hver celle. Noe ”rot” ser det likevel ut til at det er, for eksempel kan vi si at *-et* i ubestemt form impliserer både *-a* og *-ene* i bestemt form (*huset – husa/husene*). Bøyingssystemet for substantiver i norsk er altså ikke fullstendig økonomisk, men det er heller ikke helt usystematisk; det er færre paradigmeskjemaer enn det rent hypotetisk kunne ha vært. Det er

---

³⁵ Utgangspunktet for argumentasjonen videre i dette avsnittet er eksemplet på paradigmeøkonomi i nynorsk verbbygging i Enger & Kristoffersen 2000 s. 158–159.

³⁶ Nå er det snakk om variasjon i individuelle språkbrukeres systemer, ikke inter-individuell variasjon.

også mulig at noe av ”rotet” kan ryddes opp i, at noen leksemer med *-et* i ubestemt form impliserer *-ene*, mens andre impliserer *-a*, eller kanskje heller at implikasjonene går mellom de to flertallsformene.

Om substantivet er svakt eller sterkt (ender på trykklett *-e* eller ikke), har betydning for hvilke bøyingsendinger det kan få i flertall. I rettskrivinga fra 1938 og læreboknormalen fra 1959 skilte man delvis mellom sterke og svake substantiver. I 1938 ble *-a* obligatorisk i noen sterke intetkjønns- og hankjønnsord, mens alle andre sterke intetkjønnsord hadde valgfri ending *-a/-ene*. Ingen intetkjønnsst substantiver oppgis å ha obligatorisk *-ene*, men en rimelig tolkning av reglene er at de svake intetkjønnsorda hadde denne endinga³⁷. Når det gjelder hankjønnsorda, hadde alle svake og de fleste sterke obligatorisk *-ene*. I læreboknormalen fra 1959 er reglene endra litt, og det presiseres at intetkjønnsord som ender på trykklett *-e*, har obligatorisk *-ene*, bortsett fra noen særnorske ord som også kan få *-a*. I ord som *ikke* ender på trykklett *-e*, er *-a* og *-ene* likestilt (Norsk språknemnd 1959 s. 25). Oppsummert kan vi si at alle substantiver med obligatorisk *-a* er sterke, og at alle intetkjønnsst substantiver med obligatorisk *-ene* er svake. Systemet i ubestemt form var hovedsakelig slik at de sterke intetkjønnsorda ikke hadde noen ending, mens de svake hadde *-er*. Dermed er det i rettskrivingsreglene på midten av 1900-tallet en tendens til følgende mønster for intetkjønnsorda³⁸:

	ub.f.	b.f.
sterke	-Ø	-a
svake	-er	-ene

Tabell 5. Endinger i flertall av intetkjønnsord

Papazian (2002) ser i utgangspunktet samme tendens når det gjelder bokmål og østlandske dialekter (s. 157), og framhever sammenhengene i det historiske opphavet til disse endingene; *-Ø* og *-a* stammer fra den norrøne bøyinga av sterke intetkjønnsord, *-Ø* og *-in* (som lydrett blir til *-a*), og *-er* og *-ene* er analogiske endinger henta fra hankjønns- og hunkjønnsst substantiver med denne bøyinga (s. 156–157). Disse sammenhengene blir imidlertid ikke nødvendigvis opprettholdt i faktisk bruk, og Papazian heller mot å avvise at det fins en slik tendens i bruken av bokmål, blant annet basert på at undersøkelserne til Pettersen (1993), Rosén (2000) og Vinde (2000) vitner om svært begrensa bruk av *-a*. Heller ikke i undersøkelsen min er *-a* særlig frekvent i bestemt form flertall av intetkjønnsst substantiver, slik vi så i Tabell 5. Likevel

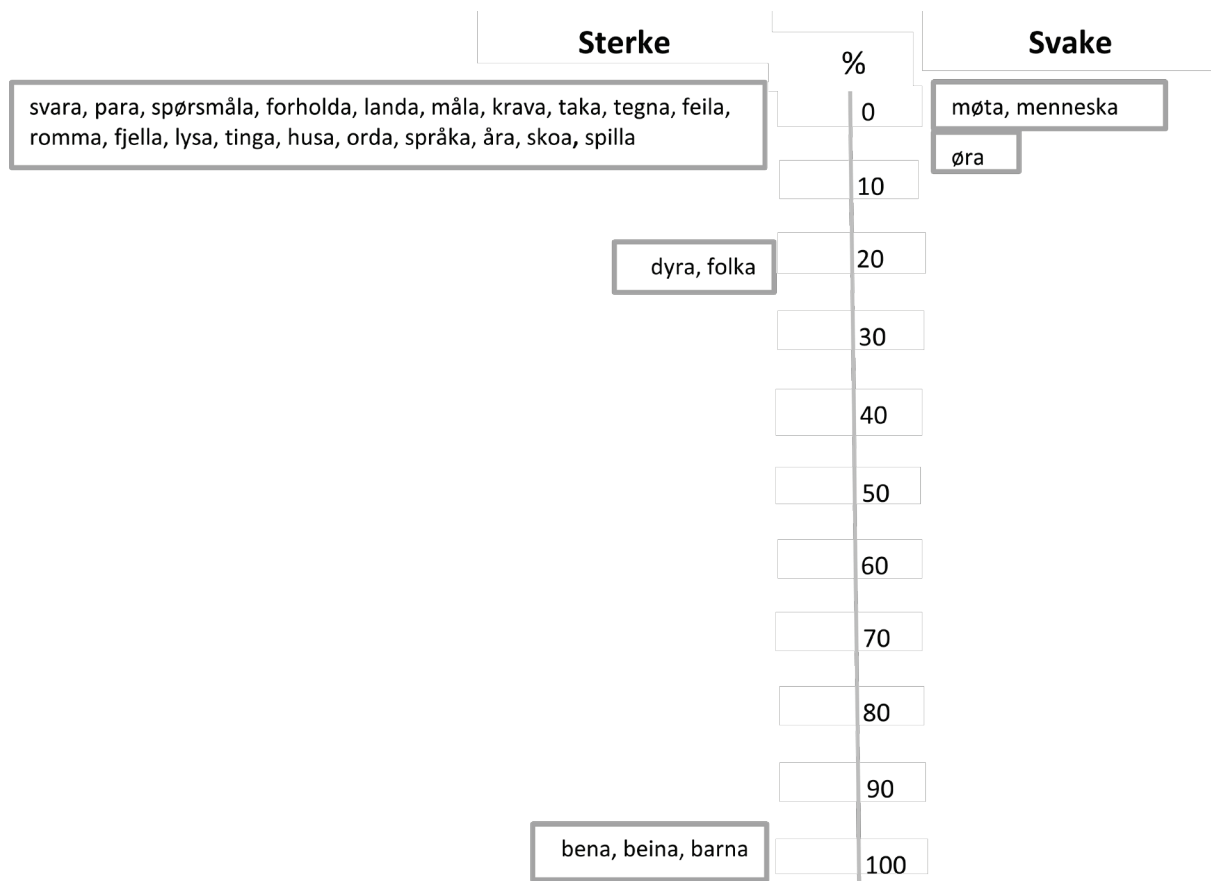
³⁷ Hos Heggstad (1940 s. 21), opplyses det imidlertid at også intetkjønnsord på ubetont *-e*, altså svake intetkjønnsord, har valgfri ending *-a/-ene*.

³⁸ Også gjeldende rettskrivingsregler åpner for et slikt mønster for de fleste intetkjønnsorda.

mener jeg at det kan være interessant å undersøke om det kan være sammenheng; er det slik at prosentandelen er høyere for den radikale varianten ved sterke intetkjønnsord enn ved svake?

Blant de 29 variablene i gruppe 2 (jf. Tabell 5) er det 25 sterke substantiver uten ending i ubestemt form (inkludert tre hankjønnsord), tre svake substantiver med *-er* i ubestemt form, og ett sterkt hankjønnssubstantiv, *ski*, med valgfritt *-er* eller ingen ending. *Ski* kan vi holde utafor, men Figur 6 viser hvordan bruken av de andre orda er.

Figur 6. Radikale varianter fra gr. 2 sortert etter type og relativ frekvens

I Figur 6 ser vi at størsteparten av de radikale variantene av sterke substantiver brukes svært lite, i mellom 0 og 6 prosent av tilfellene. 20 av de 25 ”sterke variantene” kan betegnes som svært lite frekvente. Samtidig finner vi også de fem radikale variantene som skiller seg ut med høyere prosentandel enn de andre radikale variantene, blant de sterke substantivene: *dyra* og *folka* (21 %), *bena* (98 %), og *beina* og *barna* (100 %). De svake substantivene er få i undersøkelsen min, men de forekommer nesten utelukkende med *-ene* i bestemt form flertall; *møta*, *menneska* og *øra* er alle plassert øverst i Figur 6, og har altså en svært lav prosentandel. Dette kan tyde på at *-er* impliserer *-ene* for mange av språkbrukerne i materialet mitt.

Det er vanskelig å påvise et mulig mønster med et såpass lite og ujevnt fordelt materiale. Jeg tok derfor for meg Roséns (2000) resultater på samme måte. Hun undersøker bruken av 49 intetkjønnssubstantiver med valgfri ending *-a/-ene*, og 32 av dem er relevante i denne sammenhengen³⁹. Fordelinga mellom sterke og svake er ganske jevn, 14 er sterke og 18 er svake. Fordelinga av radikale og konservative varianter av disse er derimot svært langt fra jevn; 30 av de 32 radikale variantene forekommer ikke i det hele tatt i Roséns materiale. De to som forekommer, er *faga* og *segla*, med en absolutt frekvens på henholdsvis 2 og 1, og en relativ frekvens på henholdsvis 1 og 50 prosent. Forekomstene er altså for få til at man kan legge noe særlig vekt på disse resultatene, men det er kanskje likevel verdt å nevne at både *fag* og *segl* er sterke substantiver.

I og med at alle de radikale variantene som til en viss grad brukes (som har en relativ frekvens på mellom fem og hundre prosent), er sterke, kan vi se en tendens til mønsteret i Tabell 6. Endinger i flertall av intetkjønnsord Vi kan også svare ja på spørsmålet som ble stilt ovafor; det er slik at prosentandelen er høyere for den radikale varianten ved sterke intetkjønnsord enn ved svake. De mer eller mindre frekvente variantene med *-a* er altså sterke, men det er ikke nødvendigvis årsaken til at de har en høyere relativ frekvens enn de andre radikale variantene. Andre mulige årsaker er for det første at variantene har en konkret betydning, og kan karakteriseres som hverdagslige, og for det andre at *bena*, *beina* og *barna* ble tillatt i rettskrivinga tidligere enn de andre variantene, og at *beina* og *barna* var eneformer i 1938 og 1959. Det kan likevel se ut til at valget mellom *-a* og *-ene* til en viss grad kan påvirkes av om substantivet er sterkt eller svakt.

Når vi finner variasjon mellom *-a* og *-ene* i forskjellige intetkjønnsord i én tekst av én forfatter, er det ikke uvanlig at vi betegner det som inkonsekvens, men som vi har sett, kan det altså være et system i variasjonen. Er det imidlertid variasjon mellom *-a* og *-ene* i *samme* ord i én tekst av én forfatter, virker det vanskeligere å forklare morfologisk, og et slikt språkssystem kan regnes som uøkonomisk. I litteratur om språktilegnelse er det svært vanlig å regne med at det fins et *kontrastprinsipp* i språket. Clark (1987 s. 2) gjengir det slik: "Every two forms contrast in meaning". Utallige studier av ulike språkssystemer viser at vi ikke har behov for og ikke forventer at ulike former betyr det samme. Siden norsk rettskriving er prega av valgfrihet, og bokmål dermed ser ut til å ha rikelig med forskjellige former som betyr det

---

³⁹ Av de 17 som ikke er tatt med, er ni identiske med variabler i min undersøkelse, fire har valgfrihet i ub. pl., tre forekommer ikke i noen av variantene, og én har avvikende flertallsbøying (*krøtter – krøttera/krøtterne*).

samme, kan man si at kontrastprinsippet ikke alltid gjelder. Det er vanskelig å argumentere for at *husa* og *husene* har forskjellig betydning, i hvert fall hvis man med betydning mener hva bøyingsformene denoterer⁴⁰. Deler av dette uøkonomiske systemet kan nok likevel reduseres; i noen tilfeller utvikler to tilsynelatende synonyme bøyingsformer seg i hver sin retning semantisk. Variantene *folka* og *folkene* kan være et eksempel på det (jf. Fjeld 2008, 2013). Hvis det er slik at disse variantene knyttes til hver sin delbetydning av leksetet *folk*, er de altså fortsatt bøyingsformer av samme lekset, slik at det fortsatt er *to* former på plassen for bestemt form flertall i paradigmet til dette leksetet, men i praksis kan det være slik at språkbrukerne aldri er i tvil om hvilken variant de skal velge. I så fall kan vi si at kontrastprinsippet gjelder i dette tilfellet. Og er det slik for *folka/folkene* og eventuelt andre av variablene i Tabell 5, kan dette selvfølgelig påvirke variantenes bruksfrekvens. En undersøkelse av konteksten til hver enkelt forekomst av variantene for å bestemme betydninga, ville være interessant, og nødvendig for å si noe mer om dette.⁴¹

---

⁴⁰ Konnotasjonene og den symbolske/sosiolingvistiske betydninga kan imidlertid tenkes å være forskjellige, jf. termene indeksikalitet og ikonisering nevnt i 3.2.

⁴¹ Også variablene i de andre variabelgruppene i denne undersøkelsen kan tenkes å ha varianter med forskjellig betydning.

5.2.3 Fortidsformer av verb med valgfri ending *-a/-et*

I variabelgruppe 3, med fortidsformer av svake verb i kaste-klassa, er variasjonen betraktelig mindre enn den vi hittil har sett, slik Tabell 7 viser.

radikal variant			konservativ variant		
ønska	1 %	156	ønsket	99 %	15 237
knytta	1 %	189	knyttet	99 %	15 996
utvikla	1 %	118	utviklet	99 %	9 204
laga	1 %	213	laget+lagd(e)	99 %	14 534
samla	2 %	242	samlet	98 %	12 598
retta	2 %	158	rettet	98 %	7 316
påvirka	2 %	75	påvirket	98 %	3 436
huska	2 %	156	husket	98 %	6 182
starta	2 %	215	startet	98 %	8 487
virka	3 %	341	virket	97 %	12 199
regna	3 %	157	regnet	97 %	5 394
merka	3 %	223	merket	97 %	7 293
passa	3 %	132	passet	97 %	4 061
snakka	3 %	689	snakket	97 %	20 215
åpna	3 %	510	åpnet	97 %	14 064
venta	4 %	516	ventet	96 %	13 751
mista	4 %	369	mistet	96 %	9 257
flytta	4 %	399	flyttet	96 %	9 514
henta	4 %	312	hentet	96 %	7 424
kasta	4 %	477	kastet	96 %	11 085
slutta	4 %	294	sluttet	96 %	6 696
stoppa	6 %	304	stoppet	94 %	4 988
jobba	6 %	434	jobbet	94 %	6 594

Tabell 6. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 3

Ingen av de radikale variantene i gruppe 3 velges i mer enn seks prosent av tilfellene. De konservative variantene med endinga *-et* er altså dominerende, men det er en viss variasjon i bruken ved alle variablene; ingen variant forekommer i 100 prosent av tilfellene. Likevel er det altså slik at det er liten variasjon mellom verba i denne gruppa, de bøyes stort sett på samme måte, og dette gjenspeiles i rettskrivingsreformene; de fleste verba i kaste-klassa har alltid blitt behandla på samme måte. For de fleste verba har variantene med *-a* har vært likestilt med variantene med *-et* sia 1917. Unntaket er en del verb med ”særnorsk lydform”, som fikk obligatorisk *-a* i 1938. I 1959 ble *-a* og *-et* igjen valgfritt også i disse orda, riktignok med følgende anbefaling: ”[...] a-bøyning bør foretrekkes i ord hvor den kan passe etter stiltone og miljø [...]” (Norsk språknemnd 1959 s. 25)). I 1917 gis et liknende råd: ”I fortid og fortids partisipp av svake verber som *kaste* har riksmål formen *kastet*. Som tillatt sideform

er godkjent *kasta: han kasta steinen; han hadde kasta steinen*. Det vil være avhengig av emnet og stilarten hvor man bør bruke denne form.” (Den Departementale rettskrivningskomite 1918. s. 23). I stedet for å skille mellom verb med ulik betydning, for eksempel ved å gi forskjellige regler for konkrete og abstrakte verb (slik det ble gjort med substantivene), likestilte man altså variantene, og lot det være opp til språkbrukerne å velge den passende ved å ta hensyn til konteksten. Basert på resultatene i Tabell 7 ser det ut til at språkbrukerne svært sjelden føler at emnet, stiltonen eller miljøet krever en *-a*.

5.2.4 Diverse ortografiske variabler

Den siste gruppa med variabler er mer tilfeldig sammensatt enn de andre gruppene, og det er ikke så interessant å sammenlikne prosentandelene innbyrdes i denne gruppa, men variablene er interessante å se nærmere på hver for seg. Resultatene presenteres i Tabell 8.

radikal variant			konservativ variant		
låg	0 %	19	lav	100 %	22 628
åssen	1 %	896	hvordan	99 %	83 812
(-)sjuk(-)	2 %	1 189	(-)syk(-)	98 %	59 477
-afor	2 %	1 283	-enfor	98 %	54 616
sjøl	3 %	4 861	selv	97 %	156 284
bru	23 %	989	bro	77 %	3274
fram-	31 %	27 671	frem-	69 %	60 505
fram	50 %	38 672	frem	50 %	38 318
bein	54 %	7 753	ben	46 %	6 617
sju	57 %	4 849	syv	43 %	3 602
mage	96 %	6 833	mave	4 %	311

Tabell 7. Andel og antall radikale og konservative varianter av variabler i gruppe 4

I Tabell 8 ser vi at de radikale variantene brukes i alt fra 0 til 96 prosent av tilfellene. *Låg* forekommer nesten ikke, mens *mage* helt klart foretrekkes framfor den konservative varianten *mave*. At *mage* er så frekvent, kan ikke forklares med at denne varianten har blitt behandla annerledes enn *mave* i rettskrivingsreformene. *Mave* var riktignok sideform i 1959-normalen, men har ellers vært likestilt med *mage*. I dette tilfellet er det nok heller oppfatninga av at *mage* er mest norsk, som er avgjørende. *Mage* og liknende varianter med *g* i stedet for *v*, som *hage* og *farge*, fins i de aller fleste norske talemål, mens variantene med *v* er utprega danske. Sjøl om vi finner den samme konsonantforskjellen i *låg/lav*, er ikke bruken og assosiasjonene de samme her. Både *låg* og *lav* er norske talemålsformer, men *låg* har også en sterk

tilknytning til nynorsk, mens den opphavlige danske *lav* nok ikke oppfattes som ”like dansk” som *mave*.

I Tabell 8 er det elleve variabler, men bindestrekene ved flere av dem indikerer at mange flere leksemer er inkludert i undersøkelsen. Variabelen (-)*sjuk*(-)/(-)*syk*(-) inkluderer adjektivet *sjuk/syk* og bøyingsformer av det, alle sammensetninger med *sjuk/syk* som forledd eller etterledd, og usammensatte og sammensatte leksemer med *sjuk/syk* og et avledningssuffiks (f.eks. *sjukelig/sykelig*, *sjukne/sykne* og *sjukdom/sykdom* og sammensetninger med disse). Variabelen -*afor*/-*enfor* inkluderer alle sammensatte preposisjoner med -*for* som etterledd og ulike forledd som slutter på -*a* eller -*en*.⁴² Når det gjelder *fram/frem*, er den presentert som to ulike variabler, en med den usammensatte preposisjonen *fram/frem*, og en med *fram/frem* som forledd i ulike sammensatte leksemer (f.eks. *framkalle/fremkalle*, *framskritt/fremskritt*, *framover/fremover*). Preposisjonen *framme/fremme* er også inkludert i variabelen *fram*-/*frem*- (mens forekomster av verbet *fremme* er fjerna, siden det ikke fins noen variant *framme* av dette leksemet).

Samlinga av mange forskjellige leksemer i samme variabel, som ved (-)*sjuk*(-)/(-)*syk*(-), -*afor*/-*enfor* og *fram*-/*frem*-, skjuler den variasjonen som fins i bruken av variantene av de ulike leksemene. Variasjonen er imidlertid ikke større enn at dette er akseptabelt (de ulike radikale variantene av *afor*/-*enfor*-variabelen varierer riktignok i relativ frekvens mellom 1 og 33, men den absolutte frekvensen av flere av dem er svært lav). Når jeg likevel har to variabler som inkluderer *fram/frem*, skyldes det at variasjonen her er større. Resultatene viser at det er et ganske stort skille mellom bruken av *fram/frem* som usammensatt preposisjon, og *fram/frem* som en del av andre leksemer. Den radikale varianten av den usammensatte preposisjonen brukes prosentvis like mye som den konservative, mens den konservative varianten *frem* dominerer i sammensatte leksemer, med en prosentandel på 69. I rettskrivingsreformene på 1900-tallet har disse variantene delvis blitt behandla forskjellig. Preposisjonsvariantene *fram* og *frem* var likestilte i 1917-reformen, mens det ser ut til at *fram* var obligatorisk i noen sammensetninger (jf. Krogsrud & Seip 1919, der *framferd*, *framsteg* og *framslenge* står oppført uten alternativer). I 1938 var *frem* ikke lenger tillatt brukt alene, kun i enkelte sammensetninger og fraser. Dette skillet ble videreført i 1959. *Fram*(-) var altså obligatorisk i de fleste tilfellene. I 1981 ble variantene igjen likestilte, både som enkle ord og i

---

⁴² Med *alle* mener jeg alle som er oppgitt i Bokmålsordboka (2014), det vil si elleve leksemer.

sammensetninger, slik det også er i gjeldende rettskriving. Ifølge Vinde (2000 s. 25) har den private NTB-normen imidlertid opprettholdt et skille, men på en litt annen måte. Her er preposisjonen *fram* eneform, mens både *fram* og *frem* kan brukes i sammensetninger. NTB-normen er ikke styrende for språkbruken i andre tekster enn dem NTB sjøl skriver, i tillegg til aviser som har valgt å følge denne normen, men kan likevel tenkes å påvirke den generelle språkbruken, når vi vet at aviser leses av mange mennesker. Sandøy (2003) trekker fram språkbruken i NTB og Aftenposten som avgjørende for danninga av normer, jf. normeringssirkelen. Resultatene mine kan ikke påvise en slik påvirkning, men det at bruken av *fram* er såpass stor, kan skyldes den statusen den har hatt både i NTB-normen og i bokmålsnormalen. I Aftenposten er imidlertid *frem* den eneste tillatte varianten (jf. *Aftenpostens rettskrivningsordliste* (Nygaard 2006)), noe som kan tenkes å ha bidratt til at denne varianten fortsatt brukes mye i alle slags tekster.

Variantene *sju* og *syv* er i likhet med *fram* og *frem* relativt jevnt fordelt i prosentvis bruk (hhv. 57 og 43 prosent). At den konservative varianten *syv* er så frekvent, er noe overraskende, siden varianten ikke var tillatt fra 1938 til 2005. Likevel ble varianten brukt prosentvis like mye i tekstene fra 1985–2005 som i tekstene fra 2006–2013. Det kan tyde på at dette er en variant som hele tida har følt seg naturlig for mange, og som derfor holdt seg i bruk sjøl om den altså ble tatt ut av rettskrivinga i 1938, og sjøl om *sju* er den mest utbredte formen i talemålet. Både *syv* og *frem* kan dessuten betraktes som symbolsk viktige former i riksmål, der de er eneformer. Protestene på ”forbudet” mot *frem*, *syv* og andre konservative varianter fra og med 1938 var store, og vedtaket om å ta ut disse variantene, bidro til at den private riksmålsnormen ble utarbeida på 50-tallet (Løland 1997). Både *syv* og *frem* er også eneformer i *Aftenpostens rettskrivningsordliste* (Nygaard 2006), og Vinde (2000 s. 56) rapporterer om at disse variantene er i overveldende flertall i hennes datamateriale fra Aftenposten.

Variabelen *bein/ben* har vi vært innom før, i 5.2.2, der *beina/beinene* og *bena/benene* var to av variablene i gruppa med bestemt form flertall av nøytrere og maskuliner med valgfri ending *-a/-ene*. I variabelen *bein/ben* er alle bøyingsformer av substantivet inkludert, i tillegg til bøyingsformer av adjektivet, som altså har samme valgfrihet. I 5.2.2 så vi at prosentandelen for de radikale variantene *bena* og *beina* er henholdsvis 98 og 100, mens de konservative variantene *benene* og *beinene* dermed har en prosentandel på henholdsvis 2 og 0. Variantene med monoftong og variantene med diftong blir altså omtrent like mye brukt, og slik er det også når vi inkluderer de andre bøyingsformene; prosentandelen for *bein* er 54 og for *ben* 46.

Flere av de andre variablene med denne valgfriheten mellom diftong og monoftong vil antakelig ha en annen prosentfordeling mellom variantene, fordi talemålsgrunnlaget varierer; i de fleste østlandske, trønderske og nordnorske dialekter er diftongen forenkla i noen ord og beholdt i andre (Hansen et al. 2012 s. 11)

I variabelen *bru/bro* er det vokalen som varierer. Bruken varierer også, men *bro* er den klart mest brukte varianten, med 77 prosent av forekomstene. Denne konservative varianten ble tatt ut av rettskrivinga i 1938, men kom inn igjen som sideform i 1959. Deretter har variantene vært likestilte. *Bro* er godt etablert i skriftspråket, men ifølge Hansen et al. (2012 s. 11) er *bru* den vanligste varianten i talemål over hele landet. Det kan være dette sterke talemålsgrunnlaget som gjør at den radikale varianten brukes såpass mye. *Bro/bru* er dessuten et konkret substantiv, og det kan få både feminin og maskuling bøyning. I bruken av variantene i bestemt form entall fins det en klar tendens til sammenfall mellom konservativ vokal og konservativ bøyingsending og radikal vokal og radikal bøyingsending; *broa(s)* forekommer 124 ganger, og *broen(s)* 1 366 ganger, mens *brua(s)* forekommer 689 ganger, og *bruen(s)* bare to ganger.

Den konservative varianten av variabelen *sjøl/selv* er den varianten som har høyest absolutt frekvens i materialet mitt. *Selv* forekommer 156 284 ganger, mens *sjøl* har 4 861 forekomster. Prosentfordelinga blir dermed 97 – 3. *Sjølv* var ikke tillatt før i 1938 (i 1917-reformen ble derimot *sjølv* tatt inn), men i 1959 ble det anbefalt å bruke *sjøl* eller *sjølv* i lærebøker ”[...] når ikke språklige eller stilistiske vansker er i veien.” (Norsk språknemnd 1959 s. 10). ”Stilistiske vansker” kan være en årsak til at *sjøl* blir brukt så lite. Hvilke ”språklige vansker” som kunne tenkes å komme i veien, er vanskelig å si. Det er likevel ikke usannsynlig at hvilken variant som velges, henger sammen med hvilke ord som omgir varianten. Jeg har ikke foretatt noen systematisk analyse av konteksten til hver forekomst av *selv* og *sjøl*, men har merka meg ordforbindelser som kunne være interessante å undersøke nærmere, for eksempel når determinativet står etter et substantiv som *far* eller *sjefen* og når det står foran *om*.

Den gruppa med variabler vi tar for oss nå, har fått betegnelsen ”diverse ortografiske variabler”. Én av variablene passer imidlertid ikke helt inn under denne betegnelsen, nemlig variabelen *åssen/hvordan*, som heller bør betraktes som en leksikalsk variabel (i likhet med variabler som *åkkesom/uansett* og *annleis/annerledes*). *Åssen* og *hvordan* er ulike leksemer med ulik etymologi, men de betyr det samme. Også den konservative varianten *hvorledes* hører med i denne variabelen, men er utelatt i undersøkelsen for å få to varianter av hver

variabel. Vi så i Tabell 8 at den radikale varianten *åssen* brukes svært lite; det er *hvordan* som dominerer med 99 prosent av forekomstene. *Åssen* er en av de mange formene fra ”det norske folkemålet” som kom inn i 1938-reformen, men som sideform til *hvordan*. Seinere ble variantene likestilt i rettskrivinga, men i språkbrukernes oppfatning har de nok aldri vært likestilt, og dermed heller ikke faktisk bruk. Oppfatninga av *åssen* som uformell, folkelig, eller muntlig er nok utbredt, og fører til at språkbrukerne sjelden finner den naturlig å bruke i skrift. Samtidig realiseres spørreord som dette på mange ulike måter i dialektene, slik at de som eventuelt skulle ønske å skrive talemålsnært, ikke nødvendigvis ville synes at *åssen* ga dem mulighet til det (i 1938-reformen var mulighetene for talemålsnærhet større, med de tillatte variantene *hvorledes*, *hvordan*, *åssen*, *koss*, *hossen* og *hoss* (Kirke- og undervisningsdepartementet 1938 s. 60)). Vi tar med oss variabelen *åssen/hvordan* videre som eksempel når vi nå skal se samla på oppfatninga og bruken av variantene i denne undersøkelsen.

5.3 Sammenhengen mellom oppfatning og bruk

Hansen et al. (2012 s. 21) hevder at det er en forskjell i folks oppfatning av radikale bøyingsendinger og radikale varianter av ordstammer, at ”[...] «radikale» bøyingsendinger gjerne står sterkere og blir følt som mer naturlige enn «radikale» lyd- og skriftformer i rotorda.”. De forklarer dette med forhold i talemålet, nemlig at mange av de radikale variantene av ordstammer er mindre utbredt i talemålet, og at talemålsgrunlaget heller ikke ser ut til å bli større, fordi det er en tendens til at det skjer flere leksikalske endringer enn morfologiske endringer i dialektene. Når bruken av de radikale variantene i gruppe 4 er så variert som den er, tyder det på at det er vanskelig å si noe generelt om hvordan de ortografiske variantene oppfattes i forhold til de morfologiske variantene. Hvor utbredt hver enkelt variant er i talemåla, har nok innvirkning på bruksfrekvensen i skrift, men når språkbrukene skal velge mellom variantene, tror jeg oppfatninga deres av hvor vanlig variantene er i skrift, er mer avgjørende.⁴³ Denne oppfatninga oppstår selvfølgelig ved at vi leser det andre har skrevet, og dermed er vi nær ved å gå i sirkel; hvor mye en variant blir brukt, kommer an på hvor mye den blir brukt. Når jeg likevel ikke forkaster tanken, er det fordi det er snakk om en utvikling over tid. Hvordan vi skriver bokmål i dag, henger sammen

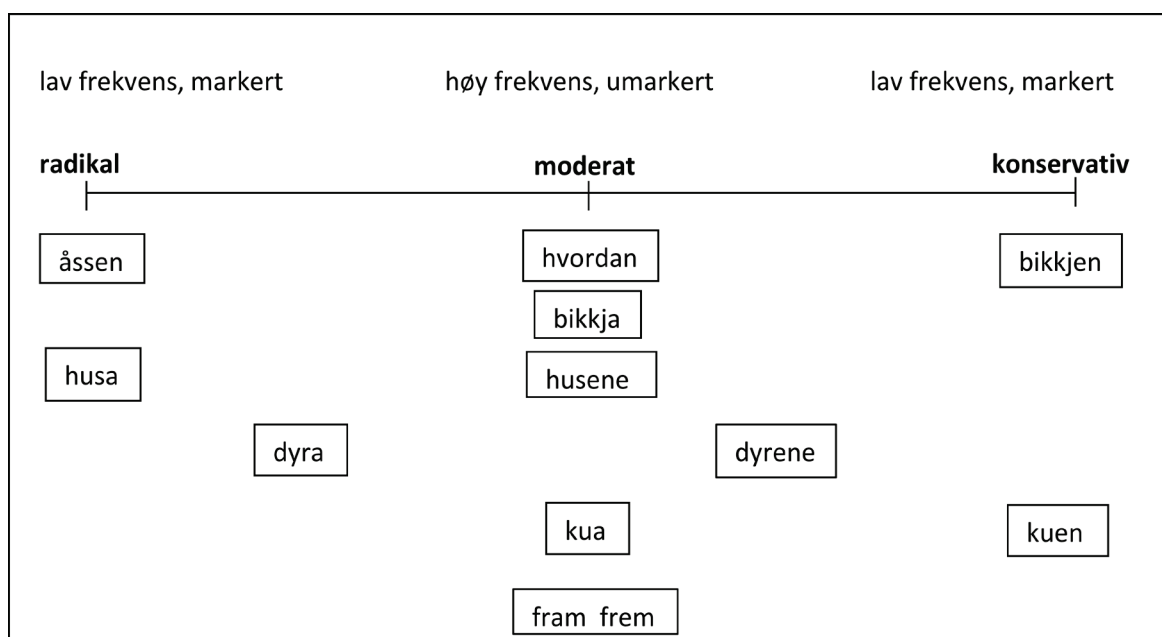
---

⁴³ Det som kan betegnes som variantenes talemålsgrunnlag, er likevel ikke uinteressant, og vi skal komme tilbake til det i 5.6.2.

med hvordan det ble skrevet før, det er ikke bare de synkrone valga ulike språkbrukere gjør, som er avgjørende, men også hvilke valg språkbrukerne før oss har gjort. Hver enkelt språkbrukers valg danner til sammen en tradisjon, en norm eller en konvensjon (jf. Sandøy (2003) om bruksfrekvensens betydning for danninga av normer, nevnt i 3.1.2). Denne konvensjonen lærer vi oss ved å lese det andre har skrevet. Hvis vi aldri har sett *åssen* på trykk, vil ikke denne varianten være det naturlige valget når vi sjøl skal skrive. Bevisste og bestemte språkbrukere, som vet at *åssen* er tillatt i bokmålsrettskrivinga, og som kanskje også sier *åssen*, kan likevel tenkes å velge denne varianten, men de vet da at det er et *markert* valg. Andre språkbrukere, det vil antakelig si de fleste, ønsker ikke eller har ikke mulighet til å bryte konvensjonene. Dermed blir de radikale variantene stående i ordlistene; de fastsatte normene tilsvarer ikke de internaliserte.

Å si at de radikale variantene ikke blir brukt, er for generaliserende. Vi har sett at noen få varianter brukes svært mye, noen flere brukes ganske mye, mange brukes lite, og mange brukes svært lite. Ovafor nevnte jeg at hver enkelt språkbrukers valg til sammen danner en konvensjon. Når nesten alle velger å skrive *husene*, og ikke *husa* (*husene* har en relativ frekvens på 97 prosent), blir *husene* en del av konvensjonen, mens å skrive *husa* blir et markert valg, en handling som i enkelte situasjoner kan betraktes som et normbrudd. *Husa* defineres som en radikal variant. Det gjør også *kua*, men oppfattes den som "like radikal" som *husa*? Eller sagt på en annen måte, oppfattes det å skrive *kua* som et like markert valg som det å skrive *husa*? Jeg tror ikke det, og jeg mener det skyldes at disse variantene har svært ulik frekvens, nærmere bestemt ulik relativ frekvens. *Kua* har en relativ frekvens på 98 prosent, mens den relative frekvensen til *husa* er 3 prosent. *Kua* er altså en variant vi er vant til å se i skrift oftere enn *kuen*, den er en del av konvensjonen. Den absolutte frekvensen til *kua* er 569, og til *husa* 68, men det er antakelig ikke denne forskjellen som gjør at de oppfattes ulikt. Variantene *dyra* og *kua* har for eksempel nesten lik absolutt frekvens (606 og 569), men *dyra* oppfattes antakelig som "mer radikal", noe som kan skyldes forskjellen i den relative frekvensen til disse variantene (21 % og 98 %). Poenget er altså at hvor frekvent en variant er i forhold til den andre varianten av en variabel, har betydning for hvordan varianten oppfattes (eller "om varianten oppfattes", jf. diskusjonen om "the contrastive mandate" i 3.2.). Man kan si at det fins grader av radikalitet og konservativitet. Dette er imidlertid ikke forenelig med måten jeg definerte radikal og konservativ på i innledninga og måten jeg har brukt disse termene på ellers i oppgaven. I stedet kunne man snakke om mer eller mindre *markerte*, mer eller mindre *avstikkende* eller mer eller mindre *nøytrale* varianter. Da mister man imidlertid

muligheten til å skille mellom varianter som *åssen* og *bikkjen*, som begge har en relativ frekvens på 1, og dermed kan betegnes som markerte/avstikkende/unøytrale, men som er det på hver sin måte. Jeg velger derfor å innføre denne graderbare betydninga av termene radikal og konservativ her, uten at jeg dermed forkaster den absolutte betydninga i andre sammenhenger. Termen *markert* vil jeg bruke når det er behov for å karakterisere varianter uavhengig av radikal/konservativ-dimensjonen. Denne termen brukes også av Baardsgaard (2005), som opplyser om at han låner den fra Mayerthalers (1981) morfologiske markerhetsteori. Mayerthaler diskuterer blant annet forholdet mellom *markerthet* og *frekvens* (f.eks. s. 136–140), men dette er ikke et sentralt punkt i teorien. Både *markerthet* og *frekvens* er termer som brukes i ulike (sosio)lingvistiske teorier på ulike måter. Mæhlum (2007 s. 105) viser til Myers-Scotton og hennes modell om markerthet og valg av språklig kode. Her legges det vekt på at "[...] speakers recognize choices as either unmarked or marked in reference to the norms of their speech community." (Myers-Scotton 1983, sitert etter Mæhlum 2007 s. 105). Når jeg betegner en variant som *markert*, mener jeg at varianten legges merke til av språkbrukerne, at den oppfattes som uvanlig, og at denne oppmerksomheten skyldes at varianten er lite frekvent (at den sjelden forekommer i skriftlige tekster på bokmål). Frekvens er altså det sentrale her, men dette kan ses i sammenheng med normer, jf. frekvensens betydning i normdanningsprosessen (Sandøy 2003). Vi går tilbake til variantene *bikkjen* og *åssen* og plasserer dem på hvert sitt ytterpunkt på en skala, som vist i Figur 7⁴⁴.

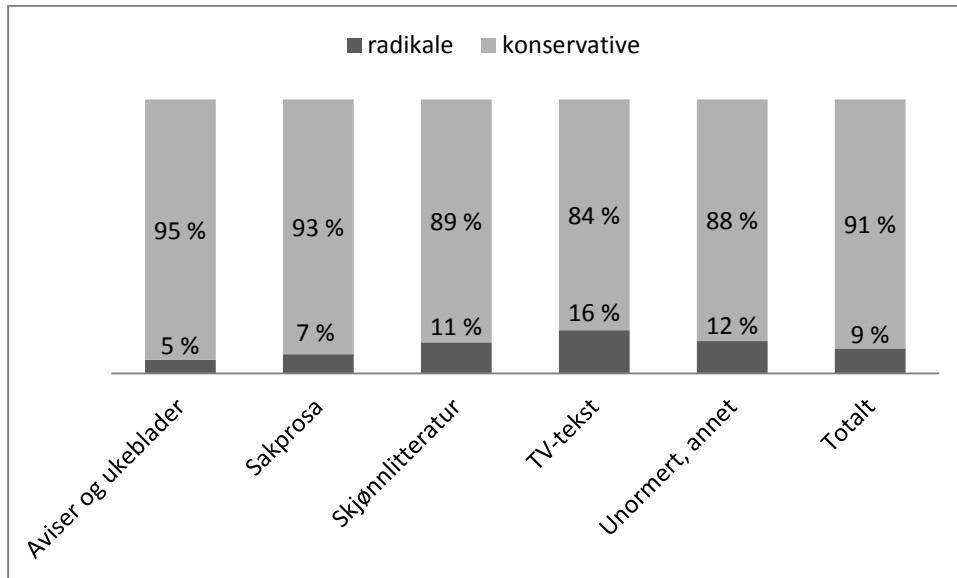
Figur 7. Variantenes grad av markerthet

⁴⁴ Liknende inndelinger er foreslått andre steder, f.eks. av Papazian (1985 s. 18).

Skalaen i Figur 7 har to ytterpunkter som begge er markerte, mens midtpunktet er umarkert. Lengst til venstre plasseres de radikale variantene som har lav frekvens (det vil si de fleste, her har jeg bare satt inn et utvalg), og lengst til høyre de konservative variantene som har lav frekvens. Mellom disse ytterpunktene havner de variantene som er frekvente, både radikale og konservative varianter, men de konservative er i klart flertall. Midtpunktet på skalaen har fått betegnelsen *moderat*, som dermed har en litt annen betydning her enn den vanligvis har i litteraturen (jf. 1.3.4). Et alternativ kunne kanskje være *nøytral*, som brukes på likende måte av Myers-Scotton (1976) (jf. 3.3) og Mæhlum (2007). Å moderere vil si å dempe eller mildne; holder man seg til varianter som plasseres nær midten, demper man det markerte preget som varianter i utkantene gir. Baardsgaard (2005) kaller de variantene som befinner seg i midten, for en *kjernenormal*, og variantene som ikke er en del av kjernenormalen, betegnes som markerte. Det er viktig å påpeke at det ikke nødvendigvis fins varianter som er fullstendig umarkerte eller nøytrale for alle språkbrukere i alle situasjoner. Når frekvens er kriteriet for hvor variantene plasseres, kan vi likevel plassere varianter nøyaktig på midtpunktet. Frekvens kan betraktes som et objektivt kriterium, sjøl om man også kan snakke om en subjektiv oppfatning av frekvens, fordi ingen leser (og eventuelt hører) akkurat det samme. Baardsgaard (2005 s. 18) spør om *fram* eller *frem* er mest markert. I og med at begge disse variantene har en relativ frekvens på 50 prosent, plasseres begge i midten, og regnes som umarkerte. At ingen av dem oppfattes som markerte, i hvert fall ikke av yngre språkbrukere, kan spørsmålet Næss (1997) fikk fra en 20-åring, tyde på: ”Hva er nå den konservative formen igjen – er det *frem* eller *fram*?” At *frem* og *fram* regnes som umarkerte i figuren, og at andre varianter regnes som markerte, må likevel ikke betraktes som en allmenngyldig karakteristik; det vil variere fra språkbruker til språkbruker og fra situasjon til situasjon hva som oppfattes som markert, blant annet fordi normene eller konvensjonene er ulike på ulike lingvistiske markeder (jf. Myers-Scotton 1983).

5.4 Sjangerens betydning for bruken av ulike varianter

I forskningsspørsmål nr. 2 spør jeg hvordan bruken av ulike varianter varierer mellom tekster i ulike sjangre. Tekstene i LBK er delt inn etter type, i fem hovedkategorier med til sammen 29 underkategorier (jf. Tabell 1). Figur 8 viser hvordan prosentfordelinga mellom radikale og konservative varianter er i de ulike hovedkategoriene og i alle kategoriene samla.

Figur 8. Andelen radikale og konservative varianter i hovedkategoriene av tekster og totalt

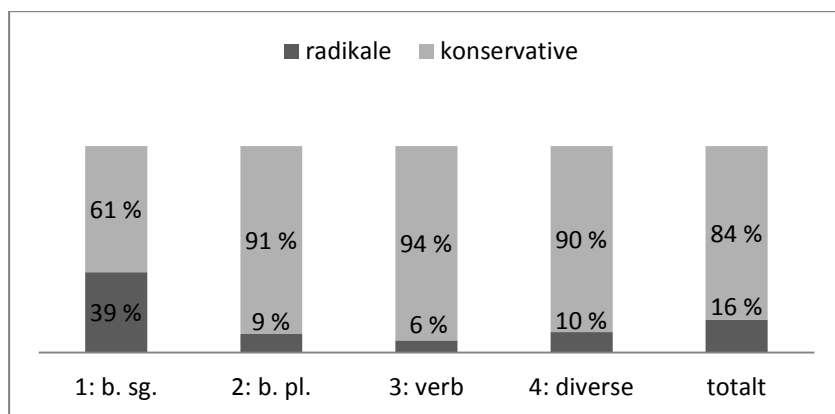
Søyla ytterst til høyre i Figur 8 viser hvor høy prosentandelen er for henholdsvis radikale og konservative varianter i hele LBK. Prosentandelene i denne søyla skulle vi dermed forvente at var identiske med prosentandelene i Figur 3. Når de ikke er det, skyldes det at forekomstene av en del variabler ikke er regna med i Figur 8. Forskjellen fra Figur 3 er at prosentandelen radikale varianter er lavere (og prosentandelen konservative varianter dermed tilsvarende høyere); 9 prosent i stedet for 15 prosent. De variablene som ikke er regna med, er de 14 som har radikale varianter som blir mye brukt, nærmere bestemt en prosentandel på 50 eller mer, det vil si de ”minst radikale” variantene (jf. 5.3). Dette gjelder følgende varianter: *fram, bein, sju, kona, hytta, bygda, mage, jenta, bona, kua, greia, bikkja, beina, barna*. Nettopp det at disse variantene antakelig ikke oppfattes som spesielt radikale, er grunnen til at jeg så bort fra dem.

Vi ser i Figur 8 at det er en viss variasjon i bruken av radikale varianter i de ulike sjangrene, men i alle må bruken betegnes som lav. I *Aviser og ukeblader*, der avistekstene dominerer, velges radikale varianter svært sjelden. Liknende resultater har tidligere undersøkelser gitt, jf. 1.5.1, der det ble oppsummert med at de moderate variantene dominerer i avisene. Vinde (2000) og Ims (2007) finner samtidig at radikale varianter av typen bestemt form entall av hunkjønnssubstantiver har en litt annen status; en del av dem brukes mer (Vinde 2000) og aksepteres av flere (Ims 2007) enn andre radikale varianter. Også i undersøkelsen min er det en slik tendens; det er i denne variabelgruppa at prosentandelen radikale varianter er størst, men forskjellene er riktignok små (8 %, mot 1 % i variabelgruppe 2 og 3 og 6 % i

variabelgruppe 4).⁴⁵ I skjønnlitteraturen er den samla prosentandelen radikale varianter noe høyere enn i aviser og ukeblader, 11 % mot 5 %, men resultatet må fortsatt sies å være i tråd med resultatene i andre undersøkelser (Pettersen 1993, Baardsgaard 2005), som fant at moderate varianter dominerer. Når det gjelder de mangfoldige kategoriene *Sakprosa* og *Unormert, annet*, skal vi se nærmere på bruken i noen av underkategoriene i 5.4.2 og 5.4.3, der jeg tar for meg underkategorier som skiller seg ut med henholdsvis mer eller mindre bruk av radikale varianter enn gjennomsnittet. Men først ser vi på bruken i hovedkategorien *TV-tekst*.

5.4.1 TV-tekstene

TV-tekst er den hovedkategorien hvor radikale varianter brukes mest; prosentandelen radikale varianter er 16 i disse tekstene. Tekstene det er snakk om, er ikke slike vi vanligvis ser for oss som tekster, men undertekstene som vises på skjermen under mange TV-programmer. Alle TV-tekstene i LBK er fra programmer på NRK. I LBK skilles det mellom tekster til nyhets- og dokumentarprogrammer og til TV-serier og filmer, men her ser vi på bruken i den samla tekstmengden. Figur 9 viser prosentandelen radikale og konservative varianter fordelt på de fire variabelgruppene og totalt.

Figur 9. Andelen radikale og konservative varianter i TV-tekster, etter variabelgruppe

Vi ser i Figur 9 at bruken av de radikale variantene varierer ganske mye i de forskjellige variabelgruppene. Søyle 1 skiller seg ut; radikale varianter av hunkjønnssubstantiver i bestemt form entall brukes klart mest, både sammenlikna med bruken av radikale varianter av andre typer variabler i TV-tekstene, og med bruken i andre sjangre. Ikke i noen andre

⁴⁵ Prosentandelen ville imidlertid antakelig vært høyere enn 8 hvis de frekvente variantene *kona, hytta, bygda, jenta, greia* og *bikkja* var regna med.

variabelgrupper i noen andre sjangre er prosentandelen høyere for de radikale variantene.⁴⁶ De andre typene radikale varianter brukes mindre, slik det også er generelt i LBK (jf. Figur 4). Sjøl om TV-tekstene er blant de tekstene hvor det forekommer flest radikale varianter, er den samla prosentandelen bare 16 (jf. søyla *totalt*). Fjeld (2013) har brukt det samme materialet til å undersøke bruken av morfologiske varianter av typer som tilsvarer gruppe 1, 2 og 3 i undersøkelsen min, med et litt annet utvalg av variabler. Resultatet ser ut til å tilsvare det vi har sett her; variantene med *-e* (*-en*, *-ene*, *-et*) brukes hovedsakelig mest, men hunkjønns substantivene *jente*, *uke*, *jord*, *bok*, *sol* og *dør* forekommer oftere med *-a* enn med *-en*.

TV-tekstenes funksjon er å gjengi tale, både ulike former for norsk tale og andre språk. I LBK er det registrert om tekstene er oversatt eller på originalspråket, men disse opplysningene er dessverre mangelfulle. Jeg kan likevel anslå at andelen ”originale TV-tekster” er noe større enn andelen oversatte TV-tekster.⁴⁷ Nettopp hvilket språk som skal gjengis, har antakelig betydning for hvilke varianter som velges. Når språket er et annet enn norsk, vil det i stor grad være opp til oversetteren/teksteren å velge mellom radikale og konservative varianter, mens når det som skal gjengis, er en eller annen variant av norsk, antar jeg (i likhet med Fjeld 2013 s. 78) at teksteren tar mer hensyn til hvilke varianter talerne bruker. De må imidlertid også forholde seg til NRKs språkregler. I reglene som gjaldt før 2007, står det følgende om teksting⁴⁸:

I teksting i fjernsynet skal læreboknormalen følges, om ikke særlige stilistiske hensyn taler for å bruke andre former. Her skal det også legges vekt på ledig og lett tilgjengelig språkbruk. Også dialektinnslag skal i regelen tekstes i samsvar med læreboknormalen.

I reglene som ble vedtatt i 2007, og som fortsatt gjelder, står det ikke noe spesifikt om teksting, men generelt skal offisiell rettskriving følges, og ”[r]edaktørene kan gjøre unntak dersom særlige sjangerkrav gjør det hensiktsmessig.” (NRK 2007, se også vedlegg 4). Det er

---

⁴⁶ Prosentandelen ville antakelig vært enda høyere hvis alle de radikale variantene i denne gruppa var regna med.

⁴⁷ I Glossa, søkeverktøyet for LBK, er andelene oppgitt i antall ord. 874 788 ord, dvs. 16 % av orda i TV-tekstene, er i tekster som er registrert som oversatte, og 4 507 647 ord, 84 %, i tekster som er registrert som originale. Når man ser på titlene på mange av tekstene som er registrert som originale, er det imidlertid åpenbart at dette er feil (f.eks. er teksting av samisk barne-TV og av utenlandske serier og dokumentarer registrert som originale).

⁴⁸ Disse reglene er ikke publisert, men er tatt med som vedlegg her (vedlegg 3).

altså, og har vært, åpning for å bruke mer talemålsnære former enn rettskrivinga tillater i spesielle tilfeller, men undersøkelsen min kan ikke si noe om omfanget av dette. Når det gjelder valg innafor rettskrivinga, står tekstene fritt, men de bør velge konsekvent innafor det samme innslaget eller programmet, ifølge de gjeldende reglene (NRK 2007). Den spesielt høye prosentandelen hunkjønns substantiver med *-a* i bestemt form entall (jf. søyle 1 i Figur 9), kan tyde på at tekstene forsøker å legge seg nært opp til talemålet som skal gjengis, når dette er norsk, i og med at *-a* i slike former er utbredt i norske talemål. At prosentandelen radikale varianter generelt er høyere i TV-tekstene enn i andre tekster, kan også skyldes den sterke tilknytninga til tale disse tekstene har. En slik tendens til påvirkning fra talespråket fant Roksvold (2005) i undersøkelsen av språkbruken i aviser; andelen hunkjønns substantiver med *-a* var litt høyere i artikler med bare muntlige kilder enn med bare skriftlige (s. 552). Noe annet som er spesielt med TV-tekstene, og som kan tenkes å påvirke valget av morfologiske varianter, er den begrensa plassen tekstene har til rådighet. På to tekstlinjer må mest mulig av det som sies, gjengis, og i noen tilfeller kan det kanskje føre til valg av radikale varianter med *-a* i stedet for konservative varianter med én eller to bokstaver til (*-en/-et/-ene*). Antakelig vil imidlertid anbefalinga om konsekvente valg føre til at en slik løsning ikke er aktuell.

Språkbruken i TV-tekstene er vanskelig å se som uttrykk for de enkelte teksternes identitet. Hvordan tekstene skriver i andre sammenhenger, hvilken del av bokmålsnormalen de føler seg mest hjemme i, har nok noe å si for hvilke valg de gjør i jobbsituasjonen, men i denne situasjonen skal de først og fremst representere NRK og dessuten gjengi språket til personene i TV-programma på best mulig måte. Når vi leser slike TV-tekster, tenker vi nok sjelden på hvem som har skrevet dem. I stedet forbinder vi språkbruken med NRK som helhet. Vi kan altså betrakte NRK som en språkbruker, og som en normaktør. NRK er ikke en del av Sandøys normerings sirkel (2003), men kan slik jeg ser det, ha en liknende rolle som avisene og forlaga har i denne illustrasjonen av aktørene i normdanningsprosessen. NRK har høy status, vi kunne kanskje også si høy symbolsk kapital (jf. Bourdieu 1991). Dermed legger vi ifølge Sandøy spesielt merke til hvordan språket brukes der. Sett som en språkbruker har NRK også høy lingvistisk kapital, de ansatte har ulike lingvistiske kompetanser, og mange er antakelig såpass språkbevisste og normkompetente at de kan utnytte repertoaret av varianter i bokmålsnormalen. Som en språkbruker med høy lingvistisk og symbolsk kapital, kan NRK ifølge Bourdieus ”profit of distinction” (1991 s. 18) profitere på å bruke varianter som sjelden brukes i andre sammenhenger, nemlig de (markert) radikale variantene. Bourdieu hevder at

[...] the forms of expression which receive the greatest value and secure the greatest profit are those which are most unequally distributed, both in the sense that the conditions for the acquisition of the capacity to produce them are restricted and in the sense that the expressions themselves are relatively rare on the markets where they appear. (1991 s. 18)

Bruk av markert radikale varianter krever som regel kapasitet til å sette seg inn i de fastsatte normene, nettopp fordi de sjelden forekommer på de lingvistiske markedene. Når vi ikke blir kjent med muligheten til å bruke disse variantene (og samtidig skrive ”korrekt”) ved å se dem i bruk, må vi tilegne oss kunnskapen på andre måter.

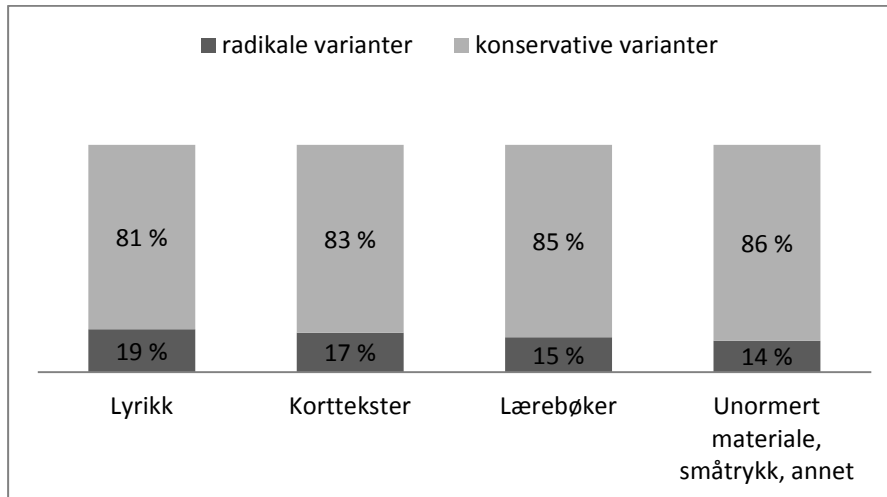
Når NRK tar i bruk slike varianter med lavere markedsverdi, varianter som ligger lavt i hierarkiet av språklige uttrykk, kan de øke den symbolske kapitalen sin. Samtidig øker de verdien til de radikale variantene; når de brukes i en slik offentlig kontekst, og av en slik høystatusaktør, vurderes de mer positivt enn når de brukes av noen med mindre kapital og status. På sikt kan det tenkes å øke bruken av de radikale variantene i andre sammenhenger. I TV-tekstene i materialet mitt er det riktignok en begrensa mengde radikale varianter, men mengden er likevel større enn i de fleste andre sjangre. Hvis vi skal dømme etter reaksjoner fra TV-seerne, er det kanskje likevel slik at mengden er for stor, og at variantene oppfattes som så markerte at det ikke hjelper at NRK har høy status. Fjeld (2013), som kaller artikkelen sin ”Den stygge a-en!”, oppsummerer reaksjoner fra TV-seere på språket i NRK med at det er mange som ”[...] ser bruk av a-ender som sikre tegn på språklig forfall, forflating og/eller forvirring, og i verste fall, jålete og tilgjort radikaliserings.” (s. 78). Dette er likevel bare i beste fall representativt for de som faktisk tar kontakt med NRK, mens andre TV-seere kan ha helt andre oppfatninger av språkbruken.

5.4.2 Sjangre hvor radikale varianter forekommer oftere enn ellers

Sjøl om andelen radikale varianter generelt må betegnes som lav, fins det eksempler på sjangre der disse variantene forekommer litt mer. TV-tekstene er ett eksempel, og i Figur 10 presenteres prosentandelene for fire underkategorier/sjangre i LBK der andelen radikale varianter er høyere enn i det samla tekstmaterialet.⁴⁹

---

⁴⁹ Den gjennomsnittlige prosentandelen er 9. Her har jeg tatt med de kategoriene der prosentandelen er 14 eller høyere, bortsett fra underkategoriene av TV-tekster, som er behandla samla i 5.4.1, og *Artikkelsamlinger*, som på grunn av det svært varierte innholdet er vanskelig å behandle samla.

Figur 10. Andelen radikale og konservative varianter i sjangrene med størst andel radikale varianter

Resultatene som presenteres i Figur 10, er relativt like; i alle kategoriene er andelen radikale varianter mellom 10 og 20 prosent. Kategoriene *Lyrikk* og *Korttekster* (det vil stort sett si noveller) har de høyeste andelene, som begge er høyere enn i skjønnlitteraturen generelt (hhv. 19 og 17 mot 11 prosent). Det er vanskelig å se noen grunn til dette. Forskjellene kan skyldes at forfatterne av de ulike tekstene har forskjellige preferanser, eller at forlaga som har gitt ut tekstene, har påvirket språkvalga i ulike retninger. Når det gjelder lyrikken, kan det tenkes at ordas form har større betydning enn i andre sjangre, men det vil variere om det fører til mer eller mindre bruk av radikale varianter. Det er særlig i bestemt form entall av hunkjønnsord at radikale varianter brukes i disse tekstene; i denne variabelgruppa utgjør de radikale variantene 35 prosent av forekomstene, mot henholdsvis 4, 3 og 12 prosent i variabelgruppe 2, 3 og 4.

Sakprosa-kategorien *Lærebøker* inneholder 37 lærebøker for ulike målgrupper og i ulike fag og emner. Ingen lærebøker for elever i grunnskolen er representert, men noen for videregående skole, noen for høyere utdanning, og en god del andre typer lærebøker og populærvitenskap, inkludert kokebøker. Mosling (1998) fant i sin undersøkelse av språket i lærebøker på høyskole- og universitetsnivå at de variantene han betegner som moderate, var nærmest enerådende (s. 56). I undersøkelsen min er andelen radikale varianter 15 prosent, og dermed kanskje noe høyere enn hos Mosling. Det er igjen særlig de radikale variantene av hunkjønns substantiver i bestemt form entall som er frekvente; her utgjør de radikale variantene 36 prosent av forekomstene (og da er altså ikke de ”minst radikale” variantene regna med). Også de radikale variantene av de ortografiske variablene er godt representert i lærebøkene i forhold til andre sjangre, med 17 prosent av forekomstene. Det fins derimot ingen svake verb med *-a* i fortidsformene, noe heller ikke Mosling registrerte (1998 s. 56).

Fram til rettskrivingsendringene i 2005 måtte læreboknormalen følges i lærebøkene, men dette har ikke innvirkning på resultatene her, siden de av variantene som var sideformer i 1981-reformen, og altså utafør læreboknormalen, ikke er regna med i resultatene i Figur 10 (det gjelder variantene *hytten, jenten, konen, kuen, bikkjen, bygden, greien, beinene og barnene*).

Språket i lærebøker er som regel ikke et resultat av én enkelt forfatters valg; flere instanser er involvert. De fleste av lærebøkene i materialet mitt er skrevet av flere forfattere, som kan ha ulike språklige preferanser. Tidligere hadde Norsk språkråd innvirkning på resultatet ved at det gjennomgikk og kontrollerte språket i lærebøker til bruk i grunnskolen og den videregående skolen, men denne ordninga ble oppheva i 2000. Forlaget lærebøkene er utgitt på, har imidlertid en liknende funksjon. Hvilke utslag dette gir når det gjelder bruk av radikale og konservative varianter, vil antakelig variere fra forlag til forlag, men hvis vi ser på forlaga som språkbrukere, som tar hensyn til forventet mottakelse (jf. Bourdieu), er det ikke usannsynlig at umarkerte varianter foretrekkes. Bourdieus økonomiske termer får en mer opprinnelig betydning i denne sammenhengen; for forlaga kan det faktisk få økonomiske konsekvenser hvis språkvalga ikke blir godt mottatt på det lingvistiske markedet. Forlagas intensjon kan altså være at forfatterne skal holde seg til umarkerte, det vil hovedsakelig si konservative, varianter, og denne intensjonen er påvirket av holdninger og normer slik Ajzen og Fishbeins Theory of Reasoned Action viser (jf. 3.2.1). I intervjuet som Mosling (1998) gjennomførte med forlagsansatte, ble konsekvenskravet framheva av flere. Forfattere som er inkonsekvente, ble ofte råda til å velge moderate varianter, uten det en av de forlagsansatte betegner som avstikkende former (s. 101). Samtidig aksepterer de fleste at forfatterne bruker slike former, så lenge de gjør det konsekvent. Resultatene mine kan tyde på at det forekommer en del ”avstikkende former” i lærebøkene, men de mer umarkerte variantene ser ut til å være i klart flertall.

Underkategorien *Unormert materiale, småtrykk, annet* har samme navn som hovedkategorien, og tekstene i denne underkategorien er de som ikke passer inn i noen av de andre underkategoriene. De såkalte minneoppgavene utgjør en stor del av disse tekstene (se 4.4 for en beskrivelse av disse). I tillegg er det tekster fra det jeg egentlig ville kategorisert som en blogg (som dermed skulle vært plassert i underkategorien *Blogger*), en del forelesningsmanus, en bryllupstale, et råmanus til en roman, og svar på spørreskjemaer fra ungdommer på datatreffet The Gathering om blant annet PC-bruk. Alle disse tekstene kan regnes som

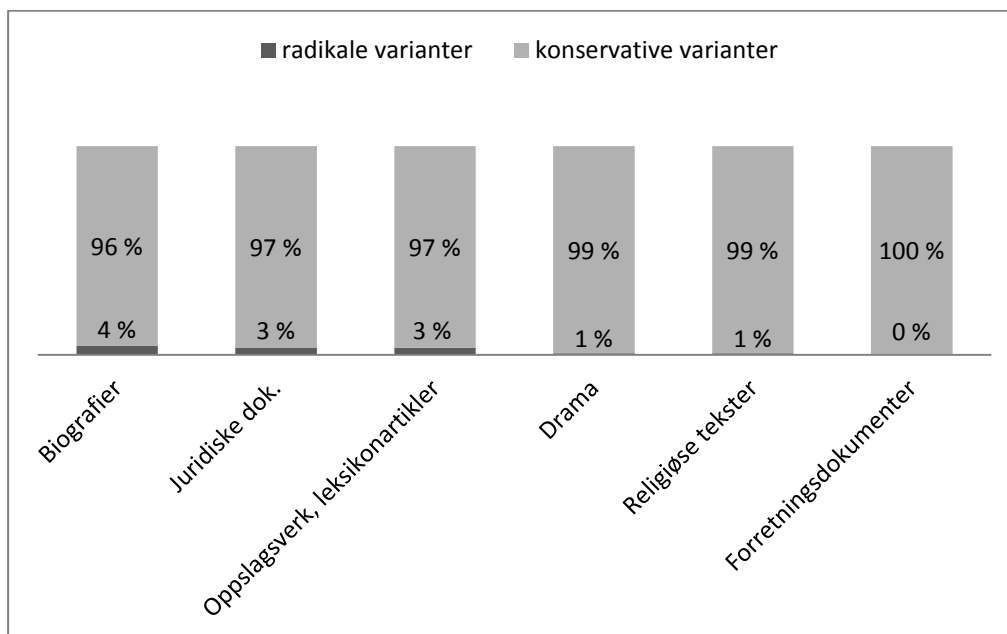
unormerte. De som har skrevet dem, står på mange måter friere i valget av varianter enn forfattere av andre typer tekster gjør, blant annet fordi de ikke er underlagt noe slags krav om å følge fastsatte normer. Det betyr likevel ikke at språkvalga er tatt uten noen form for påvirkning, men det er kanskje mulig å tolke språkbruken i disse tekstene som et uttrykk for hvordan språkbrukerne ”innerst inne” ønsker å skrive. Minneoppgavene kan betegnes som en form for sjølbioграфier. Når innholdet altså er personlig, og tekstene i stor grad handler om hverdagslige hendelser, er det rimelig å anta at også språket får et personlig preg. Og i motsetning til de fleste andre tekstene i denne undersøkelsen, er minneoppgavene verken skrevet på vegne av andre eller utsatt for direkte korrektur eller sensur. Dermed er det mer rimelig å regne språkhandlingene i disse tekstene som identitetshandlinger enn språkhandlingene i andre typer tekster i materialet mitt. Måten forfatteren har brukt språket på, gir, i kombinasjon med det innholdet formidler, leserne et inntrykk av hvem forfatteren er. Samtidig vil nok tilpassings- og nøytralitetsstrategier forekomme også i disse tekstene, og forfatterens kapital og status har betydning for i hvilken grad de kan tjene på å velge varianter med lav lingvistisk markedsverdi. Tekstene er skrevet av ”vanlige folk” fra bygd og by, og mottakerne er akademikere som skal bruke dem i forskningsprosjekter. Forfatterne vet selvfølgelig lite om språkbruken og holdningene til mottakerne, og kan derfor tenkes å gjøre nøytrale språkvalg, det vil si unngå de fleste av de radikale variantene. Samtidig kan vi anta at forfatterens oppfatning av hvordan mottakerne skriver, er prega av at de har sett hvordan konservative varianter dominerer i samfunnet generelt, og kanskje særlig i faglige og formelle tekster, som nok er det de først og fremst forbinder med de forskende mottakerne. Det kan føre til at forfatterne konvergerer i retning av denne oppfatta språkbruken til mottakerne, og dermed bruker færre radikale varianter enn de ellers ville ha gjort.

Figur 10 viser at de radikale variantene utgjør 14 prosent av forekomstene i disse tekstene. Av de ulike typene varianter er det hunkjønns substantiver i bestemt form entall med *-a* som er mest frekvent (25 prosent), men også varianter med *-a* i intetkjønns- og hankjønns substantiver i bestemt form flertall utmerker seg; *Unormert materiale*, *småtrykk*, *annet* er den kategorien som har høyest andel radikale varianter av denne typen. Det er altså tendenser til mer bruk av radikale varianter her enn i de fleste andre sjangre, men det er ingen tvil om at alle typer konservative varianter dominerer. I de andre underkategoriene med såkalt unormert materiale er andelen radikale varianter dessuten lavere – åtte prosent i *Blogger*, tolv prosent i *Diskusjonsgrupper* og *Reklame, brosjyrer, bruksanvisninger, salgs- og informasjonsmateriell* og null prosent i *Forretningsdokumenter*. Når andelen radikale varianter heller ikke i denne

typen tekster er særlig stor, kan det tyde på at den godt etablerte og utbredte måten å skrive bokmål på som vi ser i for eksempel aviser og skjønnlitteratur, har en sterk påvirkningskraft. Praksisen til de sentrale normaktørene i normeringssirkelen påvirker andre språkbrukeres internaliserte normer for hvordan bokmål skal skrives, og språkbrukerne holder seg til disse normene også i kontekster som betegnes som *unormerte*. Denne betegnelsen er riktignok litt misvisende; ingen språkhandlinger foregår uten at noen slags normer spiller inn, men betegnelsen er antakelig valgt fordi det ikke foreligger noe krav om å følge *fastsatte normer* i slike tekster.

5.4.3 Sjangre hvor radikale varianter forekommer sjeldnere enn ellers

Seks underkategorier skiller seg ut med en spesielt lav andel radikale varianter. I denne delen vil jeg se nærmere på disse kategoriene.⁵⁰ Figur 11 gir en oversikt over prosenter og kategorier.

Figur 11. Andelen radikale og konservative varianter i sjangrene med minst andel radikale varianter

Figur 11 viser noen av de underkategoriene/sjangrene i LBK som inneholder lavest andel radikale varianter. Prosentandelen radikale varianter er mellom null og tre i tekstene i disse

⁵⁰ Her er de kategoriene som har en prosentandel på 4 eller lavere, tatt med, bortsett fra kategorien *Regionaviser* (3 %). *Regionavisene* utgjør hoveddelen av kategorien *Aviser og ukeblader*, og språkbruken i slike tekster er grundig dokumentert i andre undersøkelser.

kategoriene. Her vil jeg kommentere hver av dem, men legge mest vekt på bruken i juridiske dokumenter, som i likhet med *Oppslagsverk*, *leksikonartikler* og *Biografier* tilhører hovedkategorien *Sakprosa*.

Kategorien med juridiske dokumenter, med tre prosent radikale varianter, inneholder en del arbeidsavtaler fra ulike offentlige og private arbeidsgivere, men størsteparten av tekstene er ulike rettsdokumenter: dommer, kjennelser og andre dokumenter fra ulike nivåer i domstolssystemet. Dette er typiske eksempler på formelle og upersonlige tekster, som er sterkt tradisjonsbundne, og som påvirkes av språket i lover og forskrifter. Tekstene er forfatta på vegne av en institusjon, ofte av flere personer i samarbeid, og skal leses av mange og ulike mottakere. Institusjonene kan ha eksplisitt formulerte normer for hvordan tekstene skal skrives, men også i tilfeller uten slike retningslinjer forholder forfatterne seg til normer. De har lært seg hvordan tekstene pleier å se ut innafor det aktuelle domenet; de uformulerte tekstnormene er internalisert hos dem. Disse normene påvirker også valget av morfologiske og ortografiske varianter innafor bokmålsrettskrivinga. Så vidt jeg vet, fins det ingen undersøkelser av hvordan valgfriheten utnyttes i slike tekster, men det er lite sannsynlig at radikale varianter noen gang har vært særlig utbredt. Som et eksempel på hvilken tradisjon slike tekster er en del av, vil jeg trekke fram relevante momenter fra den nylig behandla saken om fornyelse av språket i Grunnloven. 6. mai 2014 vedtok Stortinget en språklig fornyelse av Grunnloven og en versjon av Grunnloven på nynorsk. Det forelå to forslag til ny bokmålsversjon, ett fra professor emeritus Finn-Erik Vinje, og ett fra det såkalte Graver-utvalget, et utvalg leda av professor og dekan Hans Petter Graver. Vinjes forslag ble vedtatt, sammen med Graver-utvalgets forslag til nynorskversjon. Det vedtatte forslaget på bokmål er ifølge forslagsstillerne utfoma i "[...] en moderat-konservativ variant av moderne skriftspråk [...]" (Dokument 12:21 (2011–2012) s. 91). Det er derfor ikke overraskende at forslaget ikke inneholder noen substantiv- eller verbvarianter med *-a*. Valget av moderat-konservative varianter begrunnes med at "[...] det er utbredt enighet om at Grunnloven skal bevare et verdig preg [...]" (Dokument 12:21 (2011–2012) s. 91). Dette kan tolkes slik at Vinje, og politikerne som sammen med han sto bak forslaget, anser varianter med *-a*, og andre radikale varianter, som uforenelig med et verdig preg. Vinje har hatt som mål å bevare den særprega stilen i Grunnloven; teksten skal stilmessig skille seg fra andre sakprosaetekster, og stilen karakteriseres som "[...] verdig, stringent, fyndig, konsentrert, stram." (Dokument 12:21 (2011–2012) s. 94). Det har ført til at mange forelda ord og setningsstrukturer er beholdt, slik som i dette eksemplet (min understreking):

dagens versjon:	Naar en Lovbeslutning to paa hinanden følgende Gange er bifaldt af Storthinget, sendes den til Kongen med Anmodning om at erholde hans Sanktion.
Vinjes forslag:	Når en lovbeslutning <u>to på hinannen følgende ganger</u> er bifalt av Stortinget, sendes det til kongen med anmodning om hans sanksjon.
Graver-utvalgets forslag:	Når Stortinget har fattet det samme lovvedtak to ganger etter hverandre, sendes det til kongen med anmodning om hans sanksjon.

Heller ikke i det samla forslaget fra Graver-utvalget fins det utprega radikale varianter. Språket er likevel mindre konservativt enn i Vinjes forslag; i rapporten fra utvalget blir det betegna som moderat (Dokument 19 (2011–2012) s. 13). Utvalget argumenterer for beslutninga om å beholde enkeltbestemmelse i fraser som *den kongelige familie* (i stedet for dobbeltbestemmelse, *den kongelige familien*), og det moderate preget ellers i teksten, med varianter som *frem* og *deltagelse*, framstilles som et resultat av denne beslutninga; ”På den måten blir språket mindre stilistisk sprikende.” (Dokument 19 (2011–2012) s. 14). Vi finner derfor heller ikke hunkjønns substantiver, intetkjønns substantiver eller svake verb med *-a* i Graver-utvalgets forslag. Forslaget betegnes likevel som mer moderne, men det er først og fremst på grunn av flere leksikalske og syntaktiske endringer, slik følgende eksempel viser:

dagens versjon:	Jord og Boslod kan i intet Tilfælde forbyrdes.
Vinjes forslag:	Jord og boslodd kan ikke i noe tilfelle forbrytes.
Graver-utvalgets forslag:	Ingen kan bli fradømt sin faste eiendom eller hele sin formue på grunn av en forbrytelse. ⁵¹

Sjøl om de to forslaga altså er ulike på noen områder, kan vi si at begge holder seg innafor en formell stil, og ingen av dem innebærer radikale morfologiske og ortografiske endringer. Hvis forslaga vi har sett på nå, er representative for stilen og språket i juridiske tekster, er resultatene av undersøkelsen min som forventa. Bruken av radikale varianter i de juridiske tekstene i LBK er svært lav, men det ser altså ut til at det fins innslag av slike varianter i enkelte tekster. De tre prosentene som er oppgitt i Figur 11, utgjør 1 458 forekomster. 1 433 av dem er av varianter i variabelgruppe 1 og 4, det vil si hunkjønns substantiver og diverse ortografiske variabler.

⁵¹ Eksemplet er henta fra Innst. 177 S. (2013–2014) (2014 s. 54).

Biografier utgjør en egen kategori i hovedkategorien *Sakprosa*. I sakprosa generelt brukes radikale varianter i sju prosent av tilfellene, mens forekomstene i biografier utgjør fire prosent. Biografisjangeren har også likheter med skjønnlitteraturen⁵², som har elleve prosent radikale varianter. Her er altså forskjellene større, men det er vanskelig å se at det skulle være noe ved biografisjangeren som er avgjørende for valget av radikale eller konservative varianter. Som i andre forlagsutgitte tekster, kan forlagets eventuelle språkpolitikk ha betydning for det språklige resultatet.

I underkategorien *oppslagsverk, leksikonartikler* finner vi flere artikler fra Wikipedia, utdrag fra fire mer tradisjonelle leksikon, og oppslagsverket ”Skikk og bruk”. I disse tekstene er det totalt tre prosent radikale varianter. Det kan nok være tvil om representativiteten her, om språkbruken i denne noe begrensa tekstmengden kan representere språkbruken generelt i tekster i denne sjangeren. Det som antakelig først og fremst avgjør hvilke varianter som brukes, er om forlaga som utgir tekstene, har utarbeida sin egen språknorm, og hvor trang denne eventuelle normen er. Dermed blir det avgjørende for resultatene i denne undersøkelsen hvilke forlag tekstene i LBK kommer fra. Artiklene fra Wikipedia er ikke knytta til noe forlag. Her står forfatterne i utgangspunktet fritt i valget mellom ulike varianter, det er ingen tradisjonell redaksjon og ingen språklige retningslinjer. Artiklene kan imidlertid redigeres av hvem som helst. Det gjør nok at språkbruken varierer fra artikkel til artikkel, men resultatene tyder på at de fleste forfatterne holder seg til de konservative variantene. De andre leksikonene som er representert i LBK, er alle fra Kunnskapsforlaget. Dette forlaget er et samarbeid mellom Aschehoug og Gyldendal, og den språklige praksisen når det gjelder leksikon, er en videreføring av tradisjonen fra ”Aschehougs konversasjonsleksikon”, fra og med tredje utgave, som kom ut like før og etter andre verdenskrig. Øystein Eek, redaktør i forlaget, betegner bokmålet i dagens leksikon som moderat. I 1983 utarbeida han en norm uten valgfrihet, og denne har seinere ligget til grunn for språkbruken i forlagets leksikon. I og med at tekstene i leksikon fra Kunnskapsforlaget utgjør halvparten av tekstene i denne kategorien i LBK, kan denne trange, moderate normen ses som en vesentlig årsak til den lave andelen radikale varianter. Samtidig kan det at Wikipedia-artiklene utgjør det meste av den andre halvparten, tyde på at et lite radikalt bokmål er det naturlige valget for de fleste som skriver og utgir leksikon og oppslagsverker.

---

⁵² Jf. f.eks. Tønnesson (2008 s. 34), som skiller mellom litterær og funksjonell sakprosa. Biografiene tilhører da den første typen

Underkategorien *drama* har en lavere prosentandel radikale varianter enn skjønnlitteratur generelt. I hovedkategorien *skjønnlitteratur* er det elleve prosent radikale varianter (jf. Figur 8), mens det kun er én prosent i dramaene. Likevel er det liten grunn til å analysere dette nærmere – i underkategorien er det nemlig bare fire tekster, og disse kan neppe ses som representative for språket i moderne dramaer. Også underkategorien *forretningsdokumenter* er liten; den består av åtte relativt korte tekster av litt ulike typer, blant annet møtereferater og et sett med vedtekter. Det mangler også informasjon om hvor tekstene kommer fra, slik at vi blant annet ikke vet om alle er fra samme firma eller om flere firmaer er representert. Mitt inntrykk er likevel at den fullstendige dominansen av konservative varianter som viser seg i resultatene mine, ikke skiller disse tekstene fra andre tekster av samme type.

Forretningsdokumenter likner juridiske tekster på den måten at avsenderen ofte skriver på vegne av flere enn seg sjøl, og skal kommunisere med flere mottakere. Dette kan tenkes å føre til valg av nøytrale varianter, for eksempel fordi mottakerens normer og holdninger er ukjente for forfatteren (jf. 3.3).

I underkategorien *religiøse tekster* er det bare én tekst, den nyeste utgaven av Bibelen fra 2011. Sjøl om språket i denne utgaven ble modernisert ganske kraftig (altfor kraftig ifølge Vinje 2011), ser det ut til at det er svært lite radikalt; Figur 11 viser at prosentandelen radikale varianter er null. I absolutt frekvens er tallet 47, og alle disse forekomstene er av varianter med *fram-*, mer konkret *framme*, *framfor* og *framover* (samtidig brukes for eksempel *fremtid* og *fremstår*). Vi finner altså først og fremst konservative varianter som *hånden*, *jorden*, *folkene*, *fjellene*, *samlet* og *laget*. Ruth Vatvedt Fjeld, som deltok i moderniseringsarbeidet, opplyser at mange radikale varianter ble foreslått underveis, men at de i liten grad kom med i den endelige versjonen. Man kan tenke seg ulike grunner til at det ble slik, men en sannsynlig grunn er at de radikale variantene ble oppfatta som for uformelle i den høytidelige stilen som tradisjonelt har prega religiøse tekster. Følgende retningslinjer fra *Ny læreboknormal 1959* (Norsk Språknemnd 1959 s. 20) tyder på det:

I tekster der *innholdet* er så høytidelig at hele stiltonen er løftet opp på et plan som ligger over normalprosaens, skal det i mange tilfelle være tillatt å bruke **-en** også i obligatoriske hunkjønnord. Dette vil gjelde retorisk prosa, og – i særlig grad – religiøse tekster. Adgangen til å bruke **-en** istedenfor **-a** ut fra de nevnte stilistiske hensyn gjelder ethvert obligatorisk hunkjønnord.

Dette er bare ett av mange eksempler på at radikale varianter, og kanskje særlig de morfologiske variantene med *-a*, ikke forbindes med en formell, høytidelig stil. I saken om

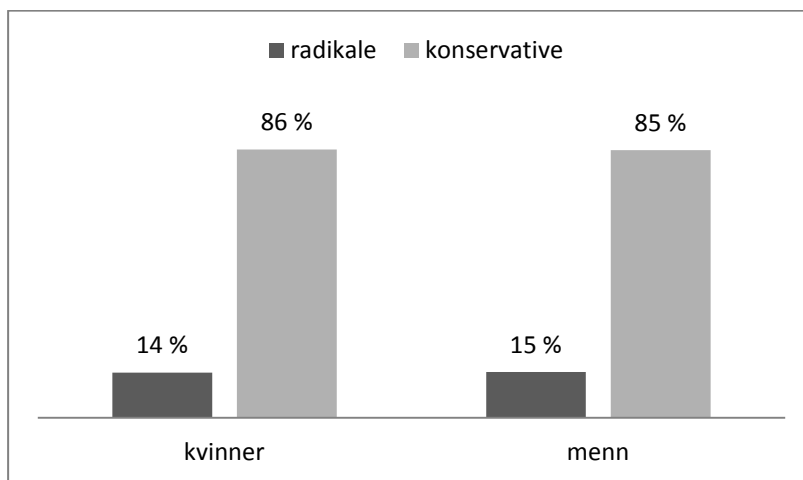
grunnlovsspråket så vi det samme, og den begrensede bruken av radikale varianter i juridiske tekster og forretningsdokumenter kan også tyde på en slik oppfatning. Hva kan være grunnen til at det er slik, er det noe med denne *a*-en? Det er ikke mulig å forklare denne forskjellen i bruk av varianter med *-a* og med *-en* ved å trekke fram internspråklige faktorer som fonologiske eller morfologiske egenskaper. Semantikken kan imidlertid spille en rolle; vi har sett en tendens til mer bruk av *-a* i substantiver med konkret betydning, og i substantiver som betegnes som dagligdage eller hverdagslige. Dette kan vi si har med hva orda denoterer å gjøre, mens *konnotasjonene* til de radikale variantene nok er de mest interessante i denne sammenhengen. Konnotasjoner er forestillinger eller assosiasjoner et ord eller språklig tegn kan framkalle, og denne prosessen beskrives i sosiolingvistikken med termene indeksikalitet og ikonisering (jf. 3.2). Vi kan altså si at varianter som *utviklinga* og *slutta* indekserer noe, eller at *a*-en i slike varianter indekserer noe, enten egenskaper ved konteksten det gjerne blir brukt i, eller egenskaper ved menneskene som gjerne bruker variantene. At denne indeksikaliteten eksisterer, er en forutsetning for å snakke om språkbruk som en identitetshandling (slik Le Page gjør, jf. 3.5). Vi skal komme tilbake til denne koplingen mellom språkbruken og språkbrukeren i 5.6.1.

Når det gjelder den begrensede bruken av radikale varianter i moderne formelle eller høytidelige tekster, som de religiøse og juridiske tekstene, kan den altså skyldes at variantene ikke indekserer slike typer tekstuelle kontekster. Man kan også si at det først og fremst skyldes *de tause normene* (jf. Brunstad 2000 s. 48) eller *bruksnormene*, som "[...] fortel oss kva slags språkvariantar eller varietetar vi skal bruke i kva slags kontekst." (Vikør 2007 s. 72)). Slike normer internaliseres hos forfatterne, gjennom den gjentatte bruken av mer konservative varianter i slike tekster opp igjennom historien. Man kan si det slik at radikale varianter, i hvert fall de med en viss markerhetsgrad, for mange språkbrukere indekserer noe uformelt, hverdagslig eller muntlig, og derfor oppfattes som upassende i en leksikalsk (ofte også syntaktisk) høytidelig stil. Variantene indekserer altså en annen type tekstuell kontekst. Vi har sett tegn til slik indeksering i retningslinjer fra offisielle normeringsinstanser, når språkbrukerne anbefales å ta hensyn til *stiltone* og *miljø*, og Vikør (2007 s. 164) framhever den private riksmålsbevegelsens ønske om å "[...] bruke variasjonar i ord- og bøyingsformer til å markere stillag, slik at austnorske dialektformer representerer lågprosa, tradisjonelle riksmålsformer mellom- og høgprosa: *gråstein*, men *edelsten*; *dronningen*, men *kjerringa* [...]". Dyvik (2012 s. 194) hevder at markerte radikale varianter kan "make the text look quaint and oldfashioned rather than modern, reminiscent of the social-democratic, reform-

optimistic fifties”. Ims (2007 s. 152) finner i hovedoppgaven sin en tendens til at radikalt eller talemålsnært bokmål knyttes til et lokalt, regionalt og personlig domene, og at slike varianter tillates i enkelte typer stoff i avisene, blant annet i artikler om sport og kultur i Aftenposten. Dette betegnes som stoff som er ment å skape identitet og nærhet (s. 132). I LBK er det ingen tekstkategorier som utelukkende inneholder tekster som kan knyttes til slike domener eller kontekster, men i underkategorien *Unormert materiale, småtrykk, annet* utgjør som nevnt minneoppgavene en stor del av tekstmengden, og denne kategorien er blant dem med størst andel radikale varianter. At noen språkbrukere velger radikale varianter her, kan altså henge sammen med at det variantene indekserer, stemmer med den konteksten det er snakk om.

5.5 Forskjellig kjønn – forskjellig språk?

I forskningsspørsmål nr. 3 spør jeg: Hvordan varierer bruken av radikale og konservative varianter mellom tekster av kvinner og tekster skrevet av menn? Det enkle og generelle svaret er: Bruken varierer ikke. Figur 12 illustrerer dette.

Figur 12. Andelen radikale og konservative varianter i tekster av kvinner og tekster skrevet av menn

Som vi ser i Figur 12, er det bare én prosent forskjell i bruken av radikale og konservative varianter i tekster av kvinner og menn. På samme måte som i utregninga av bruken i ulike sjangre (jf. 5.4), er 14 variabler ikke regna med her. Forekomster i tekster skrevet av flere forfattere av ulike kjønn, er heller ikke regna med, og naturlig nok heller ikke forekomster i de tekstene som er skrevet av upersonlige forfattere, som NTB, eller i tekstene uten registrert forfatter. I de resterende tekstene bruker både kvinnelige og mannlige forfattere i liten grad radikale varianter. Forskjellen mellom kjønnene er litt større i bruken av varianter fra to av variabelgruppene. Kvinner bruker radikale varianter av hunkjønnssubstantiver i bestemt form

entall litt oftere enn menn (prosentandelene er henholdsvis 22 og 19), og menn bruker radikale varianter av diverse ortografiske variabler litt oftere enn kvinner (21 prosent mot 18 prosent). Generelt ser det likevel ut til at forfatterens kjønn har svært liten betydning for hvilke varianter som velges. Andre studier av sammenhengen mellom språkbruk og kjønn har gitt varierende, delvis motsiende resultater, jf. Labovs *kjønnsparadoks* (Mæhlum 2008 s. 120). På den ene sida ser menn ut til å snakke mer dialekt og mindre standardnært enn kvinner, og på den andre sida er det oftest kvinner som tar i bruk nye varianter som bryter med standarden, samtidig som de også introduserer varianter som ligger nærmere standarden. Dette er likevel ikke en gjennomgående tendens i alle studier, andre har kommet til motsatte resultater, og i flere studier har det vist seg at andre sosiale variabler er mer avgjørende. (Mæhlum 2008 s. 120–122). De nevnte resultatene er alle fra studier av talespråk, de fleste også andre språk enn norsk. Variasjon i norsk skriftspråk er så vidt jeg vet mindre undersøkt, og kjønn trekkes sjelden inn som en variabel. Roy Johansens (1998) undersøkelse av bruken av talemålsnære varianter i bokmål i elevtekster, viste imidlertid at jentene generelt brukte færre slike varianter enn guttene (s. 124) (de talemålsnære variantene her tilsvarer mine radikale varianter), og Johansen tolker resultatene av andre deler av undersøkelsen sin slik at informantene har en klar oppfatning om at kvinner og menn skriver forskjellig, at kvinner skriver mer konservativt enn menn. (s. 126–127). Hvis informantene til Vinde (2000) bruker de variantene de oppgir at de foretrekker, blir sammenhengen delvis omvendt. Vinde spør informantene, som er journalister i VG, hvilke varianter de foretrekker, og finner en klar tendens til at de kvinnelige journalistene foretrekker radikale varianter framfor konservative, mens menn svarer mer variert (s. 142–143). Når disse informantene skriver i VG, må de imidlertid holde seg til moderate/konservative varianter, i henhold til VGs språkpolitikk (Vinde 2000 s. 115–117). Her er vi inne på det som kan være en årsak til at kjønn ikke ser ut til å ha noen betydning for språkbruken i undersøkelsen min. De variantene som står på trykk, er i de fleste sjangre ikke bare et resultat av forfatterens/språkbrukerens personlige preferanser. Språkbrukerne tar forskjellige hensyn, og mange ulike faktorer spiller inn og påvirker resultatet. Skriftspråk og talespråk har ulike produksjonsbetingelser, og generelt kan vi kanskje si at skriftspråk er mindre personlig enn talespråk, eller at skrivehandlinger ikke er identitetshandlinger i like stor grad som talehandlinger er det. Disse påstandene utdypes i neste del av dette kapitlet.

5.6 Hvorfor brukes de radikale variantene så lite?

I denne delen vil jeg se nærmere på hva som kan være årsaken til den bruken som er påvist. I det fjerde forskningsspørsmålet mitt spør jeg: Hvordan kan variasjonen i bruken av variantene forklares? Vi har allerede vært innom flere internspråklige og eksterspråklige faktorer som kan påvirke bruken, særlig av enkeltvarianter. Nå beveger vi oss opp et nivå, til den tenkte varieteten ”radikalt bokmål”. Når resultatene av undersøkelsen tilsier at de radikale variantene – som vi nå lar representere denne tenkte varieteten – generelt brukes svært lite, er det interessant å undersøke hva som kan være grunnen til det. Hvilke holdninger som eksisterer, antas å være avgjørende. I 5.6.3 vil jeg derfor utforske holdningene til radikalt bokmål ved å presentere resultater fra ulike holdningsundersøkelser, og presentere og analysere enkelte uttrykk for holdninger som jeg sjøl har observert i media. Videre tar jeg for meg sammenhengen mellom normer, holdninger, bruk og språkbruker. Først tar vi et kort tilbakeblikk på normeringshistorien, og går videre til en analyse av de radikale variantenes talemålsgrunnlag.

5.6.1 Historisk perspektiv

De konservative variantene i bokmål har en sterk og lang tradisjon. Når grunnlaget for den første fullstendige normeringa av et norsk språk, i 1907, var ”den dannede dagligtale” (Almenningen et al. 2002 s. 94), og når vi regner folkemålsformer/dialektformer og tilnærmingsformer som radikale varianter, kan vi kalle alle ordformene i 1907-rettskrivinga for konservative (sjøl om det jo var noe valgfrihet mellom dansknære former og former som lå nærmere det norske talespråket (forstått som danna dagligtale)). De negative holdningene til radikalt bokmål som vi har inntrykk av at eksisterer i dag (og som den begrensa bruken av radikale varianter kan tyde på), har bygd seg opp helt sia tilnærmingspolitikken kom i gang etter 1907⁵³. For å minske forskjellene mellom landsmål og riksmål, ble såkalte folkemålsformer tatt inn i riksmålet, hovedsakelig fra østnorske dialekter (Torp & Vikør 2003). Sjøl om formene ikke var ukjente for de som hadde dem i sin egen dialekt, ble de antakelig oppfatta som fremmedelementer i skrift. Forskjellen mellom tale og skrift var større enn i dag, og etter den lange perioden med dansk som skriftspråk, var man ikke vant til å

---

⁵³ Også tidligere var det tegn til misnøye, som når P. A. Munch i 1832 skriver om ”det platte, aldeles pøbelagtige ’a’” (siteret etter Almenningen et al. 2002 s. 64). Dette kan tolkes som et typisk tilfelle av ikonisering; her er det *a*-en i seg sjøl som er platt og pøbelaktig.

gjenkjenne noe særlig av sitt eget språk i skriftspråket. Utover på 1900-tallet kom flere radikale varianter inn, som resultat av en styrt og målretta språkutvikling. I hvor stor grad de ble tatt i bruk av de sentrale skriftspråkbrukerne, fins det ingen undersøkelser som kan gi svar på, men reaksjonene på talemålsinnslaga i 1917-reformen kan tyde på at bruken var begrensa, i hvert fall bruken av de radikale variantene som ikke var obligatoriske. Hamsuns reaksjon er ett eksempel:

Hvad er det for et Kultursprog som skrives som Snak? (...) Det at bruke Sproget er ikke det samme som at gi efter for sin Taletrang, at producere sig, at lade Munden løpe. De som arbeider i sit Sprog og arbeider med sit Sprog skjønner Forskjellen her, Flertallet av Stortingsmænd vil derimot intet skjønne. Et er Sprog, et andet er Dialekter, Folkemaal, et tredje Vulgær snak, Argot, Slang – de ni Tiendedeler. Hvor det vil tiltale Hopen at faa sin Uttrykksmaate autoriseret til Sprog! (Hamsun 1918, sitert fra Almenningen et al. 2002 s. 108)

De konservative variantene hadde allerede blitt brukt i et tiår, og antakelig hadde språkbrukerne vent seg til dem, og hadde ikke noe ønske om å skrive på en annen måte. Variantene beholdt dermed den dominerende posisjonen sin. En noe økende, til dels påtvunget, bruk av radikale varianter fra og med 1938 endra tilsynelatende ikke på denne posisjonen (jf. f.eks. Pettersen 1993). Folk i bygder på Østlandet deltok i foreldreaksjonen på 50-tallet og var imot radikale varianter, sjøl om mange av variantene kom fra deres egen dialekt. Dette kan kanskje henge sammen med at de østnorske dialektene vel alltid har hatt lavere status enn andre dialekter; de har ikke blitt sett på som de mest ekte og nasjonale. Hvis man har en oppfatning av at ens eget talemål blir vurdert negativt, ønsker man ikke å skrive talemålsnært.

I 5.4.3 var vi inne på at språklige tegn er indekser, som peker på noe eksternspråklig, for eksempel på egenskaper ved de som bruker tegna. De radikale variantene brukes lite, og det er usikkert om de som bruker dem, har noen fellestrekk⁵⁴. Det er tidligere hevda at tilknytninga mellom språkbruk og språkbruker er sterkere i tale enn i skrift, og når det samtidig er slik at de radikale variantene i skrift har tilknytning til talemålet, nærmere bestemt de tradisjonelle dialektene, kan vi tenke oss en indirekte kobling; når vi ser en radikal variant i skrift, forbinder vi den med muntlig språk, og slik indekserer variantene egenskaper ved de som bruker tilsvarende varianter i tale, det vil særlig si de som snakker østnorske dialekter. Forbindelsen går dermed sannsynligvis fra en *variant* i skrift til en talt *varietet*. Reaksjoner

---

⁵⁴ Holdningsundersøkelser som f.eks. Johansen (1998) kan kanskje bidra til å gi oss svar på dette, og i 5.6.3 ser vi nærmere på resultatene fra slike undersøkelser.

som den fra Hamsun, og den lave statusen til østnorske dialekter, kan tyde på at egenskapene som indekseres, ikke er særlig positive. Bondsk, rural, treg, enkel og lite intelligent er eksempler på karakteristikk av personer som snakker østnorske dialekter som totenmål⁵⁵, Østfold-dialekt eller Tynset-dialekt (Gusland (2013), Nikolaisen (2013), Røyneland (2005)). De radikale variantenes indeksering av egenskaper ved de språkbrukerne som forbindes med dem, kan altså være en vesentlig årsak til den lave bruken av radikale varianter.

De konservative variantene har altså hele tida blitt mye brukt i store deler av landet, de har hatt lang tid til å feste seg, og de oppfattes derfor som normale. Det fører til at folk flest ikke har spesielt negative holdninger til dem, som igjen fører til at mange ønsker å bruke dem sjøl. Det er altså en sammenheng mellom normer (både fastsatte og internaliserte), bruksfrekvens og holdninger. Videre i dette kapitlet skal vi se nærmere på denne sammenhengen, men først tar vi for oss relasjonen mellom radikale varianter og norske talemål. Hvor utbredt ”radikale varianter” er i talemåla, kan også tenkes å påvirke oppfatninga vår av hva som er vanlig, og kan dermed påvirke bruksfrekvensen i skrift, jf. diskusjonen i 5.3. Samtidig er det rimelig å påstå at språkbrukere som har ekvivalenter til radikale varianter i talespråket sitt, har større sannsynlighet for å velge slike varianter enn de som har et talemål som ligger nærmere de konservative variantene. Dermed blir de radikale variantenes talemålsgrunnlag viktig for variantenes bruksfrekvens.

5.6.2 De radikale variantenes talemålsgrunnlag

De radikale variantene er tatt inn i skriftspråket fra ulike dialekter. I 1917 ble østnorske dialekter en del av talemålsgrunnlaget, og gjennom tilnæringsformene som kom til utover på 1900-tallet, ble også andre dialekter representert. Basert på det vi vet om normeringsgrunnlaget for bokmål, virker det riktig å si at radikalt bokmål vil være det naturlige valget for de fleste som ønsker å skrive talemålsnært. Å bestemme likheten mellom en talemålsvarietet og en skriftspråkvarietet, er imidlertid vanskelig. Ifølge Hansen et al. (2012 s. 2), er mange av de radikale bokmålsvariantene utbredte former i talemålet i hele landet, og ifølge Mørk (1983 s. 21) hevder riksmålsbevegelsen at bokmål/riksmål ligger nærmere talemålet til de fleste nordmenn enn nynorsk gjør det. De forutsetter da at folk i byene snakker ”danna dagligtale”, noe som må regnes som en feilaktig forenkling av

---

⁵⁵ Den positive karakteristikken *trivelig* er også utbredt når det gjelder totenmålet (Gusland 2013 s. 78–79).

virkeligheten, i hvert fall dagens virkelighet. I 1983 gjorde Mørk et forsøk på å kvantifisere forholdet mellom talemåla og skriftspråka bokmål og nynorsk, i boka *Hjartesspråk og skriftmål: Kvantifisering av talemålsgrunnlaget for verb- og substantiv-endingane i bokmål og nynorsk pr. 1975*. Her legger han fram et omfattende og komplisert datamateriale, som blant annet kan gi oss et svar på om den konservative eller den radikale bokmålsvarianten av ulike variabler har størst talemålsgrunnlag. Mørk konsentrerer seg altså om endingene i verb og substantiv, og presenterer prosenttall som viser hvor stor del av språkbrukerne som har den enkelte endingsvarianten i talemålet sitt^{56 57}. I disse tallene regner han bare med talemål med helt identisk ending, ikke de som har en svært lik variant⁵⁸. I talemålet er variasjonen større enn i skriftspråket, så Mørk deler inn substantiver og verb i flere forskjellige bøyingsklasser. Tabell 9 viser hvor bredt talemålsgrunnlag de to variantene i hver bøyingsklasse har.

bøyingsklasse	variant	prosent	variant	prosent
sterke fem., nesten alle konkrete og ca. 40 abstrakte, b.sg., f.eks. <i>bygd</i>	-a	68 %	-en	ikke med i undersøkelsen
sterke fem., nesten alle abstrakte og ca. 20 konkrete, b.sg., f.eks. <i>tid</i>	-a	68 %	-en	6 %
opprinnelig overvektige svake fem., b.sg., f.eks. <i>perle</i>	-a	64 %	-en	6 %
opprinnelig jamvektige svake fem., b.sg., f.eks. <i>hake</i>	-a	44 %	-en	6 %
størsteparten av sterke nøytrere, b.pl., f.eks. <i>kontor</i>	-a	24 %	-ene	35 %
svake nøytrere, b.pl., f.eks. <i>eple</i>	-a	21 %	-ene	40 %
verb i kaste-klassa, pret. og perf.part., f.eks. <i>kaste</i>	-a	76 %	-et	6 %

Tabell 8. Talemålsgrunnlag for varianter i bokmål

I Tabell 9 ser vi at fem av de sju radikale variantene har betydelig bredere talemålsgrunnlag enn de konservative variantene⁵⁹. Bare når det gjelder nøytrere, er den konservative endinga mer utbredt. Man kan ha ulike innvendinger til måten disse resultatene har kommet fram på, og de sier uansett bare noe om deler av den morfologiske valgfriheten, og ikke noe om den ortografiske. Likevel kunne vi tolke dem som en antydning om at radikale bøyingsvarianter

⁵⁶ Mørk bruker betegnelsen *hjartesspråk*, som omtales slik: "Den enkelte talemålsbrukeren "har i seg" frå ungdommen eitt basalt system som han kjenner som sitt eigentlege, som utgjer den djupaste språklege identiteten og som ligg bak alle situasjonsvariantane." (1983 s. 26). Disse *hjartesspråka* grupperes i dialekter.

⁵⁷ Se Mørk 1983 s. 200 og s. 132–163 for en beskrivelse av hvordan prosenttalla er regna ut.

⁵⁸ Noe variasjon tillattes, jf. inndelinga av vokal- og konsonantlyder i *grafgrupper* s. 42–43.

⁵⁹ Jeg ser det som sannsynlig at "varianttypen" *bygden* har omtrent samme eller lavere prosentandel som "varianttypen" *tiden*.

av svake verb og de fleste hunkjønns substantiver vil være det naturlige valget for de fleste som vil skrive talemålsnært.⁶⁰ Mange leksemer i disse bøyingsklassene er relativt frekvente, slik at valg av radikale varianter her ofte vil prege tekstene de brukes i. En slik tolkning forutsetter imidlertid at bøyingsformene av slike ord ikke har forandra seg i talemålet sia 1975. Generelt ser bøyingsystemene ut til å holde seg bedre enn lydsystemene i mange dialekter (Mæhlum & Røyneland 2012 s. 128), men det er tendenser til endringer også her. Mæhlum og Røyneland peker på tendenser til sammenfall av ulike bøyingsklasser, for eksempel i trønderske og nordnorske dialekter, hvor mange nøytrere og femininer får de samme endingene i flertall som maskulinene, det vil si *-a* og *-an*. I Tabell 9 så vi at de konservative variantene av flertallsformer av nøytrere hadde noe bredere talemålsgrunnlag enn de radikale, og disse endringstendensene fører altså ikke til styrking av talemålsgrunnet til den radikale eller den konservative varianten (*-an* likner verken på *-a* eller *-ene*). Når det gjelder hunkjønnsord i bestemt form entall, er tendensen i mange dialekter at bøyinga av svake og sterke hunkjønnsord faller sammen, slik at alle ender på *-a* i bestemt form entall (Mæhlum & Røyneland 2012 s. 129). Dette sammenfallet vil altså øke talemålsgrunnet til den radikale varianten. I fortidsformene av verb i kaste-klassa har *-a* antakelig blitt mer utbredt; ifølge Papazian & Helleland (2005 s. 61) ser det ut til at *a*-endinga sprer seg til alle verb i denne klassa i bymål der overvektsord tradisjonelt har hatt *-e*, blant annet i det østlandske dialektområdet. Ut fra de tendensene til endring vi har nevnt her, kan det se ut til at talemålsgrunnet har blitt større for radikale bøyingsvarianter av svake verb og de fleste hunkjønns substantiver. Å si noe om talemålsgrunnet til radikale varianter generelt er imidlertid vanskelig. I nyere talemålsforskning brukes termene *standardisering*, *regionalisering* og *dialektnivellering* om de endringene som skjer (jf. f.eks. Mæhlum & Røyneland 2012). Sammenfatta og generelt kan vi si at forskjellene mellom dialektene blir mindre, de mest markerte, lokale særtrekka forsvinner. Det er tendenser til at østlandske og midlandske dialekter nærmer seg talemålet i hovedstadsområdet, mer presist ”den «folkelege» versjonen av oslonært talemål [...]” (Mæhlum & Røyneland 2012 s. 131), og sannsynligvis fører ikke slike endringer til at disse dialektene fjerner seg fra radikalt bokmål. Om det samme gjelder andre endringstendenser, er vanskelig å si. Jeg mener likevel at det er sannsynlig at et talemålsnært bokmål i de fleste tilfeller vil tilsvare en form for bokmål som er mer radikal enn konservativ. De tilfellene hvor dette ikke gjelder, er når talemålet er tradisjonelt Oslo-vest-

---

⁶⁰ Nynorsk er selvfølgelig også et alternativ; alle de radikale variantene er også tillatt i nynorsk.

mål og når det ikke er talemålet som har påvirket skriftspråket, men omvendt, altså når talemålet ligger nært opp til riksmål eller ikke-radikalt bokmål.

Hvis det var slik at alle skrev mest mulig talemålsnært til enhver tid, og hvis vi regner med at det er det radikale bokmålet som har størst talemålsgrunnlag, ville det altså være de radikale variantene som dominerte i faktisk bruk. Når resultatene mine viser at det ikke er slik, kan det skyldes mange ting, men det er helt klart at det første premisset her er hypotetisk. Hvor mange som ønsker å skrive talemålsnært, er vanskelig å si, men det er ingen tvil om at det i mange situasjoner ligger hindringer i veien for de som har et slikt ønske. Negative holdninger kan være en slik hindring, og i neste del tar vi for oss holdningene til radikalt bokmål.

5.6.3 Holdningene til radikalt bokmål

Studier av holdninger

Det er gjort flere undersøkelser av språkholdninger der det kommer fram negative holdninger til radikalt bokmål. Roy Johansen (1998) gjennomførte en indirekte undersøkelse ved å be informantene (ungdomsskoleelever) beskrive forfatterne av to tekster, en med radikale og en med konservative varianter. Resultatet var at personen som skrev radikalt bokmål, hovedsakelig ble vurdert negativt, spesielt ved kvaliteter som gjelder status og kompetanse (*tjener lite, ikke høyere utdanning, bondsk, bor ikke særlig fint*). Karakteristikk som kan regnes som positive, og som ble brukt av flere av informantene, var *snill* og *ærlig*. Personen som skrev konservativt bokmål får en ganske annen vurdering; hun/han ble vurdert utelukkende positivt i alle de tre holdningsdimensjonene attraktivitet, dynamikk, og status og kompetanse⁶¹. I en slik indirekte undersøkelse er formålet å få fram holdningene til et språklig objekt ved å be informantene evaluere *personer* som snakker eller skriver språket. Johansen spurte derfor informantene hva de trodde om personene som hadde skrevet tekstene. Vanligvis er det holdninger til talemålsvariasjon som undersøkes på denne måten, ved at informantene får høre et lydklipp. I slike situasjoner er koplinga mellom person og språkbruk sterkere enn når det som presenteres, er et skriftlig produkt. Det er likevel ikke slik at vi kan regne de uttrykte holdningene utelukkende som holdninger til språklige objekter. For eksempel kan innholdet i tekstene (som var likt i Johansens tekster) påvirke holdningene, og

---

⁶¹ Johansen kategoriserer ikke sine karakteristikk (kvaliteter) i holdningsdimensjoner, så denne analysen har jeg gjort sjøl, med utgangspunkt i Maegaards (2009) kategorisering.

forskjellene mellom elisiteringssituasjonen og virkelige møter med holdningsobjektet kan skape problemer. Når holdningsobjektene er idealiserte størrelser som radikalt og konservativt bokmål, blir det dessuten avgjørende for resultatet hvilke varianter som er tatt med i tekstene (jf. graden av radikalitet og konservativitet). Til tross for alle forbehold, kan vi betrakte Johansens resultater som et tydelig tegn på negative holdninger til radikalt bokmål.

Resultatene fra Johansens undersøkelse overraska meg første gang jeg kom over dem. Holdningene mine til radikalt bokmål var ganske annerledes enn de som kom fram hos Johansen, og jeg hadde heller ikke inntrykk av at andre hadde slike holdninger. I 2013 gjennomførte jeg derfor en liknende undersøkelse (Kola 2013), om enn med betraktelig mindre omfang (205 elever deltok i undersøkelsen til Johansen, mens jeg rekrutterte 20 informanter). Som Johansen utforma jeg to tekster med identisk innhold, men ulik form. Jeg unngikk imidlertid svært lite frekvente varianter, for å unngå et for radikalt og konservativt preg, og jeg unngikk ukorrekte skrivemåter i henhold til gjeldende rettskriving. Johansen hadde med én ukorrekt skrivemåte – *syv* – noe som sannsynligvis ikke påvirkte resultatene nevneverdig, men ved å be elevene streke under ord de mente var ”feil skrevet” i tekstene, ga han dem inntrykk av at forfatterne ikke hadde fulgt gjeldende rettskriving, noe som kan ha ført til mer negative holdninger til forfatterne. Resultatene av undersøkelsen min var varierte, men generelt var holdningene mindre negative til forfatteren av den radikale teksten. Forfatteren ble hovedsakelig vurdert negativt når det gjelder status og kompetanse, men positivt ved dynamikk-kvaliteter (som *selvsikker*), og variert ved attraktivitet (*hyggelig*, men ikke spesielt *pålitelig*). Samtidig var vurderinga av forfatteren av den konservative teksten ikke like positiv som hos Johansen. Det er begrensa hvor mye vekt man kan legge på resultatene av en så liten undersøkelse, men de kan bidra til å nyansere det utprega negative bildet av en bruker av radikalt bokmål.

Bente Selback (2001) gjorde en mer direkte undersøkelse i hovedoppgaven sin, der hun blant annet ba om reaksjoner på konkrete varianter brukt i to sett med innholdsmessig like tekster (et formelt og et uformelt brev) skrevet på henholdsvis konservativt, moderat og radikalt bokmål⁶². Selback la vekt på affektkomponenten av holdningene, altså det som har å gjøre med følelsene vi har for holdningsobjektet, ved å be informantene streke under former som de eventuelt *mislikte*. Med tanke på at de radikale tekstene inneholder mange markerte varianter,

---

⁶² Dette er Selbacks betegnelser på språket i tekstene. Tekstene var også utforma på tre varianter av nynorsk, men dem ser jeg bort ifra her.

er det overraskende at rundt en tredjedel av informantene ikke streka under noen ord, men Selback antyder at dette kan skyldes det omfattende spørreskjemaet tekstene var en del av. Det som ikke er overraskende, er at det først og fremst er radikale varianter informantene misliker, og kanskje særlig de nynorsknære radikale variantene. Av alle radikale varianter i de to tekstene på radikalt bokmål, er det bare *barna*, *husa* og *skolevegen* som ikke er streka under av noen informanter. Den formen flest har reagert på (50 prosent av informantene), er *åffer*, som er tatt ut av gjeldende rettskriving, men som var tillatt i 1981-reformen og da undersøkelsen ble gjennomført. Sjøl om varianten var tillatt, var den sannsynligvis svært lite frekvent, og dermed fremmed for mange av informantene. De andre variantene som mislikes av rundt 20–30 prosent av informantene, er *forholda*, *sikkerheta*, *mjuke*, *veker*, *haust*, *innbrott*, *tjuven*, *trulig*, *væra* og *aleine*⁶³. Det er imidlertid viktig å merke seg at det er avgjørende for vurderinga hvilken tekst variantene er brukt i. Ingen informanter reagerte på *husa* i den radikale teksten, men varianten ble også brukt i teksten på ”moderat bokmål”, og der ble den streka under av 31 prosent av informantene. Denne forskjellen kan si noe om hva forventningene vi har til språkbruken har å si for hvordan vi oppfatter og vurderer den (jf. Preston 2009 i 3.2). Det kan se ut til at noen av informantene legger merke til og reagerer negativt på *husa* i den moderate teksten fordi de mener at varianten ikke passer inn i den språklige konteksten; *husa* oppfattes som for markert, for radikal, sammenlikna med de andre variantene i teksten. En slik grunngeving innebærer også at en eventuell bruk av *husene* i den radikale teksten, kunne ha ført til tilsvarende reaksjoner. Det er imidlertid viktig å huske på at reaksjonene vi tar for oss her, oppsto i en uvanlig situasjon, der informantene ble presentert for ulike versjoner av tekstene samtidig, og etter hverandre i en rekkefølge som kan ha hatt betydning for hvordan variantene ble oppfatta.

Vi har konsentrert oss om de variantene hos Selback som flere av informantene virker å ha negative holdninger til, og man kan kanskje få inntrykk av at holdningene til de radikale variantene er mer negative enn det ser ut til at de er. Det er svært få radikale varianter som ikke mislikes av noen av informantene, men samtidig er prosentandelen informanter som har streka under en radikal variant, aldri høyere enn 50, og i de fleste tilfellene nærmere 20. Det betyr at godt over halvparten av informantene ser ut til å ha nøytrale eller positive holdninger til de radikale variantene som er representert i tekstene. Dermed kan også Selbacks resultater bidra til å nyansere bildet av negative holdninger til radikalt bokmål.

---

⁶³ Det er også noen leksikalske og syntaktiske forskjeller mellom tekstene, men dem ser jeg bort ifra her.

Reaksjoner i naturlige kontekster

I tillegg til å undersøke holdninger ved hjelp av direkte eller indirekte metoder, er en mulig framgangsmåte å analysere utsagn som forekommer i naturlige kontekster. Diskusjonsforumer på Internett og nettavisenes kommentarfelter er gode kilder til verdilada utsagn om mange slags objekter. Jeg har ikke samla inn og gjennomført noen systematisk analyse av slike utsagn om bokmål, men vil trekke fram noen interessante eksempler fra en diskusjon på Facebook. Diskusjonen foregikk i gruppa Språkspalta⁶⁴, med nesten 7 500 medlemmer (pr. 27.5.2014) som "[...] jevnlig tar for seg språket i norske medier, og hjelper deg å skrive bedre." (fra beskrivelsen av gruppa på Facebook). Følgende innlegg fra et av medlemmene starta diskusjonen: "Hvorfor heter det spaltA? Det støter meg. Er jeg alene om det?" (Skarlund 2014, 23. mars). Litt seinere i den 255 innlegg lange diskusjonstråden utdyper han synet sitt slik:

Jeg blir spurt om hvorfor a-ender er støtende, og det blir fremholdt ovenfor at det er jålete. Jeg svarer gjerne, men jeg kommenterer ikke "jålete". Alle skriftspråk har en norm, og det må de ha. I konvensjonell språkbruk på norsk har vi i hovedsak to kjønn. Og da får hankjønn og hunkjønn (felleskjønn) endelsen -en. Det finnes imidlertid unntak. Allerede Bjønson [sic] påpekte det. I substantiver som har med natur å gjøre (kua) og i nære, familiære forhold (hytta, som er vår hytte, ikke hytte generelt) beukes [sic] konvensjonelt en a-ender. Det er grei skuring, også for meg. Men i vanlig språkbruk brukes -en som suffiks, og artikkelen er "en" ikke "ei". (Skarlund 2014, 23. mars kl. 20.50)

Skarlund gir uttrykk for negative holdninger til radikale varianter i bokmål, og ser ut til å foretrekke en rettskrivingsnorm med lite eller ingen valgfrihet. Han blir støtt av at andre bruker radikale varianter, og variantene ser ut til å framkalle sterke negative følelser hos han. Å skille mellom tale og skrift ser også ut til å være viktig for Skarlund (i et annet innlegg (Skarlund 2014, 23. mars kl. 21.24) skriver han: "Dialekter har ingenting med normert skriftspråk å gjøre."). Vi ser tydelig sammenhengen mellom bruksfrekvens og holdninger i Skarlunds innlegg. Ordet som i utgangspunktet støter han, *spalta*, utgjør to prosent av forekomstene av bestemt form entall av dette ordet i LBK. Det er altså et eksempel på varianter de fleste ikke er vant til å se i bruk. Ord som *jenta*, *øya*, *kua* og *hytta* godtas – a-ender oppfattes som "naturlig" i noen ord – men "[s]amnorskpolitikken som dette [a-ender i alle hunkjønnsord] er et uttrykk for, har forlenget spilt fallitt." (Skarlund 2014, 23. mars kl. 21.11). Skarlund bruker betegnelsene "konvensjonell" og "vanlig" språkbruk, altså

---

⁶⁴ <https://www.facebook.com/groups/spalta/?fref=nf>

en slik språkbruk som han, på grunnlag av det han har lest, oppfatter som mest frekvent. Slik språkbruk reagerer han ikke på, men det markerte, lavfrekvente og uvanlige, knyttes det negative holdninger til. Skarlund støttes av enkelte diskusjonsdeltakere, men motsies av andre, som i dette innlegget:

Dette har ikke noe med samnorsk å gjøre, i min dialekt bruker vi konsekvent a-ender på hokjønnsst substantiv, dette blir gjenspeila i det valget du kan gjøre når du skriver bokmål, og noen, blant anna jeg, foretrekker å skrive mest mulig likt den dialekten jeg snakker, selvfølgelig innafor normene til skriftspråket. Og jeg synes dette er et flott system. At du assosierer a-endingene med samnorsk er din sak.” (Gjølmesli 2014)

Her uttrykkes positive holdninger både til talemålsnære varianter og til valgfriheten i bokmålsrettskrivinga, av en som sjøl utnytter den lite brukte delen av valgfriheten. Hvilke holdninger andre har til en slik måte å skrive på, virker å ha mindre betydning for denne personen.

Som nevnt i 3.2, bør objektet vi uttrykker holdninger til, ses som en syntese av språkbrukeren og språkbruken. Et språklig objekt, for eksempel *spalta*, vurderes ikke uten hensyn til språkbrukerne som assosieres med objektet, det indekserer en eller flere menneskelige egenskaper. I diskusjonsinnlegga i Språkspalta er det imidlertid vanskelig å få øye på denne koplinga mellom person og språk. En slags kopling fins likevel, som når synet på *-a*-ender som støtende, knyttes til en ”elite”. Det hevdes også at de som ikke liker varianter med *-a*, blir ansett som mindre norske. Vi kan imidlertid heller ikke tolke utsagna som uttrykk for holdninger til språklige objekter i seg sjøl; språk er uløselig knytta til mennesker, men i skriftlig bruk av språket er kanskje ikke koplinga like sterk som i muntlig bruk.

Ulike lingvistiske markeder – ulike holdninger

I 2004 skrev forfatter og lingvist Helene Uri en kronikk med tittelen ” Ut av språkskapet” (Uri 2004, 30. november). Der sammenlikner hun følelsen hun hadde da hun begynte å skrive konservativt bokmål, med følelsen av å komme ut av skapet. Uri hadde tidligere alltid brukt radikale varianter, som hun hadde skjont at førte til gode karakterer, og som hun hadde inntrykk av at var det eneste gangbare da hun studerte på Nordisk institutt ved Universitetet i Oslo.⁶⁵ De holdningene hun oppfatta at andre i miljøet hennes hadde, og den effekten i form

---

⁶⁵ Dette er altså Uris inntrykk, mens andre kan ha oppfatta holdningene annerledes. Det er nok også sannsynlig at holdningene ikke var entydig negative, i og med at Finn Erik Vinje var framtreddende i dette miljøet på den tida.

av gode karakterer de radikale variantene ga, førte til at hun holdt seg til dem, til tross for at det ikke følte naturlig for henne. Vi kan si at hensynet til forventet mottakelse var avgjørende for valget. Tilpassingsteorien kan kanskje også forklare dette valget. Uri hadde erfart eller oppfatta at andre i miljøet, de som var mottakerne av tekstene hennes, brukte radikale varianter. Så vurderte hun gevinstene opp mot kostnadene, og endte med å konvergere.

For Uri var ikke de radikale variantene hovedsakelig en måte å gjøre teksten personlig på, de var ikke knyttet til talemålet hennes. Med Bærums-dialekt ville mer konservative varianter vært resultatet hvis hun skulle skrive talemålsnært. Det valgte hun å gjøre da hun skrev sin første roman, og hun opplevde det som å komme ut av skapet: ”Jeg har oppholdt meg så lenge i miljøer der riksmål har vært ansett som lite stuerent, noe å skamme seg over, noe lattervekkende, noe uhyre bakstreversk og - pinlig.” (Uri 2004, 30. november). Uri fikk negative reaksjoner på varianter som *boken*, *tiden*, *avisen* og *grenen* da hun seinere valgte å skrive en fagtekst på konservativt bokmål. De tre første variantene har vi sett at helt klart er de mest vanlige i bruk (jf. Tabell 4). Variantene regnes altså ikke som markerte i den konservative retningen. Når de likevel vekker oppsikt, kan det henge sammen med at de bryter med normene som gjelder på det lingvistiske markedet både hun og personen som reagerte, er en del av. De er også avvik fra Uris tidligere praksis; hvis leseren kjente til denne, forventet han ikke slike varianter, og reagerte dermed på dem (jf. Prestons ”the contrastive mandate” (2009 s. 107–108)). Antakelig var språket også fjernt fra slik leseren sjøl skriver, slik at de virka avstikkende for han. Andre lesere var antakelig helt uberørt av språket. Johansen (1998 s. 125) mener at det ikke er urimelig å regne konservative varianter som mer sosialt akseptable enn de radikale. Det er kanskje mulig å generalisere slik, men som vi har sett, er holdningene varierte. Holdninger er et individuelt fenomen, de varierer fra person til person avhengig av blant annet bakgrunn og erfaringer. Derfor er det som forventet at holdningene til radikalt bokmål verken kan sies å være udelt negative eller positive. Samtidig er jeg ikke uenig med Johansen; vi kan nok likevel si at holdningene til radikalt bokmål generelt er mer negative enn positive, og at det er flere som har negative holdninger til radikalt bokmål enn til konservativt bokmål. Uris ”ut-av-skapet-opplevelse” er nok derfor mer vanlig blant språkbrukere som går motsatt vei, og ikke minst blant de som velger nynorsk framfor bokmål. Konservativt bokmål er tross alt ikke den varietet som har hatt de tøffeste vilkåra.

5.6.4 Sammenhengen mellom holdninger, normer, bruk og språkbruker

Som nevnt i 5.6.1, er det en sammenheng mellom bruksfrekvens og holdninger (jf. også 3.2.1). Mer presist kan det være slik at bruksfrekvensen til et språklig objekt påvirkes av de generelle holdningene til dette objektet, og også omvendt, at hvordan holdningene til et språklig objekt er, påvirkes av hvor frekvent objektet er. Hvis vi regner med at holdningene til radikalt bokmål generelt er mer negative enn positive, kan vi se dette som en mulig årsak til at radikale varianter generelt har lav bruksfrekvens. Holdningene som påvirker språkbruken, kan enten være egne eller andres. Å ta hensyn til det vi oppfatter som andres (mottakernes) holdninger, er en del av det Bourdieu (1977, 1991) beskriver som hensynet til forventa mottakelse, at språkbruken vår påvirkes av at vi tar hensyn til hvordan vi tror den vil bli oppfatta av deltakerne på det lingvistiske markedet vi henvender oss til (jf. også Theory of reasoned action). På markeder der de negative holdningene til radikalt bokmål dominerer, er det altså sannsynlig at en vurdering av akseptabiliteten, verdien eller statusen til radikale varianter, fører til at mengden slike varianter reduseres. *Sensur* og *sjølsensur* brukes for å beskrive denne prosessen (1991 s. 19). Sjølsensur er altså en form for tilpassing, og i tilpassingsteoriens ord kan prosessen beskrives som en vurdering av gevinster og kostnader. For en språkbruker som føler seg mest hjemme i den radikale enden av bokmålet, og som ønsker å uttrykke sin egen identitet gjennom skriftspråket, kan det å velge mindre markerte varianter i stedet, føles som en kostnad, som et identitetstruende valg. Samtidig kan det å holde på det radikale, også føre til kostnader, for eksempel at man ikke blir tatt seriøst, eller at budskapet ikke kommer fram, fordi mottakeren bare bli opptatt av formen. Språkbrukeren må dermed veie gevinstene og kostnadene opp mot hverandre, og avgjøre hvilket valg som alt i alt vil være det beste.

At vi sjøl sensurerer og tilpasser språket vårt, betyr likevel ikke at vi aldri uttrykker oss på den måten vi egentlig ønsker. Hvis språkbrukerens normer og holdninger tilsvarer de normene og holdningene som dominerer på det lingvistiske markedet, vil det ikke oppstå problemer, men problemet er at vi sjelden eller aldri har fullstendig kontroll på hvordan språkbruken vår vil bli mottatt, vi vet sjelden nok om hva andre mener. Særlig gjelder det situasjoner med flere mottakere, som kanskje også tilhører ulike lingvistiske markeder, og situasjoner hvor vi vet svært lite eller ingenting om hvem mottakerne er. Tekstene i denne undersøkelsen er knytta nettopp til slike typiske skriftlige språkbrukssituasjoner, med større avstand mellom avsender

og mottaker enn i det vi ser for oss som en typisk kommunikasjonssituasjon. Den usikkerheten som råder i slike situasjoner, kan nok i mange tilfeller føre til nøytralitetsstrategier (jf. diskusjonen i 3.3). Vi velger det vi antar er minst markert, det vil si at vi unngår de fleste av de radikale variantene. I tilpassingsteorien er premisset at vi tilpasser språkbruken vår til (vår oppfatning av) andres språkbruk. Når mottakerne er mange og ulike, eller ukjente, må det vi tilpasser oss til, være det språket vi *tror* andre bruker. Det vil i de fleste tilfeller si et moderat, umarkert bokmål, fordi det er det vi ser at er vanligst i offentlig språkbruk.

Normer er ikke direkte observerbare, de er abstrakte fenomener. For å få vitenskapelig, empirisk kunnskap om normer, må man ifølge Brunstad (2000 s. 49) undersøke både språkbruken og språkbrukernes oppfatninger og intuisjoner om normene. Det betyr altså at det er en sammenheng mellom normer og bruk. Noen vil også si at det er normene som *er* språket, mer enn de tilfeldige eksemplene på ytringer som fins i et korpus, jf. f.eks. Dyvik (1993 s. 167): ”Et språk er en essensielt overindividuell størrelse som ikke kan reduseres til summen av enkeltmenneskers språklige ferdigheter. Et språk er overindividuell fordi det er *normbasert*, og normer er nødvendigvis overindividuelle.” De normene det er snakk om her, er de internaliserte eller operative, mens de fastsatte normene er lettere tilgjengelige; de er skrevet ned og kan leses og analyseres, men undersøkelser av dem sier ikke noe om hvordan språket er, eller hvordan det faktisk brukes. Hvordan språket brukes, kan si oss noe om hvilke normer som gjelder, eller hvilke intuisjoner språkbrukerne har om hvilke normer som gjelder, jf. Brunstad (2000 s. 54). Språkbruken er studieobjektet i denne undersøkelsen.

Språkbrukernes oppfatninger og intuisjoner om normene kan derimot bare studeres direkte ved å bruke informanter, og er dermed ikke studert her. Det vi må forholde oss til, er altså undersøkelsen av bruken, nærmere bestemt variantenes frekvens i korpuset. Resultatene viser at de radikale variantene brukes lite. I teorien, i de fastsatte normene, er det valgfrihet, uten noen slags begrensninger for når de ulike variantene kan brukes. Normene legger til rette for talemålsnærhet og personliggjøring av skriftspråket. Når mange av variantene nærmest ikke brukes, kan det skyldes at de internaliserte normene ikke har den samme ubegrensede valgfriheten, og at de internaliserte normene har større betydning enn de fastsatte.

De fastsatte normene formuleres av Språkrådet. Det gjør Språkrådet til en normagent i Sandøys normerings sirkel, men ikke til en sentral normagent. De fastsatte normene må internaliseres hvis de skal kunne ha noen påvirkning på språkbruken. Hvis Omdals (2004)

resultater er representative (jf. 1.5.4), er språkbrukernes kjennskap til variasjonsmulighetene i bokmålsnormalen for dårlig til at de radikale variantene kan få noen særlig høy bruksfrekvens, når vi samtidig vet at kjennskapen neppe blir bedre ved å lese det andre skriver. Det er nok større variasjon i hva som leses nå enn tidligere, jf. 3.1.2, men likevel får alle stort sett det samme inntrykket, fordi de radikale variantene brukes lite i alle slags tekster. Tradisjonene, eller de tause normene, for bruk av radikale og konservative varianter varierer nok likevel litt mellom tekster i ulike sjangre og mellom ulike lingvistiske markeder. Det hersker en oppfatning om at radikale varianter ikke passer inn i tekster med en formell stil. I noen sjangre sørger fastsatte språklige retningslinjer eller sensureringspraksiser for at tradisjonene bevares, enten den enkelte språkbrukeren ønsker det eller ikke. Flere forfattere forteller om forlag som nekter dem å skrive radikalt bokmål (jf. f.eks. Jahr 2005), og enkelte aviser, for eksempel Aftenposten og Morgenbladet, endrer språket i leserinnlegg og annet innsendt stoff (Ims 2008). Ifølge Ims (2008) er det mye som tyder på at det er de radikale variantene som oftest blir sensurert. Landslaget for språklig samling forsøker å fremme bruken av radikalt bokmål i alle sammenhenger, men har ikke lyktes med det. Det er fortsatt en utbredt oppfatning at det passer bare i noen typer tekster eller noen situasjoner (på samme måte som mange mener at nynorsk er så fint i poesi, men ikke ellers). I de fleste typiske skriftspråksituasjoner vil nok mange mene at et mer nøytralt eller moderat bokmål er best egna. I mer muntlig prega, personlige og uformelle skriftspråksituasjoner, som i kommunikasjon via SMS eller Facebook, brukes kanskje flere radikale varianter.

Man kan si at det generelt er en sterkere tilknytning mellom talespråk og identitet enn mellom skriftspråk og identitet. I og med at utføringa av språkhandlingene og overføringa av budskapet tar lenger tid i tradisjonelle skriftspråksituasjoner enn i talespråksituasjoner, er det flere muligheter for påvirkning, sensurering eller modifisering initiert både av språkbrukeren sjøl og av andre. Hvis slike prosesser settes i gang, blir det vanskelig å betrakte resultatet, variantene som står ”på trykk”, som et uttrykk for den enkelte språkbrukerens identitet, og det blir vanskelig å se på skrivehandlinger som identitetshandlinger, slik Sandøy (2008 s. 190) foreslår. McEnery & Hardie (2012 s. 116) peker på et mulig problem i studier av skriftspråkbruk ved hjelp av korpus:

In the study of written language in particular, corpora have represented for the most part published texts – that is – texts which have gone through an editorial process and thus can no longer be unambiguously identified as the production of a single speaker.

Også i LBK er slike tekster i flertall. Det betyr likevel ikke at det er uinteressant å studere språkbruken i disse tekstene; instanser som eventuelt har bidratt til det endelige resultatet, er også en del av språksamfunnet, og er sjøl påvirka av normer og holdninger.

Som nevnt i 1.1, er Sandøy (2003, 2005) kritisk til hva man finner ut ved å undersøke faktisk bruk ved hjelp av tradisjonelle korpus, som han mener representerer språkbruken til normeringsaktørene med høy status. ”Det er dei usensurerte og språklig friare publikasjonane som det kunne vere nyttig å få vite noe om når ein vil nærme seg ”folkets røst”” (Sandøy 2005 s. 101). Her er altså den underliggende antakelsen at ”folket” egentlig vil skrive annerledes enn de internaliserte normene (og eventuelt andre faktorer) fører til at de gjør. Det er vanskelig å påstå noe om hva folk innerst inne ønsker, og det er umulig å se bort ifra de faktiske forholda. Man kan trekke fram pedagogiske fordeler ved å skrive talemålsnært, hvis fokuset er på innlæring og produksjon, men ulempene blir mer framtrædende hvis oppmerksomheten rettes mot resepsjonen; hvis alle skulle skrive talemålsnært (innafor bokmålsnormalen), ville variasjonen bli mye større enn den er i dag. Materialet i denne undersøkelsen, det vil si Leksikografisk bokmålskorpus, er variert, og inneholder nok flere ”usensurerte og språklig frie publikasjoner” enn mange andre korpus. De fleste tekstene i kategorien *Unormert materiale, småtrykk, annet* kan passe en slik karakteristikk. Som nevnt i 5.4.2, er bruken av radikale varianter liten også i tekstene i denne kategorien. Å konkludere med at *folket* ikke ønsker å bruke radikale varianter på grunnlag av dette resultatet, er vanskelig. Når radikale varianter forbindes med uformelle, hverdagslige kontekster, er det grunn til å anta at bruken av dem er høyere i tekster som ikke er representert i korpuset. Hvis denne antakelsen stemmer, sier det likevel lite om hvordan det samme *folket* ønsker å skrive i andre, mer formelle og offentlige tekster.

6 Avslutning

6.1 Oppsummering av oppgaven

Denne oppgaven har seks kapitler. Mellom innledninga og avslutninga kommer *bakgrunn, teori, metode, og resultater og analyse*. I kapittel 2, Bakgrunn, ble relevante deler av nyere norsk språknormeringshistorie framstilt, og det teoretiske grunnlaget ble redegjort for i kapittel 3. Problemstillinger knytta til bruken av korpus ble tatt opp i kapittel 4, og de avhengige og uavhengige variablene ble presentert og begrunna. Resultatene og analysene av dem ble presentert i kapittel 5, fra den overordna prosentfordelinga mellom radikale og konservative varianter til detaljer om enkeltvarianter, og forklarende intern- og eksternspråklige faktorer ble trukket inn underveis i svara på forskningsspørsmål 1,2 og 3. Både i presentasjonen og analysen av resultatene konsentrerte jeg meg om de radikale variantene. I siste del av kapittel 5 stilte jeg spørsmålet *Hvorfor brukes de radikale variantene så lite?* Mulige svar på dette ble samtidig et helhetlig svar på forskningsspørsmål 4. Nå har vi kommet til det avsluttende kapitlet, og her gjentas formålet med oppgaven, før det gis oppsummerende svar på hvert forskningsspørsmål. I motsetning til i forrige kapittel, samles de forklarende faktorene i svaret på forskningsspørsmål 4. Deretter konkluderer jeg, før veien drøftes, både når det gjelder språknormering og forskning.

6.2 Formålet med oppgaven

Hvorledes/hvordan/åssen brukes bokmålet, og hvorfor brukes det på den måten? Det var de spørsmåla jeg ønska å besvare i denne oppgaven. Det viktigste målet har vært å kartlegge den faktiske bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen. Det er tidligere gjort flere kvantitative undersøkelser, som samla gir kunnskap om bruken i sjangrene romaner, aviser og lærebøker, og enkelte mindre undersøkelser i et bredere materiale (Fjeld 2013, Rosén 2000). I denne oppgaven har bruken i en rekke ulike sjangre blitt undersøkt, både samla og enkeltvis. I korpuset undersøkelsen er gjennomført i, Leksikografisk bokmålskorpus, er romaner, aviser og lærebøker representert, men også tekster som fagartikler, arbeidsavtaler, masteroppgaver, blogginnlegg, ukeblader og TV-tekster. Utvalget av tekster og mengden av hver type tekst skal gjenspeile lesevanene til en gjennomsnittlig nordmann. Sjøl om det kan diskuteres hvor representativt utvalget er, jf. 4.3, kan vi slå fast at

variasjonen er stor, og at dette, kombinert med en stor mengde ord totalt, er en fordel. Det mangfoldige og store materialet ga meg mulighet til å undersøke bruken i hver enkelt sjanger, også i sjangre som ikke har blitt undersøkt slik før. Etter at bruken var kartlagt, og det hadde kommet fram at de radikale variantene blir lite brukt, diskuterte jeg ulike årsaker til at det er slik.

6.3 Svar på forskningsspørsmåla

6.3.1 Forskningsspørsmål 1

Det første forskningsspørsmålet dreide seg om hvor mye de ulike variantene blir brukt. Bruken av 184 varianter er undersøkt. De fleste av dem er morfologiske varianter, det vil si bøyingsformer av substantiv og verb som kan få endinger med *-a* eller *-e*. Ortografiske eller fonologiske varianter er også undersøkt, og i dem er det vokaler og eller konsonanter i stammen som varierer i de to variantene av en variabel. Alle variantene er kategorisert som enten radikale eller konservative, og hver variabel inneholder en radikal og en konservativ variant. Det er ikke undersøkt hvilke av disse variantene som forekommer i samme tekst, og det er understreka at det er vanskelig å snakke om en radikal og en konservativ *varietet* av bokmålet. Likevel er det mulig, på et historisk grunnlag, å gruppere variantene slik, og å beskrive og diskutere bruken av alle de radikale variantene sammenlikna med alle de konservative. Når bruksfrekvensen til de 92 radikale variantene legges sammen, blir resultatet i absolutt frekvens 193 245. I relativ frekvens, det vil si sett i forhold til den absolutte frekvensen til variantene totalt, blir resultatet 16 prosent. Den relative frekvensen til de konservative variantene blir dermed 84 prosent. Svaret på forskningsspørsmål 1, *Hvordan er fordelinga mellom radikale og konservative varianter fra bokmålsnormalen i faktisk skriftlig språkbruk?* er altså at fordelinga er skjev. Dette resultatet er en bekreftelse av resultatene fra tidligere undersøkelser, og av Papazian (2002 s. 157) og andres antakelser og observasjoner.

Konklusjonen er at de radikale variantene brukes lite, men det er viktig å påpeke at det er en viss variasjon. 14 av de 92 radikale variantene er like frekvente eller mer frekvente enn de tilsvarende konservative variantene, de har altså en prosentandel på mellom 50 og 100. Av disse variantene er det sju substantiver i bestemt form entall: *kona*, *hytta*, *bygda*, *jenta*, *kua*, *greia* og *bikkja*, tre substantiver i bestemt form flertall: *bena*, *beina* og *barna*, og fire ortografiske varianter: *fram*, *bein*, *sju* og *mage*. I Figur 7 i kapittel 5, som viser hvordan

variantene kan plasseres på en markerthetsskala, hører alle disse variantene hjemme på midten. Det vil si at de antakelig oppfattes som umarkerte, relativt nøytrale eller ”lite radikale”. Å bruke disse variantene, og dessuten de aller fleste konservative variantene, kan altså ses på som en nøytralitetsstrategi. Slike varianter umarkerte og nøytrale varianter kan brukes når man ønsker å unngå å bli tillagt visse negative egenskaper.

Tre av de fire variabelgruppene er representert blant de 14 umarkerte radikale variantene, det er bare verba som mangler. De radikale variantene av fortidsformer av svake verb i kaste-klassa har en prosentandel på mellom én og seks, og er altså markert radikale. Det er i denne gruppa det er minst forskjell i bruken av hver enkelt variant; det er ingen av de radikale variantene som skiller seg ut som mye mer brukt enn de andre. Den gjennomsnittlige prosentandelen er tre, og det er betydelig lavere enn prosentandelen radikale varianter i de andre variabelgruppene, der det samtidig er mer variasjon. Siden det er slik variasjon i bruken av substantiver og ulike ortografiske varianter, er det ikke mulig å si noe generelt om forskjellen i bruken av morfologiske og ortografiske varianter; det ser ut til at det er andre faktorer som er mer avgjørende.

6.3.2 Forskningsspørsmål 2

I forskningsspørsmål 2 var det bruken av variantene i tekster i ulike sjangre som skulle undersøkes. 29 sjangre eller teksttyper er representert i korpuset, og disse er gruppert i fem hovedkategorier: Aviser og ukeblader, Skjønnlitteratur, Sakprosa, TV-tekst og Unormert materiale, småtrykk, annet. Mellom disse hovedkategoriene er det relativt liten variasjon i bruken av radikale varianter. Aviser og ukeblader har den laveste andelen, 5 prosent, og i TV-tekstene er bruken høyest, med 16 prosent radikale varianter. I disse tallene, og i alle andre prosenttall som gjelder bruken i ulike sjangre, er de 14 mest frekvente radikale variantene ikke regna med. Språkbruken i TV-tekstene ble presentert for seg, og her så vi at det særlig er radikale varianter av substantiv i bestemt form entall, som *avisa*, *tida* og *boka*, som bidrar til at den totale prosentandelen radikale varianter er relativt høy (16 prosent). Lyrikk viste seg å være den sjangeren med høyest andel radikale varianter, 19 prosent, mens i forretningsdokumentene er både den relative og den absolute frekvensen 0. Sammen med disse sjangrene i hver sin ytterkant, ligger korttekster (noveller), lærebøker og unormert materiale med relativt høye prosentandeler, og biografier, juridiske dokumenter, oppslagsverk og leksikonartikler, drama og religiøse tekster med de laveste prosentandelene. Sjangrene

med henholdsvis svært få og litt flere radikale varianter er altså av litt ulike typer, men det mulig å se et mønster her. I uformelle, unormerte, og kunstneriske tekster, som i mange tilfeller har en form for tilknytning til talt språk (slik som i TV-tekstene), er det relativt sett flere radikale varianter enn i svært formelle, normerte tekster. Variasjonen er imidlertid ikke veldig stor; det er de konservative variantene som er i klart flertall i alle typer tekster som er representert i LBK.

6.3.3 Forskningsspørsmål 3

Forskingsspørsmål 3 var formulert slik: Hvordan varierer bruken av radikale og konservative varianter mellom tekster skrevet av kvinner og tekster skrevet av menn? Undersøkelsen viser at variasjonen her er ubetydelig; det er bare én prosents forskjell i bruken av radikale varianter i tekster skrevet av kvinner og tekster skrevet av menn. Forskjellen er litt større i bruken av varianter fra to av variabelgruppene. Radikale varianter av substantiver i bestemt form entall har tre prosent høyere relativ frekvens i tekster skrevet av kvinner enn av menn, mens det er omvendt i bruken av radikale varianter av ortografiske variabler. Dette er likevel ikke avgjørende; konklusjonen må bli at språkbrukernes biologiske kjønn ikke er en avgjørende variabel for bruken av radikale og konservative varianter. Det er altså ikke noe tilsvarende sociolingvistisk mønster i skriftvariasjonen som det som er dokumentert i flere studier av standard – dialektvariasjon (jf. Mæhlum 2008).

6.3.4 Forskningsspørsmål 4

Det fjerde forskningsspørsmålet dreide seg om hvordan variasjonen i bruken av de radikale og konservative variantene kan forklares. Både intern- og eksternspråklige faktorer ble trukket inn, og de internspråklige faktorene ser ut til å ha en viss betydning for bruken av substantivvariantene. I variabelgruppe 1, med varianter i bestemt form entall av substantiver som kan ha feminin eller maskulin bøyning, ble de radikale variantene kategorisert etter om de hadde en konkret eller abstrakt betydning. 14 varianter er konkrete og 12 er abstrakte. De konkrete variantene har svært forskjellig bruksfrekvens, men fem av dem har en prosentandel på mellom 80 og 100. Når alle de abstrakte variantene befinner seg i den andre enden av skalaen, med en frekvens på mellom 0 og 40 prosent, kan vi konkludere med at de radikale variantene brukes mer når betydninga er konkret enn når betydninga er abstrakt. Den uavhengige variabelen ”type substantiv (fonologisk struktur)” ble benytta i forbindelse med

variantene i variabelgruppe 2. De radikale variantene i bestemt form flertall av nøytrere og maskuliner med valgfri ending *-a/-ene* ble delt i to grupper, én med sterke substantiver og én med svake, for å undersøke om de radikale variantene er mer frekvente når substantivet er sterkt enn svakt. Innsikter fra morfologisk teori danna grunnlaget for denne undersøkelsen, som viste at det er en viss slik tendens; prosentandelen er høyere for den radikale varianten ved sterke intetkjønnsord enn ved svake. Samtidig ble det påpekt at andre faktorer kunne tenkes å ha større betydning for forskjellene i bruken av de radikale variantene i denne gruppa; konkrethet er en relevant faktor også her, og variantenes status i tidligere rettskrivingsreformer kan være av betydning. Denne sistnevnte faktoren ble gjennomgående trukket inn for å forklare bruksforskjellene i de ulike variabelgruppene. Når slike historiske forhold ses som relevante for dagens bruk, skyldes det at det antas at de fastsatte normene etter hvert påvirker de internaliserte normene, og at alt som skrives, er en del av en utvikla skriftkonvensjon. Det ble argumentert for at det er avgjørende for bruken av variantene hvor ofte man ser dem i skrift, og dermed hvor (u)markerte eller (u)nøytrale de oppfattes å være. De aller fleste konservative variantene er betydelig mer frekvente enn de radikale variantene, og vil derfor sannsynligvis oppfattes som umarkerte eller nøytrale i de fleste situasjoner. De indekserer ikke det samme som de radikale variantene, verken når det gjelder egenskaper ved konteksten eller egenskaper ved de som bruker variantene. Det gjør dem egna i nøytralitetsstrategier, som igjen kan være egna når man kommuniserer med flere mottakere som man kanskje vet lite om, slik det ofte er i skriftlig kommunikasjon. Ifølge Bourdieu (1977, 1991) tar vi hensyn til forventet mottakelse når vi gjør språkvalg, men det kan være vanskelig å forvente noe om mottakelsen når mottakeren er ukjent. Det betyr likevel ikke at vi ikke ubevisst vurderer eller kalkulerer, og tilpasser oss konteksten, basert på de erfaringene vi har som språkbrukere på ulike lingvistiske markeder. Hvilke varianter vil velger å bruke, avhenger blant annet av hvordan vi vil framstå, hvilken sosial gruppe e.l. vi ønsker å bli identifisert med.

Sjøl om frekvensen i skrift hevdes å være avgjørende for hvordan variantene oppfattes, er ikke variantenes tilknytning til talemåla irrelevant; hvilke varianter som oppfattes som nøytrale, kan være påvirket av hvor utbredt ekvivalenter til skriftvariantene er i de norske dialektene. En drøfting av de radikale variantenes talemålsgrunnlag førte ikke til noe sikkert svar, men det er sannsynlig at de radikale variantene har bredere talemålsgrunnlag enn de konservative. Dette ser likevel ikke ut til å ha betydning for den generelle bruken i skrift, hvor de konservative variantene jo dominerer, men det kan være en medvirkende årsak til at

radikale varianter brukes mer i TV-tekstene og i kategorien med ”unormert materiale” enn i mange andre sjangre.

Det ser altså ut til at de fleste språkbrukerne ikke skriver talemålsnært, og dette kan henge sammen med de generelt negative holdningene til radikale varianter i skrift og den lave statusen til østnorske dialekter, som mange av de radikale variantene er godt representert i. Det at språket i de fleste tekstene i materialet ikke kan ses som et resultat av én enkelt språkbrukers valg, kan også være en grunn til at de radikale variantene brukes lite. Måten de sentrale normaktørene i Sandøys (2003) normeringssirkel bruker språket på, påvirker bruken, normene og holdningene til andre aktører, både individuelle språkbrukere og forlag og andre utgivere og tekstprodusenter.

6.3.5 Konklusjon

Det er ingen tvil om at de radikale variantene som er undersøkt i denne oppgaven, generelt forekommer sjelden i den typen tekster som er representert i Leksikografisk bokmålskorpus. I og med at utvalget både av språklige variabler og tekster er stort og variert, mener jeg at resultatene av denne undersøkelsen er gyldige ikke bare for bruken i tekstene i korpuset, men også for andre tekster innafor de samme sjangrene. Hvordan bokmålet brukes i andre typer tekster, som for eksempel SMS-er, Facebook-ytringer, elevtekster eller dagboknotater, kan jeg ikke si noe sikkert om, men det er ikke usannsynlig at fordelinga mellom radikale og konservative varianter er skjev også i slike tekster.⁶⁶ De aller fleste konservative variantene står sterkt i dagens bokmålstekster, slik de har gjort i lang tid. De brukes av mange i alle slags kontekster, de har et nøytralt, umarkert preg, og oppfattes nok sjelden som upassende. De aller fleste radikale variantene, derimot, ser ut til å ha færre tilhengere, og ingen av sjangrene som er undersøkt, er de radikale variantenes domene. Det er bare én sjanger hvor det overhodet ikke forekommer radikale varianter, i forretningsdokumentene, men samtidig er det ingen sjangre som inneholder mer enn 19 prosent radikale varianter. I kategorien *Avhandlinger*, som hovedsakelig inneholder masteroppgaver, er prosentandelen 6. Ved å bruke både markerte og umarkerte radikale varianter i denne masteroppgaven, har jeg gitt et bitte lite bidrag til øking av bruksfrekvensen, og forhåpentligvis vist at de radikale variantene klarer seg godt også i lite hverdagslige eller personlige kontekster.

---

⁶⁶ Vel å merke når språket kan karakteriseres som bokmål; i flere slike tekster er språket gjerne mer dialektprega, og det kan innebære bruk av former som tilsvarer radikale bokmålsvarianter.

I denne oppgaven har språkbrukernes valg, og ulike faktorer som påvirker valga, vært sentralt. For å minne om at slike valg som regel er ubevisste, ikke nødvendigvis gjennomtenkte og ikke alltid enkle å forklare, vil jeg vise fram følgende oppslag som nylig dukka opp i bakgården min:

Mulige årsaker til slik ”inkonsekvens” som vi ser her, har så vidt vært nevnt i denne oppgaven, og er et av fenomenene det kunne være interessant å undersøke nærmere. I akkurat dette tilfellet kan det se ut til at resultatet er relativt tilfeldig, men det er heller ikke umulig at å se på kombinasjonen av en radikal og en konservativ variant som en nøytralitetsstrategi.

6.4 Konsekvenser for framtidig språknormering

Undersøkelsen av bokmålsbruken har vist at bokmålsnormalen inneholder mer variasjon enn de internaliserte normene gjør. Variasjonsmulighetene innafor de fastsatte normene utnyttes i liten grad. Er løsningen da å gjøre de fastsatte normene mer i tråd med faktisk bruk, og redusere valgfriheten? I så fall er det det såkalte *usus-prinsippet* som får størst betydning: ”Ein bør følgje den aksepterte og etablerte skriftmålsbruken (”usus”) og ta inn i normalen dei endringane og fornyingane som får hevd der.” (Vikør 2007 s. 180). Dyvik (2009 s. 115) setter likhetstegn mellom *usus* og de operative normene⁶⁷, og spør: ”Hvorfor i det hele tatt fortsette med offisiell språknormering i Norge? Trenger vi mer enn en faglig solid registrering av den operative skriftspråksnormen i vitenskapelige og pedagogiske ordbøker og grammatikker [...]” (2009 s. 115). Den operative skriftspråksnormen mener han at vi kan få god informasjon om ved å studere vitenskapelige, registrerende ordbøker (s. 119). Slike ordbøker kan ifølge Dyvik også være en god kilde for språkbrukerne til kunnskap om valgfriheten, fordi de gir ”[...] en sammenhengende presentasjon av de mer dominerende subvarietetene av bokmål.”

---

⁶⁷ Dyviks term *operativ norm* tilsvarer i stor grad termen *internalisert norm*.

(Dyvik 2009 s. 120), i motsetning til den usystematiske beskrivelsen av og informasjonen om valgfriheten man ellers får. ”Den radikale varieteten” er imidlertid ikke beskrevet i noen vitenskapelig, registrerende ordbok. Dyviks forslag innebærer i praksis å gi opp forsøket på styrt språknormering, og heller la de hegemoniske aktørene i normerings sirkelen avgjøre retningen i språkutviklinga. Det igjen innebærer en usikker framtid for mange av de radikale variantene.

Hvis usus-prinsippet skal følges, må valgfrihetsprinsippet få mindre betydning. Ifølge Vikør (2007 s. 178) var dette prinsippet ikke styrende i norsk språknormering før etter 1970, valgfriheten betegnes derimot som en ”arbeidsulykke”. Det har vært mye diskusjon om fordelene og ulempene med valgfriheten. Pedagogiske, demokratiske og identitetsmessige argumenter har blitt brukt, de to første både som argumenter for og imot valgfrihet. Telemann (1992) oppsummerer med at valgfrihet gir flere ulemper og problemer enn fordeler. Han sier seg enig med Holberg, som skal ha sagt at ”det er det samme hvilken form dere velger, bare dere velger bare en.” (Telemann 1992 s. 171, min oversettelse), og legger til at en eventuell ny bokmålsnormal

[...] skulle kunna ha samma status som motsvarande kod i andra länder: den anger en tveklöst rekommenderad form men lämnar fältet relativt fritt för andra möjliga alternativformer utan någon tydlig gräns mot den dialektala avgrunden. Man bör tydligare än nu understryka att folk privat har samma rätt att skriva som de vill, som de har att tala som de vill (s. 171).

Slik ble det som vi vet, ikke i 2005, og det vil nok ta lang tid før vi eventuelt går for en slik løsning i Norge, men i arbeidet med den nyeste nynorskrettskrivinga ble valgfriheten diskutert:

Blant dei 500–1000 mest frekvente orda i språket kan det vera aktuelt å behalda valfrie former dersom begge former står sterkt. Me har ønskt å gjera den nye nynorsken minst mogleg framand for den jamne brukaren, og slike høgfrekvente former er truleg viktige for brukarane (Språkrådet 2011 s. 41).

Dette vitner om et mottakerperspektiv, som er en stor fordel uansett hvilke prinsipper man velger å følge i framtidige språknormeringsprosesser.

6.5 Videre forskning

I 6.4 refererte jeg til Dyvik (2009), som snakker om ”dominerende subvarieteteter av bokmål”, og at ordbøker kan beskrive slike varieteteter. Dyvik har, som nevnt i 1.5.1, også gjennomført

en pilotundersøkelse (Dyvik 2012) hvor han brukte korrespondanseanalyse til å undersøke hvilke varianter som brukes sammen, det vil si i samme tekst og av samme person. Metoden viste seg å gi interessante resultater, og bør derfor benyttes på et større materiale.

En undersøkelse som går mer i dybden enn jeg har hatt mulighet til her, vil også kunne bidra med ny og interessant kunnskap. Analyser av den tekstuelle konteksten til hver enkelt forekomst av en variant vil være interessant (jf. 5.2.2, kontrastprinsippet), i tillegg til undersøkelser av andre aspekter ved den intra-tekstuelle eller intra-individuelle variasjonen.

Litteraturliste

- Aars, Jonathan & Hofgaard, Simon Wright (1907). *Norske retskrivnings-regler: med alfabetiske ordlister*. Kristiania: Fabritius. Henta fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006081600014
- Almenningen, O., Roksvold, T. A., Sandøy, H. & Vikør, L. S. (red.) (2002). *Språk og samfunn gjennom tusen år* (6. utg.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Askedal, John Ole (2012). Språket i *Berlinerpoplene* av Anne B. Ragde. Avvik fra og samsvar med riksmålsnormen. I H.-O. Enger, U. Røyneland & A. Torp (red.), *Fra holtijaR til holting: språkhistoriske og språksosiale artikler til Arne Torp på 70-årsdagen* (s. 43–61). Oslo: Novus.
- Baardsgaard, Øystein (2005). *En kjernenormal i bokmålet?: en undersøkelse av språket i åtte skjønnlitterære verk* (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: Ø. Baardsgaard.
- Baker, Paul (2010). *Corpus Methods in Linguistics*. I L. Litosseliti (red.), *Research Methods in Linguistics* (s. 93–113). London: Continuum.
- Bartsch, Renate (1987). *Norms of language*. London: Longman.
- Berg, Celia M. (1999). “*La oss skrive slik det er naturlig og behagelig.*” *Om kjennskap og holdninger til den heterogene skriftnorma hos nokre avgangselevar i vidaregåande skule*. (Hovedoppgave, Universitetet i Bergen). Bergen: [C. M. Berg].
- Biber, Douglas (1993). Representativeness in Corpus Design. *Literary & linguistic computing*, 8, 243–257. Henta fra <http://llc.oxfordjournals.org/content/8/4/243.full.pdf+html>
- Biber, Douglas & Kurjian, Jerry (2007). Towards a taxonomy of web registers and text types: a multi-dimensional analysis. I M. Hundt, N. Nesselhauf & C. Biewer (red.), *Corpus Linguistics and the Web* (s. 109–131). Amsterdam: Rodopi.
- Bokmålsordboka* (2010). Oslo: Universitetet i Oslo og Språkrådet. Henta fra www.nob-ordbok.uio.no
- Bourdieu, Pierre (1977). The economics of linguistic exchanges. *Information sur les sciences sociales*, 16/6, 645–668.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Brunstad, Endre (2000). Språknormer som forskingsobjekt. Refleksjonar kring språknormomgrepet og språkforskinga. I R. B. Brodersen & T. Kinn (red.), *Språkvitskap og vitskapsteori. Ti nye vitskapsteoretiske innlegg* (s. 46–68). Larvik: Ariadne forlag.

- Carstairs, Andrew (1987). *Allomorphy in Inflexion*. London: Croom Helm.
- Clark, Eve V. (1987). The Principle of Contrast: A Constraint on Language Acquisition. I B. MacWhinney (red.), *Mechanisms of Language Aquisition* [sic]. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Crystal, David (2006). *Language and the Internet* (2. utg.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Danet, Brenda & Herring, Susan C. (red.) (2007). *The Multilingual Internet: Language, culture and Communication Online*. Oxford: Oxford University Press.
- Den Departementale rettskrivningskomite (1918). *Den Nye rettskrivning: regler og ordlister* Kristiania: Mallings. Henta fra http://sprakrad.no/Tema/Fakta/Faksimilebiblioteket/Den_nye_rettsskrivning_1917
- Dokument 12:21 (2011–2012). (2012). *Grunnlovsforslag 21: Grunnlovsforslag fra Anders Anundsen, Per-Kristian Foss, Carl I. Hagen, Michael Tetzschner og Finn-Erik Vinje, vedtatt til fremsettelse av Anders Anundsen, Per-Kristian Foss og Michael Tetzschner*. Henta fra <https://www.stortinget.no/Global/pdf/Grunnlovsforslag/2011-2012/dok12-201112-021.pdf>
- Dokument 19 (2011–2012). (2012). *Dokument 19: Rapport til Stortingets presidentskap fra Grunnlovsspråkutvalget om utarbeidelse av språklig oppdaterte tekstversjoner av Grunnloven på bokmål og nynorsk*. Henta fra <https://www.stortinget.no/Global/pdf/Dokumentserien/2011-2012/dok19-201112.pdf>
- Dyvik, Helge (1992). *To forelesninger om lingvistikens vitenskapsteori*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Institutt for fonetikk og lingvistikk.
- Dyvik, Helge (1993). Normbegreper, systembegreper og individueringen av norske skriftspråk. I K. Blaauw & H. Nordahl (red.), *Standardspråk og dialekt* (s. 159–174). [Bergen og Oslo]: Bergens riksmålsforening og Det norske akademi for språk og litteratur.
- Dyvik, Helge (2009). Normering i den post-samnorske æra. I H. Omdal & R. Røsstad (red.), *Språknormering – i tide og utide?* (s. 109–121). Oslo: Novus.
- Dyvik, Helge (2012). Norm clusters in written Norwegian. I G. Andersen (red.), *Exploring newspaper language: using the web to create and investigate a large corpus of modern Norwegian* (s. 193–219). Amsterdam: John Benjamins.

- Eckert, Penny (2011). *Three Waves of Variation Study: The emergence of meaning in the study of variation*. Henta fra <http://www.stanford.edu/~eckert/PDF/ThreeWavesofVariation.pdf>
- Enger, Hans-Olav (red.) (2009). *Norsk lingvistisk tidsskrift: Tema: Standardtalemål?*, 27 (1). Oslo: Novus.
- Enger, Hans-Olav & Kristoffersen, Kristian Emil (2000). *Innføring i norsk grammatikk: morfologi og syntaks*. Oslo: Landslaget for norskundervisning.
- Faarlund, Jan Terje, Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar (1997). *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2008). Talespråkforskningens betydning for leksikografien. I J. B. Johannessen & K. Hagen (red.), *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk* (s. 15–28). Oslo: Novus.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2013). Den stygge a-en! Om radikalt eller konservativt bokmål i skrift og tale. I *Språklig samling: Årbok 2012* (s. 77–88). [Oslo]: Landslaget for språklig samling.
- Garrett, Peter (2010). *Attitudes to language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giles, Howard & Smith, Philip M. (1979). Accommodation theory: Optimal Levels of Convergence. I H. Giles & R. N. St Clair (red.), *Language and Social Psychology* (s. 45–65). Oxford: Basil Blackwell.
- Giles, Howard, Coupland, Nikolas & Coupland, Justine (1991). Accommodation theory: Communication, context, and consequence. I H. Giles, N. Coupland & J. Coupland (red.), *Contexts of Accommodation: Developments in applied sociolinguistics* (s. 1–68). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gjølmesli, Berit (2014, 23. mars). Dette har ikke noe med samnorsk å gjøre...[Innlegg i Facebook-gruppe]. Henta fra <https://www.facebook.com/groups/spalta/permalink/10153108806949041/>
- Gloy, Klaus (1993). Sprachnormenforschung in der Sackgasse?. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 115/1, 30–65.
- Goffeney, Claude (2013). "Eg får ikkje til nynorsk, og e lika ikkje nynorsk, og e lika ikkje å les det, og før du sei det, e veit e prata det": Forholdet mellom tale og skrift på Ytre Helgeland: skriftspråkleg praksis, talemål og haldningar (Masteroppgave, Høgskulen i Volda). Volda: [C. Goffeney].

- Gregersen, Frans (1991). Mr. Gregersen goes to Geilo, eller: Om sprogplanlægning og ideologi. I H. Sandøy, A. Torp, K. I. Vannebo & L. S. Vikør (red), *Språkideologi og språkplanlegging i Noreg* (s. 35–65). [Bergen]: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Grepstad, Ottar (1997). *Det litterære skattkammer: Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Samlaget.
- Grønmo, Sigmund (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gusland, Tone Beate (2013). – *Vi må jo bare si ”mø”*: En sosiolingvistisk analyse av reklamefilmer for melk (Masteroppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: [T. B. Gusland].
- Guevara, Emiliano (2010). NoWaC: a large web-based corpus for Norwegian. I *Proceedings of the NAACL HLT 2010 Sixth Web as Corpus Workshop* (s. 1–7). Los Angeles: Association for Computational Linguistics. Henta fra <http://www.aclweb.org/anthology-new/W/W10/W10-1501.pdf>
- Gundersen, Dag (1967). *Fra Wergeland til Vogt-komiteen: et utvalg av hovedtrekk og detaljer fra norsk språknormering*. [Oslo]: Universitetsforlaget. Henta fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007050400063
- Guttu, Tor (2005). Rettskrivningsendringene i 2005. *Språknytt*, 3/2005. Henta fra http://sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/2005/Spraaknytt_3_2005/Rettskrivningsendringene/
- Guttu, Tor (2007). Foreldreaksjonen 1949–1954 – den største folkebevegelse inntil da. *Språknytt*, 3/2007. Henta fra <http://sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraknytt-2007/Spraknytt-32007/Foreldreaksjonen/>
- Hamsun, Knut (1918). *Sproget i fare*. Kristiania: Gyldendal.
- Hansen, Pål Styrk, Hanssen, Eskil, Papazian, Eric & Vikør, Lars S. (2012): *Å skrive radikalt bokmål*. Oslo: Landslaget for språklig samling. Henta fra <http://samnorsk.no/wp-content/uploads/2012/06/Radikalt-bokm%C3%A5l.pdf>
- Haugen, Einar (1969). *Riksspråk og folkemål: norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Alf & Lundebj, Einar (red.) (1964). *Skriftspråk i utvikling. Tiårsskrift for Norsk språknemnd 1952–1962*. Oslo: Cappelen.
- Hornsby, David (2009). Dialectalization in France: convergence and divergence. *International Journal of the Sociology of Language*, 196/197, 157–180.

- Hymes, Dell (1971). Competence and performance in linguistic theory. I R. Huxley & E. Ingram (red.), *Language acquisition: models and methods* (s. 67–99). London: Academic Press.
- Ims, Ingunn Indrebø (2007). ”Det er vi som bestemmer åssen folk snakker og skriver”. *En undersøkelse av norske avisers språknormative prinsipp og praksis* (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: I. I. Ims.
- Ims, Ingunn Indrebø (2008). Når dine ord blir andres ord. *Språknytt*, 3/2008. Henta fra <http://sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraknytt-2008/Spraknytt-32008/Naar-dine-ord-blir-andres-ord/>
- Innst. 177 S. (2013–2014). (2014). *Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen*. Henta fra <https://www.stortinget.no/Global/pdf/Innstillinger/Stortinget/2013-2014/inns-201314-177.pdf>
- Institutt for lingvistiske og nordiske studier (2012). *Leksikografisk bokmålskorpus*. Henta 16. februar 2014 fra <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/samlinger/bokmal/veiledningkorpus/>
- Irvine, Judith (2001). ”Style” as distinctiveness: The culture and ideology of linguistic differentiation. I P. Eckert & J. R. Rickford (red.), *Style and Sociolinguistic variation* (s. 21–43). Cambridge: Cambridge University Press,.
- Jahr, Ernst Håkon (2005). Artikkelen ”Tove Bull” i *Norsk biografisk leksikon* i ein språkstridskontekst – som døme på ”fri sprogutvikling” og ”mindre brukte former i bokmål”. I G. Alhaug, E. Mørck & A.-K. Pedersen, *Mot rikare mål å trå: Festskrift til Tove Bull* (s. 1–4). Oslo: Novus.
- Johannessen, Asbjørn, Tufte, Per Arne & Kristoffersen, Line (2005). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Abstrakt.
- Johannessen, Janne Bondi (2003). Innsamling av språklige data: Informanter, introspeksjon og korpus. I J. B. Johannessen (red.), *På språkjakt. Problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling* (s. 133–171). [Oslo]: Unipub.
- Johannessen, Janne Bondi, Hagen, Kristin, Lynum, André & Nøklestad, Anders (2012). OBT+Stat: A combined rule-based and statistical tagger. I G. Andersen (red.), *Exploring newspaper language: using the web to create and investigate a large corpus of modern Norwegian* (s. 51–65). Amsterdam: John Benjamins.

- Johansen, Roy (1998). "Åffer skriver vi hvordan når vi meiner åssen?" *Forholdet mellom talemål og bruk av valfrie skriftspråkformer i bokmål hos ungdomsskoleelevar* (Hovedoppgave, Høgskolen i Agder). Kristiansand: [R. Johansen].
- Kirke- og undervisningsdepartementet (1938). *Ny rettskrivning 1938: bokmål: regler og ordliste*. Oslo: Nordli. Henta fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010062906036
- Knudsen, Rune Lain & Fjeld, Ruth Vatvedt (2013). LBK2013: A balanced, annotated national corpus for Norwegian Bokmål. I L. Borin, R. V. Fjeld, M. Forsberg, S. Nimb, P. Nugues & B. S. Pedersen (red.), *Proceedings of the workshop on lexical semantic resources for NLP at NODALIDA 2013, May 22-24, 2013, Oslo, Norway. NEALT Proceedings Series 19* (s. 12–20). Linköping: Linköping University Electronic Press, Linköpings universitet. Henta fra <http://www.ep.liu.se/ecp/088/ecp13088.pdf>
- Kola, Kjersti Wictorsen (2013). "Egner seg dårlig "på trykk"": en undersøkelse av holdninger til radikalt og konservativt bokmål (Upublisert semesteroppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: [K. W. Kola].
- Krogsrud, Torgeir & Seip, Didrik Arup (1919). *Rettskrivningslære for riksmålet*. Kristiania: Steenske forlag. Henta fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010070206101
- Kulbrandstad, Lars Anders (1996). Språknormering og pedagogikk. Valgfrihet i rettskrivinga – til hjelp eller forvirring?. I H. Omdal (red.), *Språknormering og språkbrukar* (s. 101–115). Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Landslaget for språklig samling (2010). Redaksjonelt: Samnorsk bokmål. *Språklig samling*, 2, 2010, 2
- Leech, Geoffrey (2007). New resources, or just better old ones? The Holy Grail of Representativeness. I M. Hundt, N. Nesselhauf & C. Biewer (red.), *Corpus Linguistics and the Web* (s. 133-149). Amsterdam: Rodopi.
- Lie, Svein (2011). *Det digitale språket*. Oslo: Ling forlag.
- Løland, Ståle (1997). Bokmålsrettskrivningen i vårt århundre. *Språknytt*, 1/1997. Henta fra <http://sprakrad.no/Tema/Fakta/Rettskrivingsreformer/Bokmålsrettskrivningen-pa-1900-tallet/>
- Maegaard, Marie (2009). Den kvalitative sprogmaskemetode mellem ideologi og praksis. I A. Gudiksen (red.), *Dialektforskning i 100 år* (s. 171–194). København: Afdeling for Dialektforskning. Nordisk forskningsinstitutt, Københavns Universitet.
- Mayerthaler, Willi (1981). *Morphologische Natürlichkeit*. Wiesbaden: Athenaion.

- McEnery, Tony & Hardie, Andrew (2012). *Corpus Linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyerhoff, Miriam (2011). *Introducing Sociolinguistics* (2. utg.). London: Routledge.
- Mosling, Atle (1998). *Språknormering i sakprosaen* (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: [A. Mosling].
- Myers-Scotton, Carol (1983). The negotiation of identities in conversation: a theory of markedness and code choice. *International Journal of the Sociology of Language*, 44, 115–136.
- Mæhlum, Brit (2005). Alt henger sammen med alt. I G. Alhaug, E. Mørck & A.-K. Pedersen, *Mot rikare mål å trå: Festskrift til Tove Bull* (s. 80–92). Oslo: Novus.
- Mæhlum, Brit (2007). *Konfrontasjoner: Når språk møtes*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, Brit (2008). Språk og identitet. I B. Mæhlum, G. Akselberg, U. Røyneland & H. Sandøy, *Språkmøte* (s. 106–126). [Oslo]: Cappelen Damm.
- Mæhlum, Brit & Røyneland, Unn (2009). Dialektparadisene Norge – en sannhet med modifikasjoner. I H. Hovmark, I. S. Sletten & A. Gudiksen (red.), *I mund og bog. 25 artikler om sprog tilegnet Inger Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009* (s. 219–229). København: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.
- Mæhlum, Brit & Røyneland, Unn (2012). *Det norske dialektlandskapet*. [Oslo]: Cappelen Damm
- Mørk, Endre (1983). *Hjertespråk og skriftmål*. Oslo: Samlaget.
- Nikolaisen, Christine Alexandra (2013). *Den snille, den slemme og den dumme: En sosiolingvistisk analyse av språkholdninger som formidles gjennom dialektbruk i NRK Super* (Masteroppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: C. A. Nikolaisen.
- Norsk språknemnd (1959). *Ny læreboknormal 1959*. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet. Henta fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008050804026
- Norsk språkråd (2005). *Rettskrivingsendringer fra 1. juli 2005*. [Oslo]: Norsk språkråd. Henta fra <http://sprakrad.no/upload/Rettskriving%20og%20ordlister/rettskriving2005.pdf>
- NRK (2007). *Språkregler for NRK*. Henta fra <http://sprakrad.no/Tema/Spraakpolitikk/NRK/>
- NRK (2013, 27. oktober). *Språkteigen* [Radioprogram]. Henta fra <http://radio.nrk.no/serie/spraakteigen/dmpt12004313/27-10-2013>

- Nygaard, Lars, Priestley, Joel, Nøklestad, Anders & Johannessen, Janne Bondi (2008). Glossa: A multilingual, multimodal, configurable user interface. I N. Calzolari, K. Choukri, B. Maegaard, J. Mariani, J. Odijk, S. Piperidis et al. (red.), *Proceedings of the Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'08)*. Marrakech: European Language Resources Association. Henta fra: http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/glossa/LREC-glossa_2008.pdf
- Nygaard, Ole (red.) (2006). *Aftenpostens rettskrivningsordliste*. [Oslo]: Aftenposten.
- Næss, Atle (1997). Bokmålet og den skjønnlitterære forfatteren. *Språknytt*, 1/1997. Henta fra http://sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Html/Spraaknytt_1_1997/
- Omdal, Helge (2004). *Språknormering – med mål i sikte?: om ymse effekter av norsk språknormering i 100 år*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Papazian, Eric (1985). «Moderat» eller «konservativt» bokmål? Om inndelinga av bokmålet. *Språklig samling*, 4/85, 16–18.
- Papazian, Eric (2002). Flertall av intetkjønnsord i bokmål og østlandske dialekter – noen utviklingstendenser. I I. Moen, H. G. Simonsen, A. Torp & K. I. Vannebo (red.), *MONS 9: Utvalgte artikler fra Det niende møtet om norsk språk i Oslo 2001* (s. 156–166). Oslo: Novus.
- Papazian, Eric (2012). Norge – riket uten rikstalemål?. *Norsk lingvistisk tidsskrift*, 30 (1), 50–115.
- Peirce, Charles Sanders (1994). *Semiotik og pragmatisme*. [København]: Gyldendal.
- Pettersen, Egil (1993). *Språknormering og forfatterne: Ortografi og morfembruk hos ti bokmålsforfattere for hvert av årene 1937, 1957 og 1977*. [Bergen]: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Preston, Dennis R. (2009). Are you really smart (or stupid, or cute, or ugly, or cool)? Or do you just talk that way? I M. Maegaard et al. (red.), *Language attitudes, standardization and language change* (s. 105–131). Oslo: Novus,
- Roksvold, Thore (2005). *Var avisspråket bedre før? En metodetriangulert studie av normendringer i norsk avisspråk på 1900-tallet* (Doktoravhandling, Universitetet i Oslo). [Oslo]: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Rosén, Victoria (2000). ”Er norsk et naturlig språk?. I Ø. Andersen, K. Fløttum & T. Kinn (red.), *Menneske, språk og fellesskap festskrift til Kirsti Koch Christensen på 60-årsdagen 1. desember 2000* (s. 158–173). Oslo: Novus.

- Røynealand, Unn (2005). *Dialektnivellering, ungdom og identitet: ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset* (Doktoravhandling, Universitetet i Oslo). [Oslo]: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Røynealand, Unn (2008). Språk og dialekt. I B. Mæhlum, G. Akselberg, U. Røynealand & H. Sandøy, *Språkmøte* (s. 15–34). [Oslo]: Cappelen Damm.
- Røynealand, Unn (2009). Dialects in Norway: catching up with the rest of Europe? *International Journal of the Sociology of Language*, 196/197, 7–30.
- Sandøy, Helge (2003). Den norske normeringssirkelen. I H. Omdal & R. Rørstad (red.), *Krefter og motkrefter i språknormeringa* (s. 259–271). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Sandøy, Helge (2005). Frå en ”levande organisme” til språklig ”usus”. I G. Alhaug, E. Mørck & A.-K. Pedersen (red.), *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull* (s. 93–106). Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge (2008). Skriftvariasjon. I B. Mæhlum, G. Akselberg, U. Røynealand & H. Sandøy, *Språkmøte* (s. 168–193). [Oslo]: Cappelen Damm.
- Schiffman, Harold F. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge.
- Seargeant, Philip & Tagg, Caroline (red.) (2014). *The Language of Social Media: Identity and Community on the Internet*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Selback, Bente (2001). “Det er heilt naturleg”. *Ei gransking av skriftspråkshaldningar* (Hovedoppgave, Universitetet i Bergen). Bergen: [B. Selback].
- Selberg, Ole Michael (1997). Hvorfor ble bokmålet reformert i 1981? *Språknytt*, 1/1997.
Henta fra http://sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Html/Spraaknytt_1_1997/#1981
- Sibata, Takesi (1999). Consciousness of language norms. I T. Kunihiro, F. Inoue & D. Long (red.), *Takesi Sibata: Sociolinguistics in Japanese contexts* (s. 371–377). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Silverstein, Michael (1976). Shifters, Linguistic Categories, and Cultural Description. I K. H. Basso & H A. Selby (red.), *Meaning in Anthropology* (s. 11–55). Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Skarlund, Øyvind (2014, 23. mars). Hvorfor heter det spaltA?... [Innlegg i Facebook-gruppe]. Henta fra <https://www.facebook.com/groups/spalta/permalink/10153108806949041/>

- Skarlund, Øyvind (2014, 23. mars kl. 20.50). Jeg blir spurt om hvorfor a-ender er støtende... [Innlegg i Facebook-gruppe]. Henta fra <https://www.facebook.com/groups/spalta/permalink/10153108806949041/>
- Skarlund, Øyvind (2014, 23. mars, kl. 21.11). Jada, Berit. Det er mulig... [Innlegg i Facebook-gruppe]. Henta fra <https://www.facebook.com/groups/spalta/permalink/10153108806949041/>
- Skarlund, Øyvind (2014, 23. mars kl. 21.24) Dialekter har ingenting med normert skriftspråk å gjøre... [Innlegg i Facebook-gruppe]. Henta fra <https://www.facebook.com/groups/spalta/permalink/10153108806949041/>
- Språkrådet (2011). *Ny rettskriving for 2000-talet. Innstilling til ny rettskriving for det nynorske skriftspråket*. Henta fra <https://www.sprakradet.no/upload/Rettskrivingsnemnda/Innstilling%20nynorsk.pdf>
- St. meld. nr. 100 (1980–81). (1981). *Endringer i rettskrivningen og læreboknormalen for bokmål*. Henta fra http://sprakrad.no/Tema/Fakta/Rettskrivingsreformer/St_meld_nr_100_1980_81/Vedlegg/
- St. meld. nr. 48 (2002-03). (2003). *Kulturpolitikk fram mot 2014*. Henta fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/20022003/stmeld-nr-48-2002-2003-.html?id=432632>.
- Statistisk sentralbyrå (2014a). *Like mange leser avis på nettet som på papir*. Henta fra <http://ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/like-mange-leser-avis-paa-nettet-som-paa-papir>.
- Statistisk sentralbyrå (2014b). *Norsk mediebarometer 2013*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. Henta fra <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/norsk-mediebarometer-2013>
- Stjernholm, Karine (2013). *Stedet velger ikke deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo* (Doktoravhandling, Universitetet i Oslo). [Oslo]: Universitetet i Oslo, Institutt for lingvistiske og nordiske studier.
- Teleman, Ulf (1992). Norsk språknormering i fågelperspektiv – några kommentarer österifrån. *Maal og Minne*, 161–172.
- Torp, Arne & Vikør, Lars. S. (2003). *Hovuddrag i norsk språkhistorie* (3. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Tønnesson, Johan L. (2008). *Hva er sakprosa*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Unhammer, Johanne Njerve (2009). "Fordi dialekt er dialekt og bokmål er bokmål": Om bruken av valgfrie former i tiendeklasse på Flekkefjord ungdomsskole skoleåret 2008/2009 (Masteroppgave, Universitetet i Oslo). Oslo: J. N. Unhammer.
- Uri, Helene (2004, 30. november). Ut av språkskapet. *Dagbladet*. Henta fra <http://www.dagbladet.no/kultur/2004/11/30/416082.html>
- Vannebo, Kjell Ivar (2003). Om rettskrivinga i bokmål – en rapport fra normeringsfronten. I H. Omdal & R. Røstad (red.), *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis* (s. 285–294). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Vikør, Lars S. (1982). Bokmålet i lærebøkene. Situasjonen i dag – perspektiver framover. *Språklig samling*, 3, 1982, 8–9.
- Vikør, Lars S. (2007). *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis* (3. utg.). Oslo: Novus.
- Vinde, Eva Cathrine Kolsrud (2000). *Syv eller sju? – og mye mer: Språknormer og språkpraksis i norsk presse* (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo). [Oslo]: [E. C. K. Vinde].
- Vinje, Finn-Erik (2011). "Tukling med Bibelen". *Ordet*, 4/2011. Henta fra <http://www.riksmallsforbundet.no/Ordet/Arkivet.aspx?PID=124&M=NewsV2&Action=1&NewsId=773>
- Walton, Stephen (2006). Språkleg normalitet. I T. H. Eriksen og J.-K. Breivik (red.), *Normalitet* (s. 203–226). Oslo: Universitetsforlaget.
- Wangensteen, Boye (1997). Utviklingen av bokmålet fra 1938 til i dag. *Språknytt*, 1/1997. Henta fra http://sprakrad.no/Toppmeny/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Html/Spraaknytt_1_1997/#utvikling
- Wiggen, Geirr (1979). Hva er radikalt bokmål? Ei problematisering. I L. Vikør & G. Wiggen (red.), *Språklig samling på folkemåls grunn: artikler frå bladet Språklig Samling* (s. 212–217). Oslo: Novus,
- Wurzel, Wolfgang Ullrich (1984). *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit. Ein Beitrag zur morphologischen Theoriebildung*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Wurzel, Wolfgang Ullrich (2002). Nordic language history: Semiotics and the theory of naturalness. I O. Bandle et al. (red.), *The Nordic Languages: an International Handbook of the History of the North Germanic Languages* (B. 1) (s. 253–261). Berlin: W. de Gruyter

Personlig kommunikasjon

Øystein Eek, seniorredaktør, Kunnskapsforlaget

Ruth Vatvedt Fjeld, professor, Universitetet i Oslo

Vedlegg 1: Språklige variabler

Gruppe 1	Gruppe 2	Gruppe 3	Gruppe 4
avisa/avisen	barna/barnene	flytta/flyttet	-afor/-enfor ⁶⁸
bikkja/bikkjen ⁶⁹	beina/beinene	henta/hentet	bein/ben
boka/boken	benab/benene ⁶⁹	huska/husket	bru ⁷⁰ /bro
bygda/bygden ⁶⁹	dyra/dyrene	jobba/jobbet	fram/frem
døra/døren	feila ⁷¹ /feilene	kasta/kastet	fram-/frem- ⁷²
elva/elven	fjella/fjellene	knytta/knyttet	låg/lav
gata/gaten	folka/folkene	laga/lagd(e)/laget	mage/mave
greia/greien ⁶⁹	forholda/forholdene	merka/merket	sju/syv ⁷¹
grensa/grensen	husa/husene	mista/mistet	(-)sjuk(-)/(-)syk(-) ⁷³
gruppa/gruppe	krava/kravene	passa/passet	sjøl/selv
hytta/hytten ⁶⁹	landa/landene	påvirka/påvirket	åssen/hvordan
hånda/hånden	lysa/lysene	regna/regnet	
jenta/jenten ⁶⁹	menneska/menneskene	retta/rettet	
jorda/jorden	møta/møtene	samla/samlet	
kona/konen ⁶⁹	måla/målene	slutta/sluttet	
kua/kuen ⁶⁹	orda/ordene	snakka/snakket	
linja/linjen	para/parene	starta/startet	
lønna/lønner	romma/rommene	stoppa/stoppet	
makta/makten	skia ⁷¹ /skiene	utvikla/utviklet	
mora/moren	skoa ⁷¹ /skoene	venta/ventet	
natta/natten	spilla/spillene	virka/virket	
rekka/rekken	språka/språkene	ønska/ønsket	
saka/saken	spørsmåla/spørsmålene	åpna/åpnet	
sida/siden	svara/svarene		
skylda/skylden	taka/takene		
sola/solen	tegna/tegnene		
tida/tiden	tinga ⁷¹ /tingene		
uka/uken	øra/ørene		
utviklinga/utviklingen	åra/årene		

⁶⁸ Følgende leksemer er inkludert: *bakafor/bakenfor*, *bortafor/bortenfor*, *hitafor/hitenfor*, *innafor/innenfor*, *nedafor/nedenfor*, *nordafor/nordenfor*, *ovafor/ovenfor*, *sønnafor/sønnenfor*, *utafor/utenfor*, *vestafor/vestenfor*, *østafor/østenfor*

⁶⁹ Sideform i 1981-normalen

⁷⁰ Bøyingsformen *bruen* var sideform i 1981-normalen.

⁷¹ Ikke godkjent i 1981-normalen

⁷² Sammensetninger med *fram/frem* som forledd, og preposisjonen *framme/fremme*

⁷³ Adjektivet *sjuk/syk* og bøyingsformer av det, alle sammensetninger med *sjuk/syk* som forledd eller etterledd, og usammensatte og sammensatte leksemer med *sjuk/syk* og et avledningssuffiks

Vedlegg 2: Tekstkategoriene i LBK og andelen ord i hver av dem

hovedkategorier	underkategorier	andel ord ⁷⁴
Aviser og ukeblader		5,7 %
	Riksaviser	0,8 %
	Regionaviser	4,1 %
	Lokalaviser	0,4 %
	Ukeblad	0,3 %
TV		5,2 %
	Teksting av nyhets- og dokumentarprogram	2,5 %
	Teksting av TV-serier og filmer	2,2 %
Skjønnlitteratur		34,6 %
	Epikk	32,6 %
	Drama	0,1 %
	Lyrikk	0,1 %
	Korttekster	1,0 %
	Religiøse tekster	0,8 %
Sakprosa		48,9 %
	Lærebøker	2,3 %
	Fagbøker	7,9 %
	Biografier	3,2 %
	Artikkelsamlinger (antologi, festskrift o.l.)	0,6 %
	Avhandlinger (inkl. upublisert vitenskapelig dokument)	7,0 %
	Juridisk dokument (inkl. lov, vedtekt, rettsavgjørelse)	4,2 %
	Rapporter	2,5 %
	Oppslagsverk, leksikonartikler	6,4 %
	Reiseskildringer	0,6 %
	Fagtidsskrifter	12,4 %
Unormert materiale, småtrykk, annet		5,6 %
	Reklame, brosjyrer, bruksanvisninger, salgs- og informasjonsmateriell	0,1 %
	Korrespondanse (brev og e-post), forretningsdokumenter (notat og referat) ⁷⁵	0,0 %
	Diskusjonsgrupper	0,9 %
	Blogger	1,6 %

Tabell 9. Tekstkategoriene i LBK og prosentandelen ord i hver av dem

⁷⁴ Den utheva prosentandelen gjelder hovedkategoriene. I de tilfellene hvor prosentandelene ved underkategoriene til sammen ikke tilsvarer prosentandelen for hovedkategorien (i alle tilfeller unntatt ved aviser og ukeblader), skyldes det at noen av tekstene ikke er plassert i noen underkategori.

⁷⁵ Denne kategorien blir videre i oppgaven betegna som *Forretningsdokumenter*, siden den foreløpig bare inneholder slike tekster.

Vedlegg 3: Språkregler for NRK før 2007

1.

Norsk rikskringkasting skal være et forbilde for god norsk og samisk språkbruk og legge vekt på at medarbeiderne bruker et muntlig språk som er lett å skjønne for alle. Til dette hører en klar og tydelig artikulering. NRK har også som oppgave å speile av mangfoldet i norsk talemål, slik at lytterne skal kjenne igjen sitt eget språk og ikke føle at det er nedvurdert. Medarbeiderne skal fremme bruken av norske heller enn fremmedspråklige ord og uttrykk. Den normerte språkbruken skal være i samsvar med offisiell norsk språkpolitikk, og medarbeiderne skal være med og formidle bevissthet om kravene til et norsk normalmål, slik Norsk språkråd har vedtatt det i rettskrivingen for bokmål og nynorsk. NRK Sami Radio skal ha egne språkregler som skal følge offisiell samisk språknormal.

2.

Normalisert talemål skal brukes i nyhetssendinger, meldings- og hallotjeneste - også når det ikke brukes manuskript. I intervjuer og i personlige samtaler kan det likevel brukes dialekt, også om dette går inn som en del av et innslag som ellers er utformet i en normalisert målform.

3.

Når medarbeiderne bruker normalisert talemål, skal de velge former som i hovedsak ligger innenfor læreboknormalen. De kan velge fritt blant de formene som er tillatt der. Norsk rikskringkasting ser gjerne at medarbeiderne gjennom formvalget innenfor læreboknormalen og i uttale (ordtone og setningsmelodi) gir det normaliserte talemålet et regionalt preg.

4.

Meldinger fra offentlige institusjoner som blir lest av medarbeiderne i Norsk rikskringkasting, skal framføres i samsvar med språkreglene i NRK. Det samme bør i regelen gjelde faste meldinger som blir lest av folk som ikke er tilsatt i Norsk rikskringkasting.

5.

Når medarbeiderne bruker dialekt, skal de bruke et talemål som har muntlig setningsbygning, og som også i uttale og formverk er mest mulig i samsvar med denne dialekten, slik at lyttere fra regionen kan gjenkjenne talemålet sitt. Men medarbeiderne må også ta hensyn til lytterne på den måten at de ikke bruker ord eller uttalemåter som er lite kjent for folk flest.

6.

I distriktssendingene i radio og fjernsyn bør de regionale dialektene få godt rom. Nyhetssendingene skal likevel følge de samme reglene som rikssendingene, dvs. at det skal brukes normalisert talemål - gjerne et regionfarget normalisert talemål. Men intervjuer kan der også være på dialekt.

7.

Den offisielle tellemåten skal følges av alle tilsatte i alle program.

8.

Medarbeiderne skal være nøye med uttale av person- og stedsnavn og holde seg til landsnormen i oppslagsverk som er godkjent av NRK.

9.

I undervisningsprogram både for barn og voksne skal læreboknormalen gjelde når ikke særlige hensyn taler for å gjøre unntak.

10.

I teksting i fjernsynet skal læreboknormalen følges, om ikke særlige stilistiske hensyn taler for å bruke andre former. Her skal det også legges vekt på ledig og lett tilgjengelig språkbruk. Også dialektinnslag skal i regelen tekstes i samsvar med læreboknormalen.

11.

Utenom undervisningsprogram skal verbale innslag på ikke-skandinaviske språk som regel gjengis på norsk.

12.

Folk utenfor Norsk rikskringkasting som er med i program i radio og fjernsyn, har rett til å bruke de språkformene som de selv ønsker. De tilsatte i Norsk rikskringkasting kan likevel gi råd om språkbruk, som tellemåte og uttale, slik at det som blir sagt, er lett å skjønne for alle.

Disse språkreglene er gitt av Kringkastingssjefen og gjelder for hele institusjonen. De er resultatet av interne diskusjoner og har vært behandlet av Styret i NRK. Norsk språkråd har gitt sin tilslutning til reglene.

Vedlegg 4: Språkregler for NRK fra 2007

De offisielle språkene i NRK er norsk og samisk. NRK skal bidra til å styrke og utvikle disse språkene. Minst 25 prosent av verbalinnslagene i radio og fjernsyn skal være på nynorsk.

1 Regler

- 1.1 I nyhetssendinger og programinformasjon skal programledere og annonsører bruke offisielt bokmål eller nynorsk. Redaktørene kan gjøre unntak dersom det ikke er i strid med reglene og retningslinjene nedenfor.
- 1.2 I andre sendinger og i nyhetsinnslag (reportasjer, rapporter, kommentarer, intervjuer osv.) kan dialekt brukes, også i riksdekkende sendinger, dersom det ikke er i strid med reglene og retningslinjene nedenfor.
- 1.3 I distriktssendingene bør lokale talemål få godt rom.
- 1.4 Person- og stedsnavn, tall og tegn skal skrives og uttales i samsvar med regler og råd godkjent av Språkrådet.
- 1.5 NRK skal følge reglene for offisiell rettskriving. Redaktørene kan gjøre unntak dersom særlige sjangerkrav gjør det hensiktsmessig.

2 Retningslinjer

- 2.1 Språket skal være tydelig med naturlig betoning og muntlig setningsbygning.
- 2.2 Medarbeiderne bør være konsekvente i bruken av ord- og bøyningsformer innenfor det enkelte innslag eller program.
- 2.3 Det bør ikke brukes ord eller uttrykk som er lite kjent eller uforståelige for målgruppa.
- 2.4 Norske ord og uttrykk skal velges i størst mulig grad.
- 2.5 NRK skal avspeile mangfoldet i det norske språket, også når det gjelder dialektbruk og uttale farget av andre språk.

3 Råd

Godt språk = funksjonelt språk. Språket kan være emosjonelt, saklig, usaklig, provoserende, forsonende, korrekt, tøysete osv., men hensikten med språkbruken bør alltid være klar.

Vær særlig oppmerksom på virkemidler som:

- 3.1 tempo (talehastighet, pauser og pust),
- 3.2 frasering,
- 3.3 setningsmelodi, klang og høyde,
- 3.4 ordvalg og språkbilder,
- 3.5 struktur og komposisjon,
- 3.6 kroppsspråk og energi,
- 3.7 stil og tone,
- 3.8 personlighet og naturlighet.

Virkemidlene skal bidra til at språkbruken i NRK blir klar, kritisk og kreativ.

Ansvar

Redaktørene har ansvar for at språket i NRK er i samsvar med disse reglene.

Vedtatt på direktørmøtet 19. juni 2007